

KOMPENDIUM DYREASSISTERTE AKTIVITETER

*Samspeilet mellom
dyr og mennesker*

Mål med kompendiet:

- GI KUNNSKAP OM KRAV TIL DYREVELFERD FOR DYR SOM BRUKES I DAA
 - GI EN INTRODUKSJON OM ULIKE DYRESLAG
 - VISE HVILKE VIRKNINGER SOM DYR KAN HA PÅ OSS MENNESKER
-

Forord v/ Hege Lindstrøm	6
1 INTRODUKSJON	8
Definisjoner.....	9
Utdanning av fagarbeider innenfor dyreassisterte aktiviteter.....	9
Fagkunnskap om landbruk.....	9
Oversikt fagkunnskap og dyrehold.....	10
Fagkunnskap innen pedagogikk, terapi og sosialt arbeid.....	11
Behov for fagkunnskap om dyreassisterte aktiviteter (DAA).....	12
Spesielle kompetansekrav ved bruk av landbruksdyr i dyreassisterte aktiviteter.....	12
Hvilket dyr kan passe til arbeidet med ulike brukere?.....	14
Effekter som husdyr kan ha på mennesker i dyreassistert aktivitet.....	17
Dyrets egnethet.....	18
Dyrevelferd - spesielle krav ved bruk av landbruksdyr i dyreassisterte aktiviteter.....	19
Sosialisering og trening av dyr med formål om bruk i DAA.....	20
Sosialisering.....	24
Tilvenning (habituering).....	25
2. SAU	26
God dyrevelferd i saueholdet.....	26
Krav til sauehold som sikrer god dyrevelferd for bruk i DAA i Norge.....	26
Trening av sauer til DAA.....	27
Valg av dyr.....	32
Kroppsspråk og ikke-verbal kommunikasjon.....	33
Vurdering av dyreassistert aktivitet.....	35
Sauens sanser.....	35
Uttrykksmåter.....	36
Sauen i DAA – egenskaper og eksempler.....	38
Egenskaper ved sauen som kan benyttes i DAA.....	38
Anbefalinger om god dyrevelferd i DAA.....	40

2. GEIT	41
Valg av dyr.....	41
Trening av geiter til DAA.....	41
Geitas sanser.....	43
Uttrykksmåter.....	44
Geiter i DAA.....	45
Eksempler på DAA-aktiviteter med geiter.....	45
 3. HØNER	 47
Valg av dyr.....	47
Trening og sosialisering av høner	47
Hønas sanser.....	53
Uttrykksmåter.....	54
Høner i DAA - Egenskaper og eksempler.....	55
Eksempler på aktiviteter med høner.....	56
Anbefalinger om god dyrevelferd i DAA.....	58
 4. ESEL	 59
Opplæring av esler til DAA.....	59
Valg av dyr.....	60
Eselets sanser.....	65
Uttrykksmåter.....	66
Esler i DAA - Egenskaper og eksempler.....	67
Eksempler på DAA-aktiviteter med esler.....	67
Anbefalinger om god dyrevelferd.....	69
 5. GRIS	 70
Opplæring av griser til DAA.....	70
Valg av dyr.....	71
Trening.....	72
Treningsmetoder.....	73
Grisens kroppsspråk.....	73
Vurdering av dyreassistert aktivitet.....	77
Grisens sanser.....	77
Gris i DAA - Egenskaper og eksempler.....	79
Eksempler på DAA med gris.....	80
Litteratur.....	84

Forord Hege Lindstrøm

Alle har behov for å oppleve mestring, kjenne tilhørighet og bli verdsatt. Kontakt med og stell av dyr, enten det er kjæledyr i hjemmet eller dyrene på gården, er svært viktige for mange av oss.

Inn på tunet er tilrettelagte og kvalitetssikrede velferdstjenester på gårdsbruk. Tjenestene skal gi mestring utvikling og trivsel.

I mange av Inn på tunet sitt tilbud inngår dyr som en viktig del av tjenestetilbudet. Noen bruker allerede dyreassisterte aktiviteter i sine tilbud. Det har vært et ønske i næringa om tilgang til mer kunnskap om bruk av dyr som medhjelpere som metode.

Med bakgrunn i dette ønske hentet vi inspirasjon og kunnskap fra Österreichische Kuratorium für Landtechnik und Landentwicklung (ÖKL) i Østerrike. De har utviklet faglitteratur innenfor feltet, knyttet til et mangfold av husdyr.

Gjennom et prosjektarbeid ville vi bidra til kompetanseheving og kvalitetssikring hos flere aktører som bruker dyreassisterte aktiviteter (DAA) som metode. Vi ville gi bønder og

andre tilbydere av dyreassisterte aktiviteter mer kunnskap om hvordan aktiviteter med dyr på gården kan utformes for å gi målrettede og helsefremmende tilbud. Da er relevant og tilgjengelig faglitteratur nødvendig. Vi er glade for kunnskap som nå er gjort tilgjengelig for alle som arbeider innenfor feltet.

Viken Fylkeskommune har gitt økonomisk støtte til prosjektet som har ført frem til kompendiet Dyreassisterte aktiviteter. Prosjektarbeidet er gjennomført i samarbeid med Statsforvalteren i Oslo og Viken, Fagskolen Innlandet og Inn på tunet Norge SA.

God lesing!

HEGE LINDSTRØM

Daglig leder

Inn på tunet Norge SA

Introduksjon

Dette kompendiet består av en sammenstilling av fem ulike faghefter (TGI-skriften) om ulike husdyr oversatt fra tysk. Fagheftene er et resultat av samarbeid mellom ledende forskere og tilbydere av dyreassisterte aktiviteter i Østerrike. Med oversettelse og tilpasning til norske forhold håper vi å bidra til å spre kunnskap om hvordan samspill med husdyr kan bidra til å fremme helse og livsmestring for mennesker i ulik alder og livssituasjon.

Österreichischen Kuratorium für Landtechnik & Landentwicklung (ÖKL) har generøst gitt oss tillatelse til å oversette tekstene til bruk i undervisning om dyreassistert aktiviteter ved Fagskolen Innlandet (DAA).

Hovedinnholdet i dette kompendiet er hentet fra de fem østerrikske kompendiene om sau, esel, gris, høne og geit. Noen deler om spesifikke norske regler o.l. er hentet fra norske kilder. Vi har bearbeidet delene om dyrevelferd, og tilpasset disse det norske lovverket.

Bakgrunnen for arbeidet med dette kompendiet er en undersøkelse fra 2017 der 420 Inn på tunet-bønder deltok. Ett av

hovedfunnene i undersøkelsen er at få Inn på tunet-tilbydere bruker metoder innen dyreassisterte intervensjoner, og at de som benytter dette i sitt tilbud, hovedsakelig har hest som aktivitet for sine brukere. Mange av deltakerne i studiet uttrykte ønske om mer kunnskap og kompetanse om målrettet bruk av dyr i dyreassistert aktivitet og Inn på tunet-arbeid (Johannesen og Forsberg, 2017). I Norge finnes det gode utdanningstilbud i bruk av hest og hund innen dyreassisterte intervensjoner. Det er et stort potensial også for bruk av andre husdyrslag i målrettede aktiviteter med ulike brukere. Dette kompendiet er et bidrag til dette arbeidet.

Rune Johannesen og Ellen Marie Forsberg har ledet arbeidet med kompendiet. Karl Kerner, Biotext, har oversatt teksten fra tysk. Nina Elisabeth Høgmo og Lene Hellerud Wilberg har bidratt med faglig tilrettelegging for norske forhold. Arbeidet med kompendiet er blitt gjort mulig med finansiell støtte fra Regionale kompetanse-midler fra Viken fylkeskommune 2020. Prosjekteier har vært Inn på Tunet Norge ved Hege Lindstrøm.

Definisjoner

Dyreassisterte intervensjoner henter mye av sitt kunnskapsgrunnlag fra antrozologien, et tverrvitenskapelig fagfelt der man kombinerer kunnskap innenfor etologi (det vitenskapelige studiet av dyrs atferd i deres naturlige miljø), medisin, psykologi, veterinærmedisin, og zoologi (læren om dyrene og deres liv). Antrozologi er studiet av samhandlinger mellom mennesker og dyr og beskrives også som vitenskapen som fokuserer på alle sider ved menneske-dyr binding. Dette er et nytt fagfelt og forskningen som gjøres er viktig for å forstå og forklare effekter av samspillet som skjer mellom mennesker og dyr (Berget m.fl. 2018).

Dyreassisterte intervensjoner (DAI) defineres som målrettede og strukturerte intervensjoner som bevisst inkluderer dyr i helse-, undervisnings- og omsorgstjenester, med formål om terapeutisk utbytte for mennesker. Under DAI finnes tre hovedtilnærminger til dyr-menneske-interaksjoner: dyreassistert terapi (DAT), dyreassistert pedagogikk (DAP) og dyreassistert aktivitet (DAA).

DAT og DAP forutsetter at en fagperson med kvalifisert terapeutisk eller pedagogisk kompetanse er ansvarlig for intervensjonen, mens DAA handler om forebyggende folkehelsearbeid der en fagperson i samarbeid med et egnet dyr, kan skape en arena for mestring og mening som kan gi økt livskvalitet og gode opplevelser i hverdagen. Helsefremmende aktiviteter på gård, eller besøkshund på sykehjem, kan være eksempler på dyreassistert aktivitet.

Utdanning av fagarbeider innenfor dyreassisterte aktiviteter

Dyreassisterte intervensjoner er et ungt fagfelt, men likevel et fagområde i vekst og utvikling. Formålet med dette kompendiet er å kunne gi en teoretisk forståelse for hvordan samspill mellom dyr og mennesker kan brukes målrettet, i tillegg til å tilføre kunnskap om

dyr og dyrevelferd. Sentralt i alle former for dyreassisterte intervensjoner er dyrevelferd. Lov om dyrevelferd omfatter alle forhold som påvirker velferd hos, eller respekt for, pattedyr, fugler, krypdyr og amfibier. Formålet med loven er å fremme god dyrevelferd og respekt for dyr (Lov om dyrevelferd, 2009 § 1)

Et profesjonelt tilbud om dyreassisterte aktiviteter forutsetter følgende krav til kunnskap hos dyreholder: Dyreeier, og andre med ansvar for husdyrene, skal ha nødvendig kunnskap om driftsformen, om dyrenes mentale og fysiologiske behov, samt kunnskap om bestemmelsene i forskriften for husdyrhold. Den som har ansvaret for dyreholdet, skal sikre at det til enhver tid finnes tilstrekkelig faglig kompetent personell som har det daglige ansvaret for dyra.

Dyreassisterte aktiviteter bør kun utføres av personer med kompetanse innen fagfeltet, i tillegg til kompetanse innen landbruk, pedagogikk/terapi/sosialt arbeid. Aktiviteten skal være målrettet, planlagt og faglig forankret. I tillegg skal aktiviteten evalueres. En målrettet og profesjonell aktivitet med dyr skal være noe mer enn en tilfeldig aktivitet med et tilfeldig dyr og en tilfeldig deltaker.

Fagkunnskap om landbruk

Det er i dag ingen formelle krav til utdanning for de som ønsker å drive gårdsbruk eller tilby dyreassisterte aktiviteter. Kongsloven stiller krav om at den som overtar en landbrukseiendom skal være skikket, men i dagens praksis skal det svært mye til før noen anses som uskikket. Det er likevel en rekke krav i lover og forskrifter som både direkte og indirekte krever kompetanse hos utøverne. Mattilsynet og Arbeidstilsynet er blant de viktigste kontrollinstansene (FAFO-rapport 463). Fra 01.01.2020 er det krav om at den som driver med næringsrettet dyrehold skal ha oppdatert kunnskap om

dyrehelse. Hensikten med de nye reglene er å bevare den unikt gode helsestatusen i norske dyrehold. Friske dyr betyr mindre bruk av antibiotika, og mindre smitte mellom dyr og mennesker.

Næringsrettet dyrehold, er hold av storfe, sau, geit, svin, oppdrettshjort og fjørfe i en virksomhet, som mottar produksjonstilskudd og/eller har en omsetning som overstiger grensen for å være merverdiavgiftspliktig. Alt hold av kameldyr omfattes av reglene for næringsrettet dyrehold. Kravet gjelder ikke dyreansamlinger, dyreparker, sirkus og besøksgårder (Mattilsynet.no).

Fagarbeidere innenfor DAA må kunne vurdere dyrenes atferd og helsetilstand. Fagarbeider må kunne utforme dyrehold og aktivitet optimalt med tanke på dyrevelferd. Videre må han/hun være i stand til å avdekke skadelige påvirkninger på dyr og finne løsninger så raskt som mulig.

Dersom du driver et næringsrettet dyrehold, må du ha kunnskap om dyrehelse. Det betyr blant annet at du skal ha kunnskap om:

- Sykdommer hos dyr
- Sykdommer som kan overføres mellom dyr og mennesker

- Forebyggende tiltak mot smitteoverføring og utvikling av antibiotikaresistens
- Sammenhengen mellom dyrehelse, dyrevelferd og folkehelse («one health»)

I praksis betyr dette at du må ha gjennomført et kurs i dyrehelse. Dersom du nettopp har startet et næringsrettet dyrehold må du gjennomføre dette kurset i løpet av det første året du driver med dyr. Tips om aktuelle kompetansekurs kan du for eksempel få gjennom din næringsorganisasjon (Mattilsynet, 2022).

En rekke faktorer er avgjørende for en lønnsom bedrift, god dyrevelferd og vellykket dyreassistert aktivitet:

- **Kunnskap og kompetanse hos tilbyder**
- **Valg av dyr**
- **Dyrets muligheter til å utøve normal adferd**
- **Arenaens egenhet og tilpasset tilbud**

Kunnskap og kompetanse hos tilbyder/ Inn på tunet-bonden/ fagarbeider	Valg av dyr	Dyrets muligheter til å utøve normal adferd	Arenaens egnethet og tilpasning til tilbudet
Kunnskap om del-takerne i DAA Kunnskap om regelverk Kunnskap om trening og sosialisering av dyr Kompetanse til å håndtere uforutsette hendelser Kompetanse innen relasjonsbygging og menneskemøter	Kunnskap om art, rase og individ Kunnskap om dyrehelse, atferd, språk og signaler Kunnskap om fôring og oppstalling for å sikre god dyrevelferd Dyrets motivasjon for samspill med mennesker	Dyrets mulighet til å utøve normal atferd Dyrets mulighet til å trekke seg unna ved behov Muligheter for oppstalling ved uforutsette hendelser Sosialisering	Er gården/arenaen trygg for ulike del-takere? Er det en trygg arena for dyra? Kjøkken og toalett-fasiliteter? Muligheter for å være innendørs ved dårlig vær? Muligheter for å trekke seg tilbake?

Fagkunnskap innen pedagogikk, terapi og sosialt arbeid

Utdanning innenfor Dyreassisterte intervensjoner tilbys ved Dyrebar Omsorg på NMBU, Universitetet i Bergen, Universitetet i Agder og ved Fagskolen Innlandet ved Hvam VGS.

En fagarbeider innen dyreassisterte aktiviteter må kunne møte deltakerens helsetilstand og behov på en god måte. Tilbyder må kunne tolke deltakerens uttrykk og anvende passende metoder for å sette i gang en god utvikling hos deltakeren. I vanskelige situasjoner må fagarbeideren være i stand til å iverksette tiltak som sikrer at aktiviteten kan fortsette på en utviklende måte.

I dette kompendiet mangler det et godt dekkende ord for tilbyder av dyreassisterte aktiviteter. Fagarbeideren eller fagpersonen som omtalt i teksten her kan for eksempel være en bonde, tilbyder, fagarbeider eller annen fagperson som i møte med mennesker med behov, anvender sin kunnskap om dyr slik at det blir et godt samspill mellom mennesket og husdyret. Vi har valgt videre i teksten å bruke fagarbeider innen DAA om fagpersonen som anvender sin kunnskap i et godt samspill mellom et menneske med behov og et husdyr i aktivitet.

Oppgaver til drøfting:

- Når og hvordan veileder jeg en deltaker i møte med dyra?
- Hvordan formidler jeg en handlingsrekkefølge til deltakere som har vansker med å følge eller huske instruksjoner?
- Hvordan kan jeg vite om deltakerne har utbytte av å delta i dyreassistert aktivitet?
- Hvordan tilpasser jeg en dyreassistert aktivitet til eldre, funksjonshemmede og syke mennesker med nedsatte kropps- og sansefunksjoner?
- Hvordan begrunner jeg faglig at aktiviteten skal gjennomføres i samspill med et dyr?
- Hvordan sørger jeg for god dyrevelferd i enhver aktivitet?

Innenfor DAT og DAP skal tilbyder ha en formell kompetanse innenfor pedagogikk eller terapi som passer til målgruppene han/hun jobber med. Fagarbeidere innen dyreassisterte aktiviteter kan tilby helsefremmende og læringsfremmende aktiviteter med mål om mestring og livskvalitet.

Behov for fagkunnskap om dyreassisterte aktiviteter (DAA)

Fylkesmannen i Oslo og Akershus gjennomførte i 2016 -17 en undersøkelse blant Inn på tunet-bønder om bruk av husdyr i sine tilbud og aktiviteter på gården. (Fylkesmannen i Oslo og Akershus). De fleste av IPT-bøndene har et eller flere husdyrslag, og samhandling med dyr har derfor stor betydning for deres arbeid med brukerne.

Resultatene fra undersøkelsen viste at de fleste IPT-tilbyderne lar deltakerne delta i det daglige stellet og foring av husdyr. Det var imidlertid få som brukte metoder innen dyreassisterte aktiviteter, dvs. målrettede helsefremmende aktiviteter med dyr, og mange hadde liten kunnskap om fagfeltet.

Av dyr var det hest/ponni, fjærkre, sauer, hund/katt og kanin som var de vanligste husdyrene. De fleste oppga at dyra hovedsakelig fungerer som miljøskapere, samt at deltakerne deltok i fôringen av dyra. Det var få som benyttet husdyrene mer metodisk i sitt tilbud. Mange svarte at de hadde liten kunnskap om dyreassisterte aktiviteter, og i underkant av 80 % mente det er behov for kompetansehevende kurs. I overkant av 1/3 av respondentene oppga å ha et ønske om tilbud om fagskoleutdanning. Over halvparten av IPT-tilbyderne som svarte, hadde naturbruksutdanning, og 60% hadde en tilleggsutdanning innen pedagogikk, spesialpedagogikk eller helse- og sosialfag.

Undersøkelsen viser at det er behov for dokumentert, relevant fagkunnskap innen dyreassisterte intervensjoner. En (videre-) utdanning innen DAA kvalifiserer en person, som allerede har utdanning/kompetanse fra både landbruk og pedagogikk/terapi/sosialt

arbeid, til å jobbe som DAA-fagarbeider. En (videre-)utdanning innen dyreassistert arbeid skal formidle kunnskap som utvider de pedagogiske/terapeutiske/sosiale metoder med de dyreassisterte aktivitetene. DAA-fagarbeideren vil dermed lære å anvende sin grunnkompetanse i samhandling med husdyr. Ut fra faglig ståsted, bør følgende tema inngå i læreplanen for DAA/DAI-utdanning eller videreutdanning:

- Personlighetsutvikling, kommunikasjon, egenerfaring
- Grunnleggende om forholdet menneske-dyr
- Grunnleggende om DAA/DAI
- Dyrevelferd og husdyretologi
- Dyreernæring og -helse
- Læringsteori, praktisk opplæring og sosialisering av husdyr
- Metoder for pedagogisk, terapeutisk og sosialt arbeid med husdyr
- Bedriftsledelse, driftsforutsetninger, juridiske rammebetingelser
- Kvalitetsstyring og markedsføring

Spesielle kompetansekrav ved bruk av landbruksdyr i dyreassisterte aktiviteter

En person som tilbyr dyreassistert aktivitet på sin gård, har et ansvar både for deltakerne og dyrene som benyttes i aktiviteten. Tilbudet må derfor være nøye planlagt og utarbeidet av fagfolk med riktig kompetanse for å sikre kvaliteten på tilbudet. Inn på tunet Norge tilbyr tilrettelagte og kvalitetssikrede velferdstjenester på gårdsbruk. Inn på tunet Norge har også utarbeidet gode retningslinjer og en kunnskapsbank for kvalitetssikring av velferdstjenester på gård.

MÅLRETTET ARBEID

Dette kompendiet skal bidra til å oppnå følgende mål:

DAA -fagarbeider	Dyrene	Deltaker
Gi grunnlag for å ta beslutninger	Ha mulighet til å utøve normal atferd	DAA-tilbudet skal være kvalitetssikret (Sertifisering og utdanning)
Ha kunnskap om aktuelle drifts-/oppstallingssystemer	Ha god helse og velvære	Personlig/helsemessig forbedring
Kjenne til retningslinjer for utdanning og kursing innen DAA	Gi best mulig dyrevelferd	Økt mestring og livskvalitet
Ha kunnskap om spesifikk bruk av husdyr i DAA (sau, esel, geit, gris og høner)	Unngå overbelastning som kan føre til stress, aggresjon og ubehag ved bruk i DAA	Deltaker skal oppleve profesjonell støtte fra tilbyder av DAA.
Gi grunnlag for tilleggsinntekt for gårdbrukere som har husdyr til melk- eller kjøttproduksjon eller avl, eller som skaffer seg husdyr spesielt til DAA	Være egnet til formålet	Gårdene/tilbydere som tilbyr DAA, skal sørge for best mulig sikkerhet på gården og i samspill med dyrene (KSL)

Hvilket dyr kan passe til arbeidet med ulike brukere?

Ulike husdyr har ulik atferd og egner seg til ulike brukere og situasjoner.

Her er en kort introduksjon:

Foto: Ellen Marie Forsberg

SAUEN – rolig, myk, avventende og åpen

- Sterkt flokkinstinkt
- Å skille en sau fra flokken sin til DAI-aktiviteter kan være utfordrende
- Sauen med sin myke ull gir en god sanseopplevelse
- Tar ikke alltid kontakt, men venter og er tilbakeholdende
- Når mennesket tar kontakt, er sauen til stede og åpen
- Størrelsen på sauen er ideell for brukere
- Utstråler en indre selvsentrering og ro

HØNA – åpner opp en ny verden!

Høner har minst til felles med menneskene, sammenlignet med pattedyrene blant husdyrene

- De kan fly, legge egg og øyelokkene deres lukker seg nedenfra og opp
- Å ta kontakt med høner krever mot, pga. frykten for nebb, klør, sporer og flaksing
- Det er en stor suksess-opplevelse å få ei høne til å sitte rolig på underarmen og spise et maiskorn
- Barn med ADHD kan være spesielt fascinert av høner. De er like urolige og i stadig bevegelse.
- Høna spaserer rundt, pusser fjærene med nebbet sitt, plukker opp spiselige vekster, og kan reagere på plutselige bevegelser og gripe til flukt
- Høna og hanen har en utpreget sosial oppførsel
- De er morsomme og enkle å trenе!

GRISEN – sterk bevegelsestrang, ivrig, nysgjerrig, god luktesans

- Lærevillig
- Kommuniserer med ca. 20 ulike grynte- og «hyle»-lyder
- Grisen reagerer raskt på atferd
- Ungdyr er spesielt egnet
- Små griseraser
- Grisen er observante og nysgjerrige

Foto: Ellen Marie Forsberg

Foto: Ellen Marie Forsberg

Foto: Ellen Marie Forsberg

- Purke med smågriser -rolig, avslappet og trygg atmosfære

GEITA – nysgjerrig, selvrådig og livsglad

- Geita oppmuntrer og skaper lett latter
- Geitas adferd motiverer.
- Klatreøvelser med geit gir god trening for fin- og grovmotorikk.
- Å melke ei geit krever varsomhet og følsomhet hos brukeren
- Tålmodig trening for at geita skal stå stille ved børsting og andre mer rolige øvelser
- Geita er egenrådig
- Geita lærer raskt og er allsidig. Trening med geita krever et høyt tempo
- Geita egner seg til DAI-aktiviteter med voksne, større barn, mindre barn og ungdom.

ESEL

Esler er ekstremt fredelige og medgjørilige og blir sjeldent sinte. I tillegg er esler veldig skarpe og intelligente dyr. Selv om de kanskje er litt trege i bevegelsene og aldri virker som de har dårlig tid er de smarte og i stand til en del problemløsning. Esler har også veldig god hukommelse, hvilket lar dem huske steder og ruter etter lang tids mellomrom.

STORFE – rolig, trygg og sterk

Kjennetegnene for storfe er:

- fluktdyr
- fredelig karakter,

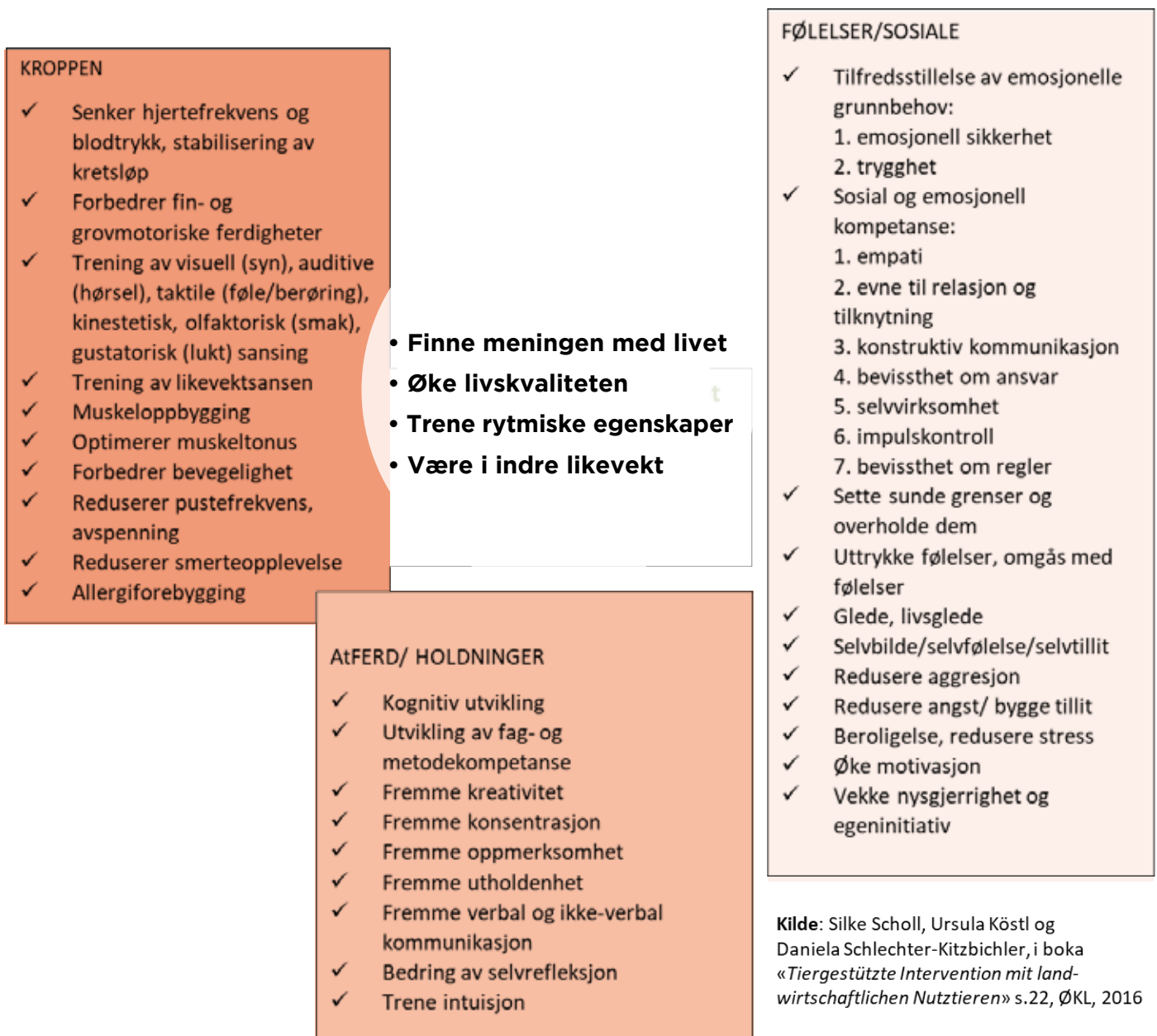
- langsomme bevegelser,
- rolig tempo, puste- og bevegelsesrytme

FØRINGSKVALITETER: Storfe er flokkdyr med en nøyaktig fastlagt rangordning. Den enkelte kuas rang eller rolle i flokken er avhengig av kuas ferdigheter, erfaringer og styrke. Kua øverst på rangstigen har for eksempel oppgaven å lede flokken til gode beiteområder, og sørge for beskyttelse, sikkerhet og trivsel i flokken.

Disse egenskapene kan formidles til brukerne i kontakten med kuene. Storfe vil ikke bli omtalt videre i kompendiet.

Effekter som husdyr kan ha på mennesker i dyreassistert aktivitet

Modellen nedenfor illustrerer hvordan DAI-program, dvs. spillet mellom bruker, husdyr og fagperson virker inn på kroppen, følelser/sosiale og adferd/holdninger samtidig. De enkelte delene er sortert adskilt her, men i praksis vil de kunne gripe inn i hverandre.

Dyrets egnethet

Hvilket individ og hvilken art man velger når man planlegger en dyreassistert aktivitet handler i stor grad om hva som er målet for aktiviteten og hva som er deltakerens forutsetninger. For å oppnå mestring og arbeids glede, er det viktig at både deltaker og dyr gis oppgaver som vi det de kan mestre.

Målrettet arbeid med utvikling av sosiale ferdigheter, reduksjon av stress eller trening i å sette grenser kan gjennomføres med ulike dyrearter. Det essensielle er å velge et individ som er trenet og egnet for oppgaven det skal utføre, eller aktiviteten det skal delta i.

Det er flere faktorer som påvirker et dyrs egnethet:

- Dyrets medfødte individuelle personlighet. For eksempel: Noen dyr liker nærhet og kos, andre gjør ikke det. Ei høne kan vise ingen tegn til flaksing når den løftes opp, mens en annen vil flakse febrilsk. En gris kan spise fra hånden forsiktig og varsomt helt av seg selv, mens en annen gris vil glefse grådig etter fôret.

- Egenskaper ved tilbyder/fagarbeiders personlighet er også en faktor som kan påvirke dyrets egnethet. Dyr speiler atferden til sine kontaktpersoner og kan således også reagere på stress.

- Dyrets preging på mennesker og artsfrender. Hvordan var dyrets oppvekstmiljø? Hvordan ble det trent? Har det hatt overveiende gode/dårligere erfaringer?

I tillegg til individuelle og artsspesifikke særtrekk, kan også genetisk bestemte, artstypiske atferder, samt dyrets fysikk, være verdifulle ressurser i DAA. Slike «spesialegenskaper» til en dyreart gjør det mulig å differensiere og fordype det dyreassisterte arbeidet enda mer.

Dyrevelferd - spesielle krav ved bruk av landbruksdyr i dyreassisterte aktiviteter

En person som tilbyr dyreassistert aktivitet på sin gård, har et ansvar både for deltakerne og dyra som benyttes i aktiviteten. Tilbudet må derfor være nøye planlagt og utarbeidet av fagfolk med riktig kompetanse for å sikre kvaliteten på tilbudet.

Dyrene som benyttes skal sikres god velferd og mulighet for naturlig atferd slik at de i størst mulig grad er rustet til arbeidet de skal utføre.

Dyr som får tilfredsstilt sine artstypiske behov, som f.eks. behov for bevegelse og sosial atferd, vil være harmoniske og fornøyde.

Av ulike grunner er god dyrevelferd helt vesentlig innen dyreassisterte aktiviteter (DAA):

- Dyrehold med god dyrevelferd tar hensyn til dyrenes behov. Denne måten å holde dyr på fungerer som forbilde for deltakerne når det gjelder ansvar og respekt og fremme ferdigheter som omsorg og empati.

- Dyrenes velvære er avgjørende for etableringen av menneske-dyr forholdet.
- Stressede dyr kan ha en negativ effekt på DAA, da forskning viser at «terapidyrets stress kan også aktivere deltakernes stress» (Julius et al., 2014).

- Det er hevdet at «Siden dyr som brukes i DAA skal fungere ved hjelp av sin artstypiske atferd, bør forholdene disse dyrene holdes under være langt bedre enn de rettslige minstekravene.» (Waiblinger og Otterstedt, 2012). Det er vår oppfatning at man aldri skal gå på akkord med dyrevelferden, uansett næring. Mennesker med ansvar for dyr skal til enhver tid sørge for at dyra behandles godt og er beskyttet mot fare for unødige påkjenninger og belastninger (Dyrevelferdsloven, 2009, § 3).

- Dyrehold med god dyrevelferd gir økt sikkerhet. Dyr som holdes i et mest mulig gunstig miljø er mer avslappet og har større toleranse for stress.

Foto: Lene Hellerud Wilberg

Sosialisering og trening av dyr med formål om bruk i DAA

Trening og sosialisering av dyr som skal brukes i dyreassisterte aktiviteter skal, uten unntak, bestå av humane og belønningsbaserte treningsmetoder. Metodene skal være forankret i læringsteorien, ta utgangspunkt i dyrets naturlige atferd og foregå ved hjelp av positiv forsterkning. Innlæring ved hjelp av straff skal ikke forekomme.

Humane treningsmetoder innebærer at dyrets egenart og uttrykksmåter er tatt hensyn til. Empati, omsorg og observasjon er sentrale faktorer som bidrar til å knytte følelsesmessige bånd mellom dyret og treneren.

Anerkjente metoder for dyretrening tar hensyn til samspillet mellom dyra og deres omgivelser.

Atferdsorienterte eller læringsteoretiske metoder for dyretrening styrer dyrets atferd innenfor rammen av stimulus-responskonseptet, f.eks. når atferden «på plass» belønnes med klapping, stimuleres dyret til å komme stadig lettere.

Viktige elementer i disse treningsmetodene er kroppsspråk og ikke-verbal kommunikasjon, forsiktig berøring, motivasjon og belønning.

Treningsmetoder som er basert på straff eller negativ forsterkning blir strengt avvist, fordi disse kan utløse frykt, skuffelse og frustrasjon hos dyret. Disse reaksjonene hos dyret kan siden bli emosjonelt overført til deltakeren, slik at resultat kan bli svært kontraproduktivt.

Overblikk over anbefalte treningsmetoder

	Humane treningsmetoder	Systemiske metoder	
Treningsmetoder	Kroppsspråk, ikke-verbal kommunikasjon (bakkearbeid, tillitsskapende berøring)	Kroppsspråk, ikke-verbal kommunikasjon (bakkearbeid)	Shaping Freeshaping Microshaping Capturing Targeting Mimicry
Bakgrunn, mental tilnærming	Egenverdi, kongruens (Likhet, samsvar, overensstemmelse) og empati	Gjenkjenne mønstre, reflektere over kommunikasjonen og tyde atferd. Samhørighet med andre individer; hvordan påvirker handlinger denne samhørigheten.	Belønning og/eller straff iht. læringsteori (straff er ikke tillatt i DAA).
Samspill menneske-dyr	Samspillet menneske-dyr tilpasses ved å bygge opp en arena for relasjonsutvikling via ikke-verbal kommunikasjon.	Samspillet menneske-dyr tilpasses ved å observere og reflektere over den ikke-verbale kommunikasjonen.	Mennesket opparbeider ønsket- og fjerner uønsket atferd hos dyret ved hjelp av klassisk- og instrumentell betinging.
Mål	Utvikling, tillit i forholdet menneske-dyr, iakttagelsesprosess og atferdsendring	Utvikling, tillit i forholdet menneske-dyr, iakttagelsesprosess og atferdsendring	Atferdsendring

Kilde: ÖKL, Silke Scholl; Monika Wildauer-Scherf

TABELL – Overblikk over anbefalte treningsmetoder

Metode	Fordeler	Ulemper
Humane og systemiske tilnærminger Kroppsspråk / ikke-verbal kommunikasjon		
Observasjon og målrettet bruk av kroppssignaler (mimikk, kroppsspråk, kroppsholdning, kroppsspenning og pusten) i dialog med dyret Tillitsskapende berøring	Utnytter dyrets naturlige atferd Dyret blir ansporet til å aktivt følge med og delta Helhetlig tilnærming som ikke bare former atferd, men som også utvikler koordinering, balanse, samarbeid og konsentrasjon Svært empatisk metode, forutsatt fravær av fysisk manipulasjon Det er mulig å oppleve tett kontakt med dyret Oppbygging av vedvarende tillitsforhold Tidligere, negative atferdsmønstre kan korrigeres uten angst Utvikling av varig atferd Høy grad av sikkerhet også når dyret er i stressende situasjoner, pga. solid tillitsgrunnlag	Krever mye kunnskap og innlevelse hos treneren – må kunne 'lese' og etterligne dyrets kroppsspråk Treneren må ha svært god observasjonsevne Nøyaktig og detaljert utførelse er nødvendig Treningsprosess som bruker taktil belønning, kan ta mye lengre tid enn ved bruk av fôrbelønning

Atferdsorienterte / læringsteoretiske tilnærminger		
SHAPING – Forme atferd	Trinnvis mot målet Dyret blir inspirert til å følge med Man kan alltid gå tilbake et par trinn (ved atferds-sammenbrudd) Liten fare for frustrasjon – hvert trinn som belønnes oppleves som suksess av dyret	Krever mye kunnskap og innlevelse hos treneren Treningsprosess som bruker taktil belønning, kan ta mye lengre tid enn ved bruk av fôrbelønning
FREE-SHAPING – Fri forming av atferd	Fremmer selvstendig tenkning Fremmer kreativitet Fremmer selvsikkerhet Ønsket atferd oppnås gradvis av dyret selv Atferden er godt forankret når treningsperioden er ferdig	Ikke egnet for usikre dyr eller dyr uten treningserfaring Treningsprosess kan ta svært lang tid Krever mye kunnskap og innlevelse hos treneren – ellers stor fare for frustrasjon hos dyret
MICRO-SHAPING – Forme atferd med svært små skritt	Dyret får veldig klare beskjeder Trinnvis innlæring av vanskelig/kompleks atferd	Treneren må ha svært god observasjonsevne Krever god kjennskap til dyrets anatomi og fysiologi God «timing» ved markering av atferden nødvendig
CAPTURING – Fange atferd	Atferd som dyret viser ofte, er lettere å kontrollere gjennom signaler	Ingen mulighet for å gå tilbake noen trinn ved atferds-sammenbrudd Uegnet for atferd som sjeldent opptrer
TARGETING – Måltrening	Ideelt for dyr som ikke har trenings-erfaring Dyr kan enkelt føres, posisjoneres på et bestemt sted eller bringes i en bestemt stilling uten fysisk påvirkning	Krever mye kunnskap og innlevelse hos treneren
MIMICRY /etterligning	Når et dyr først har forstått konseptet, kan det fort lære mange atferdsmønstre vist av andre dyr	Komplekst treningsopplegg, som krever mye kognitiv innsats av dyret Treningsprosess kan ta svært lang tid Ideelt kreves to trenere som jobber med hvert sitt dyr

Sosialisering

Kunnskap om sosialisering og miljøtrening av dyr har med årene blitt svært viktig for alle som avler eller oppdretter dyr. Vi vet at foreldredyrenes gemytt i stor grad påvirker avkommenes gemytt. Å kunne omgås dyr som er tillitsfulle og trygge er avgjørende faktorer i forhold til sikkerhet og HMS, håndtering og samspill.

Det er vanlig å skille mellom sosialisering og preging av dyr. Precociale arter er dyrearter som ved fødselen er utviklede med åpne øyne, har pels eller dun og kan raskt flykte sammen med foreldrene. Disse artene preges rett etter fødsel/klekking. Typiske eksempler på preging finner vi hos gress som følger etter den første de ser etter at de har hakket seg ut av egget.

Altricialle arter får små avkom som fødes blinde og hjelpeløse, gjerne nakne og ikke i stand til å forlate reirplassen. Dette gjelder hunder og katter og fugler som undulater og papegøyer. Altricialle arter sosialiseres over flere uker og år.

Med sosialisering mener man tilvenning til, eller utvikling av sosiale bånd mellom mennesker og dyr. Siden dyr som brukes i DAA skal kunne inngå tett relasjon med både DAA-fagarbeidere og deltakere, skal disse dyrene sosialiseres med både artsfrender, andre dyrearter, omgivelser og mennesker. Ved å tidlig få omsorgsfull og tilpasset sosial kontakt med forskjellige mennesker, kan husdyr utvikle evnen til å inngå i nære, tillitsfulle relasjoner, til tross for at mange av disse dyrene fra naturens side har en utpreget fluktatferd.

Kroppsholdning, blikkontakt, berøring og stemme brukes bevisst for å få dyret til å oppleve kroppskontakt med mennesker som behagelig, eller til og med ønskelig. Menneskers tilnærming og berøring av dyrene bygges opp gradvis og forsiktig.

Det er ikke alltid klokt å bruke føring i forbindelse med sosialiseringen, da dette kan føre til at dyrene blir mer fokusert på føret enn på menneskene. Dersom man «kjøper» seg dyrets oppmerksomhet med føre, risikerer man at det ikke oppstår en reell, sosial kon-

takt. Menneskene kan fort bli uinteressante for dyret når de ikke lenger forbindes med føre. Hvis et dyr i en aktivitet snur seg bort fra en deltaker fordi det ikke får noe å spise, kan det bli skuffende for deltakeren, og ha en negativ effekt på deltakerens utbytte av aktiviteten.

God sosialisering betyr ikke at dyrene i DAA skal tolerere hva som helst, eller at de på kommando skal utføre enhver atferd. Dette ville i så fall kunne føre til uønskede konsekvenser:

- **Dyret beskyttes ikke fra unødvendig stress**
- **Et stresset dyr kan ikke speile deltakerens følelser og oppførsel**
- **Dyrets trussel-atferd undertrykkes, og menneskene kan dermed ikke se om dyret muligens er overbelastet. Dette kan utgjøre en sikkerhetsrisiko.**
- **Sosial innlæring av dyret er ikke lenger mulig, siden evnen til å ta hensyn til andres behov mangler.**

Et eksempel på dette kan være dersom en hund blir plassert i en situasjon med en deltaker, der hunden tydelig kommuniserer at den er ukomfortabel. Dyrets atferd vil da undertrykkes, fordi den er trent til å utføre en kommando. Dette medfører stress og ubehag for hunden kan i ytterste konsekvens medføre at hunden biter. I en dyreassistert aktivitet skal det tilstrebes at hunden til enhver tid selv skal ønske å være sammen med deltakeren.

Dyrets frivillige samarbeid med mennesker er vesentlig. Hvis et dyr føler seg under press eller utilpass, skal det ha mulighet til å trekke seg unna. Det ønskede tillitsforholdet mellom mennesket og dyr oppnås når mennesker unngår å jage eller dra i dyret, eller utøve andre former for tvang.

Sosialisering omfatter også aktiviteter som stell og røkt, øvelser som forberedelse til undersøkelse av veterinær (animal husbandry, eller fryktfri håndtering), samt tiltak som forbereder dyret til røffere berøring, f.eks. av deltakere med nedsatt motorisk funksjon (desensitivisering).

Det er absolutt nødvendig at unge dyr tilbringer de første ukene etter fødselen med sine mødre for å lære viktige sosiale atferdsnormer for sin art. Ungdyr utvikler tillit til mennesker raskere dersom mødrene deres allerede er godt sosialiserte.

Kopplam-oppdrett skal kun skje i nødstilfelle, f.eks. hvis søya ikke har nok melk eller avviser lammet, eller ved søyas død. Når dyrebarn oppfostres av mennesker gir det større fare for at dyret ikke utvikler sin naturlige atferd og blir feilsosialisert.

Tilvenning (habituering)

Habituering er definert som ungdyrets tilvenning til sine fysiske omgivelser. I denne prosessen blir dyret gjort fortrolig med gjenstander, steder og situasjoner som vanligvis ikke inngår i dets naturlige miljø. Dyret skal lære å betrakte disse tingene som vanlige, harmløse deler av hverdagen.

Under tilvenningen inkluderes flest mulig av de situasjoner og gjenstander, som dyret kan møte i ulike aktiviteter. I denne sammenheng er det en fordel å foreta en tidlig vurdering av hvilke deltakergrupper man skal jobbe med og hvordan DAA-tilbudet skal utformes.

I tilvenningsfasen har dyrenes toleranse for høye lyder eller brå bevegelser en særlig betydning. Dyrene skal ikke bli redde når deltakere opptrer høyrøstet eller uberegnelig, f.eks. om deltakerne er barn. Dersom dyret skvetter, skal det være i stand til å avreagere raskt.

Dyrenes tilvenning til redskaper som senere brukes i dyreassistert arbeid, omfatter en stor bredde av gjenstander: Baller, kasser, stoffer, tau, dekk, target-gjenstander, etc. Dyret bør også venns til rullestol, krykker, barnevogner og andre ting som kan dukke opp der mennesker ferdes.

Tilvenning innebærer at stimuli gradvis forsterkes, og presenteres på en slik måte at de ikke utløser flukt- eller forsvarsatferd hos dyret.

Som ved sosialiseringen, brukes ikke generell belønning av dyrene under tilvenningen. Belønning ville føre til at dyret oppfatter aktuell stimulus som noe spesielt, som igjen ville sette dyret i en forhøyet, om enn positiv, spenningstilstand. Et unntak er målrettet tilvenning til enkelte gjenstander eller situasjoner.

2. SAU

MÅL		
DAA FAGARBEIDER	DYR	DELTAKER/BRUKER
Gi grunnlag for å ta beslutninger	Sikre hensyn til naturlig atferd	Kvalitetssikring av DAA
Gi overblikk over aktuelle drifts-/oppstallingssystemer	Øke helse og velvære	Økt personlig/helsemessig forbedring
Gi innføring i retningslinjer for utdanning innen DAA med sauer	Sikre et sauehold med god dyrevelferd	Økt livskvalitet
Gi økt kunnskap om spesifikk bruk av sau i DAA, med avgrensning til andre husdyrarter	Unngå overbelastning ved bruk i DAA	Profesjonell støtte av DAA fagarbeider
Gi grunnlag for biinntekt for gårdbrukere som har sau til melk- eller kjøttproduksjon eller til avl, eller som skaffer seg sau spesielt til DAA	Bruke en egnet sau	Sikre sikkerheten til både innretningen og dyrene

God dyrevelferd i saueholdet

Ved utforming av driftssystemer for sauehold tar vi mest mulig utgangspunkt i sauenes naturlige atferd. Rettsgrunnlaget er Dyrevelferdsloven, Forskrift om velferd for småfe og Lov om matproduksjon og mattrygghet.

Tamsauer viser samme atferd som den opprinnelige villsau (muflon). Siden tamsauen ikke lenger kan leve i fri natur som muflonene, må kravene til saueholdet være tilpasset dyrenes atferd. Målet er et best mulig driftsopplegg, som ikke overbelaster sauenes tilpasningsevne og som tillater dyrene å utøve sin naturlige atferd i så stor grad som mulig.

Deltakelse i DAA fører nesten ikke til fysisk belastning for dyrene – dersom aktiviteten gjennomføres riktig og med tanke på dyrets velferd. For at dyrene skal kunne utøve mest mulig artstypisk atferd, må røkter ha kunnskap om, og legge til rette for, sauehold med god dyrevelferd med blant annet mye fri mosjon, kontakt med artsfrender, hvileperioder og artstilpasset fôring. Dette er forutsetninger for dyrenes velvære, helse og ytelsesevne.

Krav til sauehold som sikrer god dyrevelferd for bruk i DAA i Norge – husdyretologisk grunnlag og aktuelle driftssystemer

Dyreholdet må sikre god dyrevelferd på hele gården i henhold til følgende kriterier:

Sauer er sosiale dyr

Husdyretologisk grunnlag

Sauer har et sterkt flokkinstinkt. På store beitearealer danner søyene, avhengig av landskapsstrukturen, små familiegrupper med yngre dyr. Noen ganger kan slike grupper flokke seg sammen til større grupper på mellom 10 og 100 dyr.

Familiegrupper må ha en viss størrelse for at dyrene kan føle seg trygge, utøve sosial atferd uten stress, og for å ha nok tid og rom til å kunne utøve nødvendig atferd som eting, hvile, bevegelse og kroppspleie.

Velfungerende sosiale strukturer er en forutsetning for en sunn fysisk og sosial utvikling hos lammene. Lam trenger jevngamle artsfrender for å utvikle sin løpe-, kamp- og seksualatferd. Eldre ungdyr tjener som forbilder ved sosialisering av lammene i gruppen.

Omgang med artsfrender i flokken bør sikre at alle dyrene opplever ro og sikkerhet. Det vil alltid være både vennskapelige og fiendtlige forhold; rangordning og avstand mellom de enkelte dyrene vil alltid spille en rolle. Det er viktig at en sosial struktur kan utvikle seg. Dyr som ofte opptrer aggressivt overfor andre flokkmedlemmer, slik at disse utsettes for varig stress, bør ikke aksepteres i flokken. Av sikkerhetshensyn er sauer som stanger som regel utelukket fra bruk i dyreassisterte aktiviteter.

Driftssystemer som sikrer god dyrevelferd

Sauer skal holdes i flokk. Hvis det i forbindelse med DAA kun er mulig å holde sauene i smågrupper, bør gruppens minstestørrelse være fem voksne dyr for å sikre den lille flokkens trygghetsfølelse. Gruppehold, eller flokk, er her definert som sauehold der dyrene er sammen 24 timer i døgnet, med unntak av deltakelse i DAA, trening, veterinærbehandling, etc.

På grunn av deres sterke flokkinstinkt, er atskillelse av sauer generelt forbundet med

stress. Hvis en aktivitet krever arbeid med en enkel sau (f.eks. ved svært engstelige deltakere), kan man trene opp dyret til å være uten artsfrender i et begrenset tidsrom uten å bli stresset. Som alternativ kan man ha med en til to sauer i tillegg for å kunne drive DAA med et redusert antall sauer.

Følgende driftsformer er tillatt i henhold til Forskrift til velferd for småfe (Forskrift om velferd for småfe, 2013):

§ 10.Dyrerom m.m.

Dyrerom, garder og binger skal være utformet slik at:

- a) dyrene har god mulighet for sosial kontakt, bevegelse og annen naturlig adferd,
- b) gulv, vegger og innredninger som dyrene er i kontakt med, er av god utforming og kvalitet
- c) det er enkelt å foreta grundig inspeksjon av samtlige dyr,
- d) det er tilrettelagt for å gi dyrene godt stell og for levering til dyrebil, og
- e) det er innlagt vann.

§ 11.Oppstalling

Tilgjengelig areal per dyr og totalarealet skal være tilpasset dyrenes behov.

Småfe skal ha adgang til bekvem, tørr og trekkfri liggeplass, der alle dyrene kan ligge samtidig. Små lam og kje skal ha tilgang til tett liggeunderlag med tilfredsstillende varmetekniske egenskaper.

Fôrkrybbe og fôrbrett skal være konstruert slik at dyrene får normal ete-stilling.

Spalteåpninger og hull i strekkmetall skal være tilpasset dyrenes størrelse. Ved bruk av talle skal det brukes nok strø til å sikre tilstrekkelig tørt underlag.

Strømførende innretning skal ikke brukes som skillevegger eller på annen måte avgrense dyrenes oppholdsplass innendørs.

Gulv eller annet materiale med skader som har betydning for dyrenes velferd skal repareres eller skiftes ut.

Småfe som føder i binger med flere dyr skal gis god mulighet til å søke isolasjon.

§ 17. Driftsformer med enkle dyrerom og utegang

Ved driftsformer med dyrerom og utegang der fôrings og/eller aktivitetsområde er ute, skal følgende være oppfylt:

Dyrene skal ha tilgang på liggeunderlag med tilfredsstillende varmetekniske egenskaper der alle dyrene kan ligge samtidig. Det er ikke tillatt med metall eller betong som liggeareal. Liggeområdet skal som minimum ha 3 tette vegger og tak og gi tilstrekkelig beskyttelse mot vind og nedbør, og skal være slik utformet at det ikke renner vann inn fra omkringliggende områder.

Det skal etableres fôringsplass som gjør det mulig å føre dyrene på en god måte.

Det skal avsettes særskilt plass for dyr som trenger spesielt tilsyn eller stell. I den kalde årstiden skal egnet rom med tilstrekkelig lys og som kan varmes opp, være tilgjengelig for slike dyr.

Ulike måter å oppstalle småfe:

1. Gruppeoppstalling i løsdrift med permanent tilgang til luftegård med fast underlag og direkte eller indirekte beitetilgang.

2. Gruppeoppstalling i løsdrift uten permanent tilgang til luftegård med fast underlag, men med direkte eller indirekte beitetilgang.

3. Helårs utegang med skjul/oppholdsrom som verner mot sol og vind, samt utvendig fôrings-/aktivitetsplass med fast underlag. Sauene skal være på beite minst fem timer pr dag.

§ 6. Tamhet, flokktilhørighet m.m.

Dyrene skal være tamme nok til å kunne stelles, fanges og håndteres på forsvarlig måte avhengig av driftsformen.

Småfe skal holdes løs i grupper/flokk, med mindre enkelt dyr må holdes atskilt ut fra hensynet til avl, forebygging av sykdom og/eller dyrevelferd.

Småfe skal ikke holdes varig bundet, verken

innendørs eller utendørs. Vær og bukk kan om nødvendig holdes bundet i parringssesongen.

Det er generelt forbudt å holde sau enkeltvis. Med dette menes å holde et enkelt dyr adskilt fra andre og med begrenset sosial omgang. Det er ikke tillatt å holde lam og ungsauer i enkeltbinger. Under bestemte forutsetninger (visuell kontakt med andre sauer) og i de følgende begrunnede unntakstilfeller er enkelthold av sau tillatt:

- Syke dyr
- Dyr i karantene
- Vær som må holdes adskilt i forbindelse med avl
- Søyer med nyfødte lam inntil mor/lam bindingen er etablert

Værer kan holdes i enkeltbinger i maksimalt to måneder pr år (i påvente av salg, tid etter lamming). I denne tiden skal værer ha tilgang til luftegård og visuell kontakt med andre sauer. Dersom en vær skal holdes adskilt fra søyeflokken, skal den sosialiseres med andre sauer. Det er ikke tillatt å holde sauer bundet. Midlertidig tjoring i forbindelse med pleietiltak er tillatt, men dette bør trenes opp fra ung alder.

Sauer trenger stor bevegelsesfrihet

Ved helårs utegang beiter sauer med flokken mellom 7 og 12 timer per dag. Denne bevegelsen i rolig tempo er koblet til viktige kroppsfunksjoner som bidrar til dyrenes helse. På større beiteområder kan sauer gå lengre strekninger. Lam trenger mye plass og bevegelsesfrihet til 'hopp og sprett og spring' – som de trenger for å bygge muskulaturen og lære sosial omgang med flokken.

Etablering av rangordning i flokken krever mye bevegelse og plass.

En sau kan vise utpreget fluktatferd selv ved små bevegelser i sine omgivelser. Når flokken beiter, bytter dyrene på å være på vakt – så snart et dyr begynner å løpe, vil resten

av flokken følge etter. Det er derfor viktig å gjennomføre tilvenning til ukjente mennesker som oppholder seg nær sauene.

Sauer trenger hvileperioder

Sauer er dagaktive dyr med faste døgnrytmer når det gjelder beiting, hvile og drøvtygging. Hvileperiodene er hovedsakelig på for- og ettermiddagen, og om natten. Som for beiting, viser sauene også synkronisert hvileatferd. Mesteparten av flokken ligger da samtidig for å hvile og tygge drøv etter næringsopptak. Dersom de føler seg trygge, sover sauer med liggende hode i noen timer. Når sauene ligger, er avstanden mellom individene betydelig redusert.

Sauer benytter hvileperiodene til egenpleie. Pleieatferden består særlig av stell av egen kropp ved hjelp av mule, klauv og horn. Dessuten gnir sauene seg mot trær og andre gjenstander. Til dette kan man også montere klømmatter eller -børster.

Driftssystemer som sikrer god dyrevelferd

Alle driftsopplegg må ha et tørt liggerareal, med strø og under tak, som er stort nok til at alle dyr kan ligge samtidig. Dyr som midlertidig eller permanent holdes utendørs, må ved behov ha vern mot været, rovdyr og andre farer (seter, fjell- og utmarksbeite).

Ved helårs utegang må dyrene ha tilgang til skjul, som er stort nok til at alle dyr kan ligge samtidig. Det er viktig at rommet er lett tilgjengelig (f.eks. åpen forside, minst to inn- og utganger), godt luftet og trekkfritt.

Liggearealet utformes vanligvis som tallefjøs, og det skal brukes rikelig med mugfri halm. Underlaget må være tørt. Tilføres det for lite halm, blir underlaget for hardt og kaldt. Fuktige underlag kan føre til klauv sykdommer (f.eks. fotråte).

Sauer er drøvtyggere og sugedrikkende

Sauen foretrekker gress og urter. På grunn av dens opphav i Midtøsten, klarer sauene seg godt på et skrint beitegrunnlag. Sauer er utpregede «beitere»; de bruker daglig 7 – 12 timer til næringsopptak og i tillegg 1,3 – 5 timer til drøvtygging.

Omtrent en halv time etter avsluttet eting, begynner sauer å drøvtygge, fordelt over flere perioder i løpet av en dag. Sauene ligger for det meste under drøvtyggingen. Tiden de bruker til drøvtygging, er avhengig av fôrets fiberinnhold – jo større fiberandel, dess lengre tid går til å tygge drøv.

Sauer er sugedrikkende, dvs. de suger i seg vannet fra en fri vannoverflate med lett åpnert munn. De er svært følsomme for forurenset vann. Dyrene skal/bør/må tilbys grovfôr gjennom hele dagen via passende innretninger. Det må være nok eteplasser av tilstrekkelig bredde, slik at alle dyr kan ete samtidig og uten stress. For hvert dyr bør det være uhindret tilgang til en eteplass. Forholdet dyr til eteplass bør ikke overskride 1:1 ved porsjons- eller tidsbegrenset fôring, eller 2,5:1 ved fri tilgang til fôr.

Hvert dyr skal kunne ta opp nok næring uten at noen blir fortrengt. Dyrene skal ha mulighet til naturlig fôropptak, dvs. hode-hals holdes lavt, under brysthøyde. Fôrhekken må være utformet slik at sauene ikke skader seg ved bruk.

Det anbefales å sette opp en krypfôringsgrind for at lam kan ete grovfôr og/eller kraftfôr uforstyrret frem til avvenning. Åpningene bør ha en bredde på 20 til 24 cm. Grindens høyde og bredde kan være justerbar.

Krav til vann

Ved helårs utegang må fôrings- og drikkearealene ha fast underlag.

Siden sauer er sugedrikkende, trenger de et drikkekar med fri vannoverflate, som f.eks.

vannfylte bøtter, vanntrau eller flottørkar. Det er ikke tillatt å utelukke vann via drikkenipler. Vanntrau skal kunne tømmes for rengjøring, og være utformet slik at forurensing av vannet unngås.

I tallefjøs anbefales bruk av høyderegulerbart drikkeutstyr. Høyden på drikkearet skal være ca. 40 cm over underlaget.

Antall drikkekar må være tilpasset dyretallet, og karene må være satt opp på lett tilgjengelige steder. Det anbefales ett drikkekar per 20 voksne sau, og minst to kar per gruppe (ved bruk av brede trau er det nok med ett kar). Eksempel: 50 dyr i én gruppe: 3 drikkekar; 50 dyr i 3 grupper: 6 drikkekar. Drikkekar i kaldfjøs eller utendørs må være sikret mot frost.

OPPSTALLING

Tilgjengelig areal per dyr og totalarealet skal være tilpasset dyrenes behov.

Småfe skal ha adgang til bekvem, tørr og trekkfri liggeplass, der alle dyrene kan ligge samtidig. Små lam og kje skal ha tilgang til tett liggeunderlag med tilfredsstillende varmetekniske egenskaper.

Fôrkrybbe og fôrbrett skal være konstruert slik at dyrene får normal ete-stilling.

Spalteåpninger og hull i strekkmetall skal være tilpasset dyrenes størrelse. Ved bruk av talle skal det brukes nok strø til å sikre tilstrekkelig tørt underlag.

Strømførende innretning skal ikke brukes som skillevegger eller på annen måte avgrense dyrenes oppholdsplass innendørs. Gulv eller annet materiale med skader som har betydning for dyrenes velferd skal repareres eller skiftes ut.

Småfe som føder i binger med flere dyr skal gis god mulighet til å søke isolasjon.

Syke dyr og dyr som trenger ekstra tilsyn skal kunne skilles ut i særskilte garder/binger. (Forskrift til velferd for småfe, 2005, § 11)

Sauer er godt tilpasset tørr kulde (termoregulering og fjøsklima)

Tamsauens forfedre, muflonene, hørte hjemme på tørre fjellvidder med karrig vegetasjon og varierende værforhold – varme somre og svært kalde, men tørre vintre. Avlen har ført til mye mer ullhår, og tamsauen er dermed mer følsom for sterk varme (varme-stress).

Sauer liker kulde mye bedre enn et fuktig-varmt (fjøs)klima. I et kaldfjøs, f.eks., tåler sau temperaturer under 0 °C godt.

Driftssystemer som sikrer god dyrevelferd

Avhengig av temperaturen, oppsøker dyrene ulike liggeplasser. Siden sau ikke svetter, er avkjøling kun mulig ved å øke pustefrekvensen. I sterk varme er skyggefulle steder med mye trekk populære hvileplasser. Ved ute-

gang er det viktig å tilby skygge i form av et skjul eller vegetasjon. I kaldere vær eller etter klippingen foretrekker sauene å være i le og gjerne på et strødd underlag. Uansett bør liggearealene alltid være strødd, tørre og rene.

Kaldfjøs kan være en god driftsløsning, med den åpne siden mot sør for å utnytte solvarmen om vinteren. Unngå å ha åpningen mot fremherskende vindretning. Alle fjøs må ha tilstrekkelige luftesystemer. Det skal ikke være konstant lydbelastning, som fra en ventilator, e.l. I henhold til østerrikske regler skal arealet til vinduer og andre flater som slipper gjennom dagslys utgjøre minst 3 % av fjøsets gulvareal. Alternativt skal dyrene ha ubegrenset tilgang til utendørsareal. Området der sauene oppholder seg i fjøset skal ha en lysstyrke som er i tråd med regelverket

Definisjoner – «Luftearealer»

Utendørs lufteareal	Areal til fri bevegelse, alltid tilgjengelig for sauene.
Luftegård med fast underlag	Omfatter arealer dekket av betong, asfalt, grus, treflis og andre materialer; samt arealer under tak som er faste og tørre.
Beiteareal	Arealer dekket av grasvekst (innmark og utmark som er egnet til beiting.)

God dyrevelferd

Sauene skal ha et miljø hvor de kan utøve sin naturlige atferd i størst mulig grad. Til dette hører også individuelle tilpasninger som for eksempel ved læring og tilvenning. I ulike driftsformer erfarer dyrene visse atferdsbegrensninger (f.eks. gjerder).

Artstilpasset miljø

Miljøegenskaper som gjennom en evolusjonær tilpasningsprosess har blitt spesifikk for en bestemt dyreart. Miljøet som preger en arts evolusjonære utvikling, påvirker artens kroppsbygning, atferd og fysiologi. Kun i et artstilpasset miljø (vill tilstand) kan dyret utøve sin atferd uinnskrenket.

Artstypiske egenskaper

I henhold til lov om dyrevelferd er bare «dyrehold med god dyrevelferd» mulig. Et artstilpasset miljø i ordets rette forstand finnes kun i fri natur. Men husdyrene under menneskelig tilsyn har selvsagt naturlige, artstypiske egenskaper, som en må ta hensyn til ved vurdering av hvorvidt et driftssystem sikrer god dyrevelferd.

Trening av sauer til DAA

Trening av sauer til bruk i DAA skal fremme potensialet i sauens naturlige atferd og utnytte sauens artstypiske og individuelle egenskaper best mulig. Sauenes læreevne brukes til å lære dem nye og spesifikke atferdsmønstre

til bruk i samhandling med fagarbeidere og deltakere i dyreassisterte aktiviteter. Avhengig av aktivitetens formål blir sauens naturlige atferd, som hovedsakelig består av beiting og hvile i flokken, utvidet med aktiviteter som til dels har lite å gjøre med artens naturlige atferd (f.eks. gå i bånd).

En vesentlig forutsetning i denne sammenheng er at dyret har det bra. Det som sauen har lært via sosialisering, tilvenning og øvelse skal den som regel kunne bruke med glede i DAA arbeidet - i enkelte situasjoner i alle fall uten stress. Et dyr er kun brukbart til dyreassistert arbeid over lengre tid dersom det gjerne deltar av seg selv.

Målet med treningen er å utvikle en «ekte» sosial kontakt mellom menneske og dyr. Dermed denne kontakten håndteres riktig, blir også kravene til dyrets velferd oppfylt.

En bør velge treningsmetoder som appellerer til dyrets frivillighet og motivasjon, og som forsterker dyrets atferd i positiv retning (f.eks. shaping, capturing, targeting). En må også ta hensyn til dyrets individuelle kapasitet. Et dyrs spesielle evner bør videreutvikles, samtidig som både over- og underbelastning bør unngås.

Valg av dyr

Et veloverveid valg av individ til bruk i en dyreassistert aktivitet danner grunnlaget for å lykkes i både opplæringen og selve DAA-arbeidet. Sau som brukes i DAA bør:

- tolerere og/eller søke kontakt med mennesker
- være rolig og avslappet (ikke lettskremt, vise toleranse for høy lyd, plutselige bevegelser og berøring)
- kunne samarbeide med mennesker
- være lærevillig
- være omgjengelig, vennlig og mild
- være nysgjerrig
- ha robust helse (ingen arvelige sykdommer, god klauvhelse og friske ledd)

Dyr som er veldig redde, menneskeskye eller viser tendens til aggressiv atferd skal ikke benyttes i DAA.

Valg av dyr til bruk i DAA er nært knyttet til målgruppens forutsetninger og målet med aktiviteten. For eksempel, hvis deltakerne har begrenset mobilitet på grunn av sin alder eller sykdom, trenger man dyr som kan tilpasse seg et lavere tempo. Selvbevisste dyr er muligens lettere å skille fra flokken enn andre. Mens én sau ser ut til å foretrekke ballspill, er en annen lettere å få med seg på tur.

Forslag til aktiviteter man kan trene sauen til:

- Få dyrets oppmerksomhet (syn/hørsel)
- «På plass»
- Følge etter i ca. 10-20 meter
- Gå i bånd i ca. 20 meter med forskjellig hastighet
- Target «basic» (dyret berører target-gjenstand som er i øyehøyde, venstre/høyre/oppe/nede, i minst 2 m avstand og lar seg styre av dette.)
- Adskillelse av ett eller flere dyr fra flokken/gruppen
- Dyret holder seg ved dyrepasserens side i minst 2 minutter
- Stopp og stå på signal, etc.
- Spinn

Videregående aktiviteter er blant annet:

- Følge fritt
- Krysse en bro
- Klatre på en kasse med forbena
- Stå på en plattform med alle fire ben
- Slalåm-trening
- Gå på en vippe
- Gå/hoppe over et par hinder

Treningsmetoder

Alle treningsmetoder er tillatt som er basert på en humanistisk holdning eller en systemisk tilnærming, eller som bygger på atferdsorienterte eller læringsteoretiske metoder som bruker positiv forsterkning.

Humanistiske treningsmetoder innebærer at dyrets egenart og uttrykksmåter står i sentrum. Metodikken inkluderer empatisk observasjon for å kunne oppnå følelsesmessige bånd med dyret, f.eks. ved å etterligne dyrets bevegelsesmåte for å komme så nær dyret som mulig.

Systemiske metoder for dyretrening tar hensyn til samspillet mellom dyr og deres omgivelser. Metoden tolker dyrets atferd i forhold til helheten i menneske-dyr-omverden-systemet. For eksempel, der mennesket opptrer som «lederdyr» som en del av førertrening i flokken.

Atferdsorienterte eller læringsteoretiske metoder for dyretrening styrer dyrets atferd innenfor rammen av stimulus-reaksjonskonseptet, f.eks. når atferden «på plass» belønnes med klapping, stimuleres dyret til å komme stadig lettere på personen.

Viktige elementer i disse treningsmetodene er kroppsspråk og ikke-verbal kommunikasjon, forsiktig kroppskontakt, motivasjon og belønning.

Treningsmetoder som er basert på straff eller negativ forsterkning blir strengt avvist, fordi disse kan utløse frykt, skuffelse og frustrasjon hos dyret. Disse reaksjonene hos dyret kan siden bli emosjonelt overført til deltakeren, slik at resultat kan bli svært kontraproduktivt.

	HUMANISTISKE METODER	SYSTEMISKE METODER	ATFERDSORIENTERT / LÆRINGSTEORETISK
Treningsmetoder	Kroppsspråk, ikke-verbal kommunikasjon (bakkearbeid, tillitsskapende berøring)	Kroppsspråk, ikke-verbal kommunikasjon (bakkearbeid)	Shaping Freeshaping Microshaping Capturing Targeting Mimicry
Bakgrunn, mental tilnærming	Egenverdi, kongruens (ekthet, transparens) og empati	Gjenkjenne mønstre, reflektere over kommunikasjonen og tyde atferd. Samhørighet med andre individer; hvordan påvirker handlinger denne samhørigheten	Belønning og/eller straff iht. læringsteori (straff er ikke tillatt i DAA)
Samspill menneske-dyr	Samspillet menneske-dyr tilpasses ved å bygge opp en arena for relasjonsutvikling via ikke-verbal kommunikasjon	Samspillet menneske-dyr tilpasses ved å observere og reflektere over den ikke-verbale kommunikasjonen	Mennesket opparbeider ønsket- og fjerner uønsket atferd hos dyret ved hjelp av klassisk- og instrumentell betingning
Mål	Utvikling, tillit i forholdet menneske-dyr, iakttagelsesprosess og atferdsendring	Utvikling, tillit i forholdet menneske-dyr, iakttagelsesprosess og atferdsendring	Atferdsendring

Kilde: ÖKL, Silke Scholl og Monika Wildauer-Scherf

Humanistiske og systemiske modeller

Kroppsspråk og ikke-verbal kommunikasjon

Ved hjelp av mimikk, kroppsspråk, kroppsholdning, kroppsspenning og pusten blir dyrets ikke-verbale kommunikasjon observert. Dyrets naturlige kroppssignaler blir registrert, reflektert og overtatt for å brukes målrettet i samspill med dyret. Med andre ord, man «snakker» dyrespråket.

Bakkearbeid bidrar til gymnastisering og utvikling av en bedre kroppsbeherskelse hos dyret. Det fremmer også dyrets selvsikkerhet, oppmerksomhet og tillit. Det er viktig å bruke positive bakkearbeidsmetoder, som bruker tillitsskapende, bevissthetsfremmende og helsebringende berøring.

EKSEMPLER:

Treneren øver på «Stå». Trener og sauene går ved siden av hverandre. Treneren senker tempoet, vipper bekkenet litt framover, puster ut og setter begge beina i en parallell posisjon. Sauen blir stående.

Vippeøvelse – her øves det ikke bare å gå over vippe, men også det å vippe fram- og tilbake. Øvelsen øker sauens selvsikkerhet, forbedrer balansen, og utvikler dens selvdisiplin og oppmerksomhet. Sauen lærer fort hvor gøy denne fram- og tilbake vippen er. Det er også en nyttig øvelse for å bygge tillit til kryssing av trebruer, som lager høye, hule lyder under klauvene, og hvor plankene på brua muligens beveger seg noe.

Atferdsorienterte / læringsteoretiske treningsmodeller

Atferdsorienterte, eller læringsteoretiske, treningsmodeller (utviklet av Karen Pryor, beskrevet av Anna Oblasser-Mirtl) omfatter:

Shaping – forme atferd

Shaping innebærer å planlegge små skritt i retning av den ønskede atferden. Det brukes belønning inntil ønsket atferd er oppnådd.

Eksempel: For å lære en sau å gå sammen med deltakere, belønner man enhver bevegelse framover.

Freeshaping – fri utforming av atferd

Freeshaping fungerer nokså likt shaping, men her belønnes dyrets egen tilnærming til målatferd, dvs. ønsket atferd som dyret viser uten påvirkning av treneren.

Eksempel: For å lære en sau å «bestige en plattform med alle fire ben», venter man til sauen setter et forben (av seg selv) på plattformen før man gir belønning.

Microshaping – forme atferd med svært små skritt

Ved microshaping jobbes det med ørsmå skritt, som utenforstående ofte ikke ville legge merke til (f.eks. muskelbevegelser).

Eksempel: For å lære en sau å «legge seg ned», belønnes ørsmå muskelbevegelser i retning bakken.

Capturing – Fange atferd

Hele atferdsmåter, som dyret tilfeldigvis viser uten påvirkning utenfra, belønnes.

Eksempel: Ønsket atferd er «sauen bestiger en plattform med alle fire ben». Så stiger sauen plutselig av seg selv på plattformen med alle fire ben, uten hjelp utenfra, og belønnes for det.

Targeting – Måltrening

Dyret berører en målgjenstand («target»), f.eks. en pinne eller en ball, med en bestemt kroppsdel (f.eks. mulen) og belønnes for det.

Eksempel: Sauen dytter en ball med sin mule. Mimicry – Etterligning (do as I do)

Foto: Lene Hellerud Wilberg

Et dyr ser på et annet dyr, og etterligner dets atferd.

Eksempel: En sau som allerede har lært å utpeke en målgjenstand, utfører denne atferden. Etterpå forsøker man å få en annen sau til å etterligne dette.

Treningsmetoden «modellering» (manipulering) er ikke tillatt, fordi dyret tvinges i en bestemt posisjon (f.eks. endre stillingen til dyrets bakdel) med fysisk kraft. Dette er aversiv læring der dyret lærer gjennom å oppleve noe svært ubehagelig eller negativt knyttet til egen atferd.

Treningsmetoden «baiting» (lokking) bør kun brukes tidlig i treningen og i korte perioder, siden den kan føre til at dyret blir «fôrfiksert». Dette kan føre til at dyret ikke tenker selv og ikke lærer. Hvis mulig, bør fôrbelønning av sauer unngås. Et unntak er innlæring av spesielt vanskelige oppgaver. I slike tilfeller kan fôrbelønning fremme læringssuksess,

men en bør uansett bruke fôrbelønningen sparsomt.

Trening og DAA-innsats skal ta hensyn til god dyrevelferd, det vil si være tilpasset til dyrenes naturlige atferd. Sauer, f.eks., bruker fortrinnsvis en betydelig del av dagen til å beite i sakte gange eller hvile sammen med flokken.

Treningsoppgaver som sikrer god dyrevelferd for sauer, omfatter oppgaver som tillater dyrene å være sammen med andre. Eksempler på slik trening er posisjonering av en sau på en bakketarget, kryssing av en bro, slalomtrening, etc.

Ved opplæring av landbruksdyr, spesielt av drøvtyggere, anbefales det å legge mest vekt på belønning ved sosial kontakt og ikke med fôr, blant annet fordi:

- Har man først innført fôring av sauene med deltakerne, blir det mange som ønsker å føre dyrene. Dette vil øke faren for at dyrene får mer fôr enn de fysiologisk sett tåler, som igjen kan gi stoffskiftesykdommer.
- Sauens opprinnelige vesen og atferd, preget av stor ro, tilbakeholdenhet i starten, langsomhet og etter hvert respektfull nærhet, blir forfalsket. Lysten på fôr gjør at sauene fort blir påtrengende og hektiske.
- Trekanten DAA-fagarbeider – deltaker – dyr, blir forstyrret: Sauenes hovedfokus er ikke lenger rettet mot deltakeren eller DAA-fagarbeideren, men mot fôrbelønningen. I verste fall, vender sauen seg bort fra menneskene hvis den ikke får fôr.
- Drøvtyggere som holdes i henhold til god dyrevelferd, skal ha fri tilgang til grovfôr som gras eller høy. Med andre ord, dyrene har nok fôr allerede og ser ikke på en tilleggsforsyning med grovfôr som belønning.

Alternativet til fôrbelønning er belønning

ved sosial kontakt, f.eks. klapping og kløing. Barn som ønsker å mate dyrene kan få lov å mate dem med friske kvister. Sauene setter pris på kvistene, men blir ikke så fokusert på fôret som ved fôring med kraftfôr.

Vurdering av dyreassistert aktivitet

Følgende momenter kan legges til grunn for vurdering av kvaliteten av en dyreassistert aktivitet:

- Sikkerhet (Er dyret rolig? Hvordan reagerer det på plutselige bevegelser, etc.?)
- Fagarbeiders kompetanse (Kan vedkommende lese dyrets kroppsspråk? Bruker vedkommende positive metoder? Hvordan blir treningsplaner utformet? Hvordan håndteres dyret?)
- Profesjonalitet i DAA-arbeidet (Hvordan oppnår DAA-fagarbeideren pedagogiske/terapeutiske/sosiale mål i samarbeid med dyrene, og hvordan passer treningen i forhold til måloppnåelse? Har DAA-fagarbeideren omsorg for både dyret og deltakeren? Er fagarbeiderens opplæring faktisk tilpasset til deltakergruppen som vedkommende skal jobbe med? Etc.)
- Etiske vurderinger (Omsorg for dyr og mennesker, diskresjon, taushetsplikt, evne til refleksjon)

I etterkant av en dyreassisterte aktivitet bør prosessen evalueres, og tilbyder må reflektere om hvorvidt målet er nådd. Hvilke faktorer har påvirket aktiviteten og hvilke endringer bør gjøres til neste gang? Det er viktig å lytte til deltakere og pårørende og journalføre aktiviteten underveis.

Sauens sanser

Synet

- Sidestilte øyne – fluktdyr – ca. 270 graders synsfelt
- Utpreget bevegelsesoppfatning
- Skarpsyn i et relativt begrenset binokulært synsfelt (dvs., synsfelt som er synlig med

begge øyne og som ligger foran dyret)

- «Døde» vinkler bak sauene
- Dikromat syn: Sau ser kun fargene grønn og blå og alle kombinasjoner derav (gulgrønn, blågul, blågrønn, etc.)
- Sakte tilpasning til forskjellige lysforhold – reagerer veldig følsomt på ulike lysstyrker, kontraster og reflekterende overflater
- Sauer ser dårligere enn mennesker i mørket
- Når fremtoningen til andre individer endrer seg (f.eks. hvis en annen sau tildekkes med et pledd), kan det hende at en sau ikke gjenkjenner disse

Hørsel

- Sensitiv hørsel – kan høre høye frekvenser, inkl. ultralyd, mye bedre enn mennesker
- Ørene kan beveges uavhengig av hverandre, og kan rettes mot lydkilden
- Saueraser med hengeører kan kun løfte

ørene litt, noe en må ta hensyn til ved tolkning av ørestilling

Luktesans

- Luktesansen spiller en viktig rolle ved beiting og sosialisering og for å beskytte seg mot rovdyr
- Søyene bruker «luktekontroll» av lam
- Via ekskrementer og sekreter (avføring, urin, spytt, sekret fra klauvsekken, etc.) får sauene informasjon om artsfrender, f.eks. i paringstiden

Smakssans

- Kan skille mellom søtt, salt, bittert og surt

Berøring

- Sauenes følsomme lepper gjør dem i stand til å skille svært godt mellom ulike beiteplanter

Uttrykksmåter

Uttrykker: (sinnsstemning)	Lyduttrykk	Kroppsspråklig uttrykk
Avslappet	Lavt, nokså dyp 'bæ'	Lav hodestilling; flokken er spredt; rette ben, hengende hale og ører; klart, rolig blikk; pupillene er smale eller tilpasset lysforholdene; Øynene kan være noe lukket; mulen kan være litt åpen; glatt hud over nesen; avspent muskulatur
Positiv forventning	Høylytt, lysere 'bæ'	Klart, rolig, oppmerksomt og interessert blikk; henverder seg til mennesker (går/løper imot, dytter, lener seg mot)
Økt oppmerksomhet		Hevet hode; oppmerksomt blikk mot ytre stimuli; pupillen noe utvidet, men uten at man ser noe av det hvite i øyet
Stress	Høylytt, opphisset breking	Hevet hode; flokken er samlet tett; ørene står rett ut; «fienden» observeres: Store øyne, pupillene er utvidet, det hvite i øyet synlig ved stort stress; stivner; hyppig bevegelse av ørene; rynker på nesen; nesebor lett utvidet; mulen sammenpresset; halen trukket inn eller opp under kroppen; anspent muskulatur
Aggressivitet		Tramper i bakken med forbena; hodet holdes senket og fremover; fikserende blikk; angrep med tilløp og målrettet stanging med hodet

Saueraser med hengeører kan kun løfte ørene litt, noe en må ta hensyn til ved tolkning av ørestilling.

Foto: Ellen Marie Forsberg

Sauen i DAA – egenskaper og eksempler

Sauer har en rekke svært typiske fysiske egenskaper og atferdsmønstre: De har et utpreget flokkinstinkt, er langsomme og følsomme. Med sitt snille og rolige vesen viser sauen en forsiktighet overfor fremmede, men er samtidig åpen for intensiv nærhet. Sauens feite ull kan variere fra helt mykt til ganske kompakt, avhengig av sauerasen.

Etablering av kontakt med sauer skjer gjerne i to faser. I starten er dyrene gjerne tilbakeholdne og forsiktige, og gir motparten mye tid og plass. Etter hvert tillater sauer mye nærhet og tett kroppskontakt, og kan til og med oppsøke kontakten.

Sauens rolige vesen virker avstressende og temponedsettende, og deres nokså beskjedne kroppsstørrelse bidrar også til å skape tillit. Sauer utstråler dermed beskyttelse, nærhet, følelsesmessig varme og sikkerhet i betydelig omfang.

Egenskaper ved sauen som kan benyttes i DAA

- Utpreget flokkinstinkt
- Langsomhet
- Saueull
- Følsomhet
- Tilbakeholdenhet kombinert med evne til intensiv nærhet
- Rolig og snilt vesen

De følgende to dyreassisterte aktivitetene er eksempler på hvordan man kan utnytte sauens artstypiske atferd og deres spesielle fremtoning:

1. Kontakt i langsomt tempo

Langsomhet, flokkinstinkt – tilnærming, kontakten, speile kontakten, «fryse», respekt

Formålet med denne øvelsen er å gi deltakeren erfaring i å oppleve hvordan tillit opparbeides og hvordan den kan fremmes hos

motparten. Deltakeren får anledning til å lære hvordan man kan nærme seg og ta kontakt med sauen på en vennlig og forsiktig måte, for å forberede utviklingen av tettere bånd og større nærhet.

Andre formål kan være å trene deltakerne i å bli bevisste på hva de signaliserer gjennom kroppsspråk, observere andres kroppsspråk og tørre å bruke kroppsspråk bevisst.

Deltakeren oppholder seg i en viss avstand

til flokken, og gjør seg så liten som mulig (ned på kne, krabbe på alle fire, etc.). Deltakeren skal observere alle sauene i flokken og speile dyrenes tilnærmings- og kontaktatferd. Så lenge sauene beveger seg mot deltakeren, får også disse lov å nærme seg dyrene. Hvis en sau stopper opp eller blir stående, skal også deltakeren stoppe opp på flekken, den skal i prinsippet «fryse». Hvis en sau går tilbake, skal deltakeren rygge tilbake tilsvarende.

Det er avgjørende at framgangsmåten tilsvarer sauenes vesen, nemlig langsomt, rolig og tålmodig.

2. Ulla

Sansing av ulla – berøring og taktile kvaliteter (varme, mykhet), lukten, utseende, forskjellig ull på sauen

Formålet med øvelsen er å trene deltakerens taktile sans, øve på å være til stede i nuet og å øve på adjektiver (begrepstrening).

DAA-fagarbeideren spør om deltakeren ønsker å berøre sauen forskjellige steder på kroppen, og stiller f.eks. følgende spørsmål:

- Hvordan føles ulla? (Svar: Myk, fast, kompakt, stri, fettete, etc.)
- Hvor på sauen er ulla myk, fast, kompakt, stri, fettete? (Svar: Øre, magen, etc.)
- Finnes kroppsdeler som ikke er myk, fast, kompakt, stri, fettete (Svar: Klauvene, haletippen, etc.)
- Hvor på kroppen kommer du lengst ned i ulla med hånden din? (Svar: På magesiden,

bakdelen av ryggen, etc.)

- Hvor langt ned i ulla kommer du da? (Svar: Bare fingrene, til håndleddet, midt på underarmen, etc.)
- Lukter ulla?
- Liker du lukta? I så fall, hvor synes du at sauen lukter best? (Svar: Bak øret, etc.)
- Hvilken farge har ulla til sauen din? (Svar: Grå, svart og hvit, etc.)

DAA-fagarbeideren forklarer deltakeren

følgende spilleregler:

Når jeg gir et signal (f.eks. «nå»), hold deg fast i ulla uten å dra i den, inntil jeg gir et

nytt signal (f.eks. «stopp» - gjerne etter ca. 3 sekunder).

Hold deg så lenge fast i ulla, uten å dra i den, til du får en følelse av støtte og velvære (du skal føle deg vel, beskyttet, behagelig, etc.). Denne øvelsen lar seg kun gjennomføre med sauer. Lamaer, f.eks., kan også ha tett og myk ull, men har et sterkt forsvarsinstinkt og tolererer ikke at noen holder fast i ulla. Den taktile opplevelsen av fet ull er kun mulig hos sau, siden de produserer lanolin (ullfett). Også lukten av saueull er enestående, og kan ikke sammenlignes med noe annet husdyr.

Foto: Rune Johansen

Anbefalt retningslinjer for sauen i DAA

Bruk av ungsauer og eldre dyr	Ungdyr yngre enn 6 mnd. bør ikke brukes aktivt i DAA. Ungdyr kan være passive deltagere sammen med mora, men de skal ikke forstyrres i sosialiseringprosessen av personer uten tilstrekkelig treningserfaring. Deltakerne kan klappe og holde lam dersom fagarbeideren er sikker på at dyrene liker det, og dyrene selv oppsøker kontakt. Ungdyr skal helst ha en oppvekst uten arbeid og sterk påvirkning. Det skal tas individuelle hensyn til eventuell nedsatt fysisk og psykisk kapasitet hos eldre sauer.
Bruk av værere (ikke-kastrerte hanndyr)	Av sikkerhetshensyn (fare for stanging) er værere som regel utelukket fra bruk i DAA.
Innsatstider (Hyppighet, intensitet, hvileperioder)	Dyrene skal sikres tilstrekkelig tid til hvile og naturlig atferd med flokken. Det er anbefalt å gi dyrene hviledager og hvileperioder, også kalt terapipauser, der de kan tilbringe hele dager med flokken på beite – flere dager i strekk. Dette kan enten være én lengre periode (flere uker eller måneder) eller flere kortere perioder (dager eller uker). Hvor mye sauen brukes aktivt per dag er avhengig av sauens alder, individuell karakter, og helsetilstand; samt belastningen fra deltakere og ulike miljøfaktorer. Det er anbefalt at sauen brukes inntil tre timer per dag. Den daglige aktiviteten må ta hensyn til særlig varmt vær, fysisk anstrengende DAA aktiviteter, intensiv kroppskontakt med deltakere og arbeid med personer med sterk nedsatt funksjonsevne. Dyrene må ha mulighet til å trekke seg tilbake og få nok pauser, også under aktiviteten. Hvile- og drøvtyggingsperioder skal ikke forstyrres av at mennesker er til stede hele tiden. Personen som er ansvarlig for sauens velferd bør kunne dokumentere at kravene til innsatstider og terapipauser overholdes. Denne personen er også ansvarlig for sauens helse og velferd og skal avbryte bruken av dyret i DAA før en ser synlige tegn på overbelastning.
Flokkstørrelse (Antall sauer)	En flokk skal omfatte minst fem voksne sauer. Det er tillatt å skille ut enkeltdyr til bruk i DAA i kortere perioder, forutsatt at sauen har blitt trent opp tilsvarende og at dyret ikke viser tegn til stress under separasjonen. Det optimale er å bruke to sauer samtidig. Hvis flokken blir for liten, kan det oppstå uro i gruppen fordi de enkelte dyr ikke føler seg trygge. Hvis det tas ut noen dyr, blir flokken ytterligere redusert. Nykomlinger kan vise seg å ikke gå overens med de etablerte dyrene.
Bruk av kopplam	Sau som er oppfôret som kopplam kan ofte være feilsosialisert. Aktiviteten i DAA må tilpasses den enkelte sauens egnethet og de pedagogiske behov i den enkelte situasjonen.
Transport	Deltakere skal fortrinnsvis komme til gården for å unngå transport av sauene. Dersom sauene skal transporteres til terapeutiske, pedagogiske eller sosiale arenaer, skal de forberedes på dette med positiv trening. Dyrene må delta frivillig. Alle forskrifter vedrørende dyretransport må overholdes. Se Forskrift om dyrevelferd ved fremvisning av dyr: https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2016-09-05-1035

I Norge har vi ingen retningslinjer for terapipauser eller krav til dokumentasjon.

1. GEIT

Trening og sosialisering av geiter til DAA

Trening av geiter til bruk i DAA skal fremme potensialet i deres naturlige atferd og utnytte deres artstypiske og individuelle egenskaper på en god måte. Geitenes læreevne brukes til å lære dem nye og spesifikke atferdsmønstre til bruk i samhandling med DAA-fagarbeidere og deltakere. Avhengig av aktivitet og mål, blir geitas naturlige atferd, som hovedsakelig består av å spise, hvile og ha kontakt med andre geiter i flokken, utvidet med spesielle aktiviteter som kan brukes for å fremme definerte mål i en dyreassistert aktivitet (f.eks. å gå i bånd).

Det er vesentlig i enhver sammenheng at dyret har det bra. Det geita har lært via sosialisering, tilvenning og trening, skal dyret som regel kunne bruke i den dyreassisterte aktiviteten med glede - i enkelte situasjoner i alle fall uten stress. Et dyr er kun brukbart til dyreassistert aktivitet over lengre tid dersom det gjerne deltar av fri vilje og lyst.

Målet med opplæringen av dyret er å utvikle et svært godt forhold mellom menneske og dyr. Forholdet skal være preget av gjensidig interesse og glede ved samspillet og samtidig oppfylle kravene til dyrets velferd. Dyrets individuelle evner kan utvikles best mulig når en velger opplæringsmetoder som appellerer til dyrets egen vilje og motivasjon, og som forsterker dyrets atferd i positiv retning (f.eks. shaping, capturing, targeting).

Valg av dyr

Et veloverveid valg av dyr danner grunnlaget for suksess i både opplæringen og selve DAA-arbeidet. Geiter som brukes i DAA bør:

- søke og/eller tolerere kontakt med mennesker
- være rolig og behersket (ikke lettskremt, vise toleranse for høy lyd, plutselige bevegelser og berøring)
- kunne samarbeide med mennesker

- være lærevillig
- være omgjengelig og vennlig
- være nysgjerrig
- ha robust helse (ingen arvelige sykdommer, god klauvhelse og friske ledd)

Dyr som er veldig redde, menneskeskye eller påtrengende, eller som viser tendens til aggressiv atferd er ikke egnet for DAA.

Ikke alle dyr passer til enhver deltaker. Valg av dyr til bruk i DAA er nært knyttet til målgruppens forutsetninger og målet for aktiviteten. For eksempel, er det lettere for deltakere med sterk nedsatt (fysisk og/eller psykisk) funksjonsevne å bygge relasjoner med langsomme, forsiktige dyr. Geiter kan være forskjellige – mens enkelte dyr elsker å bli børstet, nekter andre å komme så snart de ser noen med børsten i hånda. Den ene geita kan foretrekke å være med på skogstur, mens en annen vil helst drive med klatring.

Trening av geiter til DAA

Sosialisering er et voksende dyrs tilpasning til sitt sosiale miljø, og er med på å sikre en vellykket sosial integrering av dyret. Til dette hører også tilvenning eller å knytte bånd mellom dyr og mennesker. Dyr som er godt sosialiserte omgås dyr av ulike arter, mennesker og ulike miljøer på en trygg måte.

Siden dyr som brukes i DAA skal kunne inngå tette bånd med både fagarbeidere og deltakere, skal disse dyrene sosialiseres med både artsfrender og mennesker. Ved å tidlig få omsorgsfull og intensiv sosial kontakt med forskjellige personer, kan husdyr utvikle evnen til å inngå nære, tillitsfulle forhold til mennesker, til tross for at mange av disse dyrene fra naturens side har en utpreget fluktatferd.

Utover dette, tjener sosialiseringsfasen også til læring av atferd som er egnet for senere

dyreassisterte aktiviteter. På samme måte er det viktig å avlede atferd som kan bli problematisk, for eksempel om man tillatter kje å stange mennesker, blir det vanskelig å avvenne dem fra denne atferden senere.

Geiter liker å strekke seg opp på busker og trær for å nå velsmakende blader. Siden det ikke er ønskelig at geiter hopper på deltakere på samme måten, bør man passe på å ikke fremme denne oppførselen i sosialiseringsfasen. Tilnærming og berøring i omgang med unge geiter bør bygges opp gradvis. Dette vil øke sannsynligheten for at geitene opplever kroppskontakt med mennesker som noe trivelig, og at de tillatter eller til og med oppsøker kontakten.

Det aller viktigste er at dyrets samarbeid med mennesker er frivillig. Man skal aldri løpe etter geiter, fange dem og tvinge dem til å være et bestemt sted med fysisk makt. Siden geiter har et såpass selvstendig og egenrådig vesen, trenger de en god del frihet.

Det er ikke formålstjenlig å bruke føring i forbindelse med sosialiseringen, da dette fører til at dyrene blir mer fokusert på føret enn på personene. Dersom man «kjøper» seg dyrets oppmerksomhet med fôr, risikerer man å bli uinteressant for dyret når man ikke har noe godbit. Hvis et dyr i et DAA-opplegg snur seg bort fra en deltaker fordi det ikke får noe å spise, kan det bli skuffende for deltakeren og ha en negativ effekt på utbyttet av aktiviteten.

«God sosialisering» betyr ikke at dyrene i DAA må tolerere hva som helst, eller at de ved signal tvinges til å gå med på alt mulig. Dette ville i så fall ha fire uønskede konsekvenser:

- Dyret beskyttes ikke fra unødvendig stress
- Et stresset dyr kan ikke speile deltakerens følelser og oppførsel
- Dyrets unngåelses-atferd undertrykkes, og man kan dermed ikke se om dyret muligens er overbelastet. Dette kan utgjøre en sikkerhetsrisiko.

- Sosial læring er ikke lenger mulig, siden evnen til å ta hensyn til andres behov mangler.

Sosialisering omfatter også aktiviteter som pleietiltak som dyret liker, øvelser som forberedelse til veterinære tiltak, samt tiltak som forbereder dyret til røffere berøring, f.eks. av deltakere med nedsatt motorisk funksjon.

Det er absolutt nødvendig at ungdyr tilbringer de første ukene etter fødselen med sine mødre for å lære viktige sosiale atferdsnormer. Ungdyr utvikler tillit til mennesker raskere dersom mødrene deres allerede er godt sosialiserte.

Koppkje-oppdrett skal kun skje i nødstilfelle, f.eks. hvis mora dør, ikke har nok melk eller avviser kjeet. Oppfostring av dyr av mennesker gir større fare for feilsosialisering. Dersom menneskelig oppfostring er uunngåelig, bør kjeet i alle fall kunne være sammen med andre geiter.

Tilvenning (habituering)

Habituering er definert som dyrets tilvenning til stimuli. Tilvenningen bør allerede begynne når dyret er ungt. Jo mer geitene blir stimulert som unge dyr, jo mer avslappet vil de håndtere nye ting og situasjoner.

I denne tilvenningsprosessen blir dyret gjort fortrolig med gjenstander, steder og situasjoner som vanligvis ikke inngår i dets naturlige miljø. Dyret skal lære å betrakte slike ting og situasjoner som vanlige, harmløse deler av hverdagen.

Geiter er nysgjerrige dyr. Dette gjør det lettere å konfrontere dem med ukjente objekter og situasjoner. Geiter er som regel interessert i alt som er nytt, og de venner seg raskt til lyder og bevegelser i sine omgivelser. Dyrenes toleranse for høye lyder eller brå bevegelser har av sikkerhetshensyn en særlig betydning. Dyrene skal ikke bli reddet når deltakere opptrer høylytt eller uberegnelig, f.eks. når barn er involvert.

Under tilvenningen er det gunstig å inkludere flest mulig av de situasjoner og gjenstander som dyret vil bli konfrontert med i ulike aktiviteter. I denne sammenheng er det en fordel å foreta en tidlig vurdering av hvilke deltakergrupper man skal jobbe med og hvordan den dyreassisterte aktiviteten skal tilpasses dette. For eksempel er det nærliggende å venne geiter til rullestoler når disse skal brukes i aktiviteten, eller venne dyrene til fargerike stoffer, pledd, baller eller ringer dersom disse materialene er en del av DAA-opplegget.

Tilvenningsmetoden innebærer at stimuli gradvis forsterkes, og satt slik at de ikke utløser flukt- eller forsvarsatferd hos dyret. Det anses ikke som en del av tilvenningen å belønne dyrene med fôr. Belønning ville føre til at dyret oppfatter aktuell stimulus som noe spesielt, som igjen vil sette dyret i en forhøyet, om enn positiv, aktiveringsstilstand.

Trening

For å være en god trener, må man være positivt innstilt, ha glede av å omgås dyr, og ikke være stresset eller syk. Disse forutsetningene er viktige fordi vårt kroppsspråk påvirkes av vår mentale og fysiske tilstand.

Også dyrets fysiske og psykiske tilstand er viktig. Smerter, stahet eller stridigheter i flokken kan stå i veien for vellykket trening. Geitene må kunne føle seg trygge og ha tillit til menneskene.

Geitenes utadvendte, smidige og nysgjerrige natur gjør dem til spennende dyr å jobbe med. Hvis treningen er utformet på en leken måte, er geiter svært motiverte. Hvis treningen er spennende og interessant for geitene, blir de sterkere bundet til menneskene.

Treningsopplegget til dyret som skal brukes i DAA er hovedsakelig bestemt av tilbudets rammer og aktuelle deltakere.

Grunnleggende oppgaver i et treningsopplegg er blant annet:

- Dyrets oppmerksomhet (syn/hørsel)
- «På plass»
- Følge etter dyrepasserer i ca. 10 til 20 meter
- Gå i bånd ved ulike hastigheter
- Adskillelse av ett eller flere dyr fra flokken
- Dyret holder seg ved dyrepasserens side i minst 2 minutter
- Stopp og stå på signal, etc.

Videregående oppgaver er blant annet:

- Følge fritt etter
- Stå på en plattform med alle fire ben
- Hoppe på et klatrestativ med flere trinn
- Balansere på en trestamme
- Løfte forben på signal («gi labb»)
- Bære kløv
- Hoppe over en kasse

Geitas sanser

Synet

- Sidestilte øyne – fluktdyr – ca. 270 graders synsfelt
- Utpreget bevegelsesoppfatning
- Skarpsyn i et relativt begrenset binokulært synsfelt, dvs. et synsfelt som er synlig med begge øyne og som ligger foran dyret
- «Dødvinkel» bak dyret
- Dikromat syn: Geiter ser færre farger enn mennesket og oppfatter farger annerledes
- Sakte tilpasning til forskjellige lysforhold – reagerer veldig følsomt på ulike lysstyrker, kontraster og reflekterende overflater
- Når fremtoningen til andre individer endrer seg (f.eks. hvis en annen geit tildekkes med et pledd), kan geiter ha problemer med å gjenkjenne disse

Hørsel

- Sensitiv hørsel – geiter hører i et større frekvensområde enn mennesker, spesielt høye frekvenser som mennesker ikke hører
- Ørene kan beveges uavhengig av hverandre, og kan rettes mot lydkilden

Luktesans

- Luktesansen spiller en viktig rolle ved beiting og sosialisering, og som beskyttelse mot rovdyr
- Geiter bruker «luktekontroll» av kje
- Via ekskrementer og sekreter (avføring, urin, spytt, sekret fra luktkjertler) får geiter informasjon om artsfrender, f.eks. i paringstiden.

Berøring

- Geitenes følsomme lepper gjør dem i stand til å skille svært godt mellom ulike beiteplanter
- Andre kroppsområder er også følsomme for temperatur, berøring og trykk

Smakssans

- Foretrekker umami > bittert > søtt > salt > surt

Uttrykksmåter

Uttrykker: (sinnsstemning)	Lyduttrykk	Kroppsspråklig uttrykk
Avslappet		Flokken er spredt; hengende eller slapp hale; klart, rolig blick; pupillene er tilpasset lysforholdene; ørene avslappet ut til sidene eller hengende; avspent muskulatur; øynene kan være noe lukket; tygger drøv; hodet lagt ned i hvileposisjon
Positiv forventning	Høylytt og lys mekring	Klart, rolig, oppmerksomt og interessert blick; ører og blikket rettet mot det som skaper forventningen, henvender seg til mennesker (går/løper imot, dytter, lener seg mot); ev. raske halebevegelser fra side til side
Økt oppmerksomhet		Hevet hode; spissede ører; ører og blikket rettet mot ytre stimuli
Alarmert, frykt, negativ tilstand og stress	«alarm-prusting»	Hevet hode; spissede ører; ser på (eller i retning av) den mulige faren; hele flokken ser i samme retning; stivner eller flykter (alt etter avstand til faren og muligheter); heftig ørespill ved generell alarmtilstand uten konkret farekilde; asymmetrisk ørestilling; nesebor lett utvidet; mulen sammenpresset; halen rett ut eller nedover; anspent muskulatur; tramper i bakken med forbena
Aggressivitet		Truer med senket hodet; viser horna eller panna med haken mot brystet; fikserende blick med vidåpne øyne; ved angrep: Tilløp og målrettet stangning med hodet; reiser seg på bakbena ved høyt aggressivetsnivå

Geiteraser med hengeører kan kun løfte ørene litt, noe en må ta hensyn til ved tolkning av ørestilling.

Geiter i DAA

I profesjonelt dyreassistert arbeid ligger fokuset på individuelt arbeid med både dyr og deltaker. Etter at målene for deltakeren er blitt fastsatt, kan passende dyreassisterte aktiviteter ofte gjennomføres med flere husdyrarter. For eksempel, kan deltakere trene sine motoriske ferdigheter (mål) ved å gå over hindringer sammen med et dyr (dyreassistert intervensjon). Dette kan oppnås med sau, esel, hest, geit, etc.

Egenskaper ved individet som påvirker geitas egnethet i DAA:

- Dyrets medfødte individuelle personlighet. For eksempel: Noen dyr liker ballspill, andre gjør ikke det
- Fagarbeiders personlighet. Dyr speiler også atferden til sine kontaktpersoner
- Dyrets biografi. Hvordan var dyrets oppvekstmiljø? Hvordan ble det trent? Har det hatt overveiende gode/dårlige erfaringer?

I tillegg til individuelle og artsspesifikke særtrekk, kan også genetisk bestemte, artstypiske atferdsmåter og en dyrearts fremtoning være verdifulle ressurser for DAA. Slike «spesialegenskaper» hos en dyreart gjør det mulig å differensiere og fordype det dyreassisterte arbeidet enda mer. Geita utmerker seg ved sin nysgjerrighet, klatreferdighet, aktivitet, uavhengighet, selektive føropptak og kommunikasjonsglede.

Geiter er sosiale flokkdyr, som gjerne henvender seg til mennesker. Ved sin tillit, spontanitet, oppvakthet og kommunikative natur virker geiter oppmuntrende selv på tilbaketrukne mennesker. Geiter er nysgjerrige dyr som intensivt undersøker sine omgivelser, noe som kan sette i gang samtaler. Geiter er aktive dyr, som elsker å klatre. Dette kan utnyttes til å trene grov- og finmotorikken hos deltakerne. Samtidig er geiter også egenrådige, og dermed må deltakerne alltid jobbe litt for å motivere geitene.

Eksempler på DAA-aktiviteter med geiter

De følgende dyreassisterte aktiviteter er eksempler på hvordan man kan utnytte geitenes artstypiske atferd og deres spesielle fremtoning:

Parkour

Bevegelighet, klatreglede, behendighet, egenrådighet – fremmer selvtilit og trener gjennomføringsevne, motorikk, sosiale ferdigheter og kommunikasjonsevne.

Deltakerne får tilgang til en rekke ulike parkour-elementer, blant annet benker, planker, plattformer, bord, etc. DAA-fagarbeideren gir deltakerne beskjed om å sette opp en parkour for geitene med disse elementene. Gruppa skal først avtale fremgangsmåten seg imellom. Vanskelighetsgraden kan tilpasses i forhold til deltakergruppen.

Når løypa er satt opp, skal deltakerne gå gjennom den to og to – der én i hvert par har rollen som «geit». Deretter diskuterer man hvordan man omgås og tar hensyn til hverandre. Med denne innsikten kan deltakerne deretter føre geitene gjennom parkouren. I løpet av DAA-økten kan løypa tilpasses geitenes ferdigheter og eventuelt utvides. For denne øvelsen, som forutsetter erfaring i omgang med geiter, må deltakerne ha en realistisk plan. Øvelsen bidrar til sosial læring siden deltakerne jobber sammen om oppgaven, og samtidig erfarer hvordan ulike handlinger virker på hverandre. Når løypa er klar, og en av geitene nekter å passere en hindring, må deltakerne kunne løse dette kreativt og uten å bruke makt.

Geitevandring

Bevegelighet, egenrådighet, individualitet – fremmer mobilisering, motorikk, samspill i gruppen, sosial læring og kommunikasjonsevne. Å gå på tur med geiter kan trene evnen til planlegging og kunnskapsformidling, og styrker gruppesamhørigheten.

Gruppen møtes i geitefjøsset og tar kontakt med geitene. Hver deltaker velger en geit, som han eller hun følger under hele turen. Når det er flere deltakere, bestemmes det på forhånd hvem som begynner. Geitevandringen gir fysisk aktivitet og trener motoriske ferdigheter. I tillegg kan vandringen knyttes til et bestemt tema (f.eks. spor i skogen), og dermed sørge for samtale og kunnskapsformidling. Geitenes bevegelsesglede er smittsom og motiverer deltakerne til fysisk aktivitet i gruppen.

Øvelsen gir sosial læring, blant annet ved at deltakerne må avtale rekkefølgen og diskutere hvordan de skal komme forbi hindringer, som f.eks. liggende trestammer.

Krav til dyreholdet

Bruk av ungdyr og eldre dyr (Minimums- alder, etc.)	Ungdyr yngre enn 6 mnd. Er ikke anbefalt til aktiv bruk. Ungdyr kan være passive deltagere sammen med mora, men de skal ikke forstyrres i sosialiseringprosessen av personer uten tilstrekkelig treningserfaring. Det er greit å klappe og holde kje dersom man er sikker på at dyrene tillater dette av seg selv. Geiter skal vokse opp i flokk med mulighet for å utøve naturlig atferd. Det skal tas individuelle hensyn til eventuell nedsatt fysisk og psykisk kapasitet hos eldre geiter.
Innsatstider	Hvor ofte og hvor lenge ei geit kan delta i dyreassisterte aktiviteter er avhengig av: Geitas alder, individuelle egenskaper, og helsetilstand; samt belastningen fra deltakere og ulike miljøfaktorer. Ved optimale forhold anbefales at en geit ikke brukes mer enn 3 timer per dag, unntatt aktiviteter som i svært liten grad påvirker dyrene (f.eks. observasjon av dyrene i flokk). Den maksimale daglige brukstiden må reduseres blant annet ved ekstreme værforhold (mye nedbør, temperatur, etc.), fysisk anstrengende DAA aktiviteter, intensiv kroppskontakt med deltakere og arbeid med personer med sterk nedsatt funksjonsevne. Det er viktig at dyrene har mulighet til å trekke seg tilbake og få nok pauser. Hvile- og drøvtyggingsperioder skal ikke forstyrres av at mennesker er til stede hele tiden. I tillegg skal geitene ha terapipauser, der de kan tilbringe hele dager med flokken på beite – flere dager i strekk. Dette kan enten være én lengre periode (flere uker eller måneder) eller flere kortere perioder (dager eller uker). Ledende tilbydere av DAA med geit i Østerrike anbefaler totalt minimum 30 dager terapipause per år, og hver periode skal vare minst 6 dager. Det anbefales at personen som er ansvarlig for dyras velferd, skal dokumentere at kravene til arbeid og pauser for geitene overholdes. Denne personen er også ansvarlig for geitenes psykiske helse og velvære, og skal avbryte bruken av et dyr i DAA før en ser synlige tegn på overbelastning.
Flokkstørrelse (Antall geiter)	En flokk skal omfatte minst 3 voksne geiter. Det er tillatt å skille ut enkeltdyr til bruk i DAA i kortere perioder, forutsatt at geita har blitt trent opp tilsvarende og at dyret ikke viser tegn til stress under separasjonen. Små flokker kan være en utfordring. Hvis det da tas ut noen dyr, blir flokken ytterligere redusert. Nykomlinger fører ofte til stress i starten, og de kan vise seg å ikke gå overens med de etablerte dyrene.
Transport	Deltakere skal fortrinnsvis komme til gården for å unngå transport av geitene. Dersom geitene skal transporteres til terapeutiske, pedagogiske eller sosiale institusjoner, skal de forberedes på dette med positiv trening. Dyrene må delta frivillig. Alle forskrifter vedrørende dyretransport og smittevern må overholdes.

I Norge har vi ingen retningslinjer for terapipauser eller krav til dokumentasjon.

3. HØNER

Høner er fantastiske dyr til bruk i dyreassistert aktivitet. De lar seg lett temme, de er ufarlige for barn, kontaktsøkende og underholdende. Høner er også svært lettlærte og har god hukommelse.

Trening av høner

Trening av høner til bruk i DAA skal fremme mulighetene i hønens naturlige atferd og legge vekt på dyrets artstypiske og individuelle egenskaper. Hønens raske læringsevne brukes til å lære dem ny atferd til bruk i DAA aktivitet.

Treningsmetodene skal appellere til dyrets frivillighet og motivasjon, og forsterke dyrets atferd i positiv retning (f.eks. shaping, capturing, targeting). En må også ta hensyn til dyrets individuelle kapasitet. Et dyrs spesielle egenskaper bør videreutvikles, samtidig som både over- og underbelastning må unngås.

Valg av dyr

Det er hønens egnethet i DAA som danner grunnlaget for suksess i både opplæringen av dyret og selve aktiviteten. Høner som brukes i DAA bør:

- tolerere og/eller søke kontakt med mennesker
- være rolig og behersket (ikke lettskremt, vise toleranse for høy lyd, plutselige bevegelser og berøring)
- kunne samarbeide med mennesker
- være lærevillig
- være omgjengelig og vennlig
- være nysgjerrig

Dyr som er veldig redde, menneskeskye eller viser tendens til aggressiv atferd, bør ikke anvendes i DAA. Det finnes raser som er mer egnet enn andre, for eksempel tunge raser som brahma, faverolle, plymouth rock, rhode island red, sussex og kockin. Dette er rolige og tillitsfulle raser. Dverghøns er mindre varianter og passer spesielt godt for barn. Dvergekockin er vennlige og lette å temme og å trene (Brubakkenoppdrett.com)

Dyr i DAA bør velges ut ifra deltakernes forutsetninger og målet med aktiviteten. Noen

høner liker klikker-trening, mens andre trives best med å sitte på fanget. For eksempel, kan en deltaker få et godt forhold til en bestemt høne, mens det ikke fungerer like godt med en annen. Noen høner oppsøker kroppskontakt, mens andre er heller med på lek.

Ved valg av dyr må man også ta hensyn til hønens størrelse, noe som varierer mellom rasene. Tunge høner kan ikke brukes til enkelte DAA-øvelser (f.eks. å gå på ryggen til et barn). Videre kan også rasetypisk atferd vurderes når man velger dyr.

Sosialisering

Med sosialisering mener man tilvenning av unge dyr til å bli sosiale og trygge på mennesker. Siden dyr som brukes i DAA skal kunne inngå tette bånd med både DAA-fagarbeidere og deltakere, skal disse dyrene sosialiseres med både artsfrender og mennesker. Ved å tidlig få omsorgsfull og intensiv sosial kontakt med forskjellige mennesker, kan husdyr utvikle evnen til å inngå nære, tillitsfulle forhold til mennesker, til tross for at mange av disse dyrene fra naturens side har en utpreget fluktatferd.

Foto: Lene H. Wilberg

Kroppsholdning, blikkontakt, berøringsteknikker og mange andre parametere brukes meto- disk og målrettet for å få dyret til å oppleve kroppskontakt med mennesker som behagelig eller til og med ønskelig. Menneskers tilnær- ming og berøring av dyrene bygges opp gradvis og forsiktig.

Erfaring med bruk av høner i DAA er at til- venningen og sosialiseringen går veldig raskt dersom hønene håndføres. Det er ikke vår erfaring at høner blir pågående og fokusert på fôret slik andre dyr kan bli. Tvert imot oppnår vi at fuglene blir håndtamme og oppsøker mennesker som gir dem mat. Høner har god hukommelse og kan huske hvem som gav de mat etter bare en gangs fôring.

Det er ønskelig og viktig for god dyrevelferd at kyllinger tilbringer de første ukene etter klekkingen med sine mødre for å lære viktige sosial atferd. Unge dyr utvikler tillit til menne- sker raskere dersom mødrene deres allerede er godt sosialiserte. Kyllinger som klekkes i rugemaskin blir også sosiale og tamme.

Foto: Lene H. Wilberg

Tilvenning (habituering)

Ungdyret må tidlig tilvennes sine fysiske omgiv- elser. I denne prosessen blir dyret gjort fortrolig med gjenstander, steder og situasjoner som vanligvis ikke inngår i dets naturlige miljø. Dyret skal lære å betrakte disse tingene som vanlige, harmløse deler av hverdagen.

Under tilvenningen er det gunstig å inkludere flest mulig av de situasjoner og gjenstander som dyret vil bli konfrontert med ved senere DAA-innsats. I denne sammenheng er det en fordel å foreta en tidlig vurdering av hvil- ke deltakergrupper man skal jobbe med og hvordan DAA-tilbudet skal utformes.

I tilvenningsfasen har dyrenes toleranse for høye lyder eller brå bevegelser av sikkerhets- hensyn en særlig betydning. Dyrene skal ikke bli redde når deltakere opptrer høylytt eller uberegnelig, f.eks. når DAA deltakerne er barn.

Dyrenes tilvenning til redskaper som senere brukes i dyreassistert arbeid, omfatter en stor bredde av gjenstander: Flytepinner, dekk, kass- er, tau, kjepler, bjeller, fargepapir, target-gjen- stander, etc.

Tilvenningen innebærer at stimuli gradvis for- sterkes, og utføres slik at de ikke utløser flukt- eller forsvarsatferd hos dyret.

Generell belønning brukes hverken ved sosial- isering eller ved tilvenning av dyrene. Belønning vil føre til at dyret oppfatter aktuell stimu- lus som noe spesielt, og vil sette dyret i en forhøyet, om enn positiv, spenningstilstand. Et unntak er målrettet tilvenning til enkelte gjenstander eller situasjoner.

Ved kjøp av unge, usosialiserte dyr fra større oppdrettere, er vår erfaring at sosialiseringen går bra ved hjelp av daglige rutiner og rolig oppteden fra dyreholder. Høner lærer fort og blir tamme ved hjelp av håndfôring. Dyreholder vil, etter hvert, oppdage individuelle forskjeller og se at enkelte høner oppsøker mer kontakt enn andre. Disse hønene egner seg veldig godt i DAA.

Trening

Høner er lette å trene. De har god hukommelse og lærer raskt.

Grunnleggende oppgaver i et treningsopplegg kan være:

- Å få dyrets oppmerksomhet (syn/hørsel)
- Å komme på innkalling
- Target «basic»: Target-gjenstand holdes i kort avstand foran dyret, f.eks. i øyehøyde eller litt til venstre/høyre/oppe/nede, og dyret skal berøre gjenstanden. Så fjerner man target fra dyret, som følger etter. På den måten kan man styre dyret
- Adskillelse av ett eller flere dyr fra flokken/gruppen
- Dyret holder seg ved dyrepasserens side for en kort tid
- Hakke på gjenstander
- Berøre gjenstander og kroppsdeler forsiktig med nebbet
- Sette seg på underarm eller hode, hvile der en kort stund

Videregående oppgaver er blant annet:

- Lengre opphold på kroppsdeler til deltakeren, f.eks. på låret/fanget
- Gå, hoppe eller flakse over deltakerens ben eller rygg
- Klatre eller fly opp på signal (f.eks. på en kasse, armen)
- Target «spesial»: Vise gjenstand (markere på farger, former). Høna «hakker» på en bestemt gjenstand for å få belønning

Treningsmetoder

Høner lærer raskt og kan utføre mange oppgaver. Fordelen med dette er at det tar forholdsvis kort tid å lære opp høner. Barn får utfordret sin tålmodighet og opplever mestring når de klarer å lære høna et triks. På den andre siden krever slike aktiviteter med barn og høns mye kompetanse hos DAA-fagarbeideren: Man trenger svært god observasjonsevne for å kunne iaktta detaljene i hønas kjappe atferd og reagere på disse raskt.

Høner ser veldig godt, har fargesyn og kan skille detaljerte mønstre fra hverandre. Høner kan løfte, holde og trekke gjenstander med både nebb og klør.

Med nebbet kan høner utføre fire ulike bevegelsesformer:

- Rykkende eller trekkende bevegelse
- Skrapende bevegelse
- Hakkende bevegelse
- Gripe/hakke etter gjenstand med åpent nebb

Ved opplæring av haner må man gå fram forsiktig, og ta hensyn til deres rolle i flokken (haner beskytter høna og megler ved krangel mellom høner).

Av sikkerhetshensyn bør de første treningsoppgavene først og fremst handle om å skape kontakt og roe ned aktivitetsnivået til høna. Dette omfatter øvelser som:

- Søke/tåle nærhet til mennesker
- Oppholde seg hos mennesker
- Posisjonere seg på eller flytte seg til et gitt sted

I begynnelsen bør man absolutt ikke øve inn oppgaver som stimulerer hakking, som for eksempel:

- Velge gjenstander ved hakking
- Berøre gjenstander med nebbet
- Trekke gjenstander med nebbet

Slike øvelser skal unngås i den første opplæringsfasen, men kan innlemmes i opplegget senere. De oppgavene som læres først blir særlig sterkt forankret hos dyret.

Innlæring av de enkelte oppgavene utløser bestemte emosjoner hos dyret. Når de hakker, viser høner en aktiv og handlekraftig, med delvis også en hektisk, krevende og til og med aggressiv atferd (jager bort artsfrender). Hos høna får dette fram emosjoner som begeistring, opprørthet og aggresjon. Det vil si at oppgaver som får høna til å hakke mye, vil heller fremme dyrets hektiske vesen eller til og med aggressive atferd. Dette kan føre til at høna hakker mot mennesker og at de kommer i fare for å skade deltakere i DAA. Men dersom høna først får oppgaver som virker beroligende og avslappende, fremmes emosjoner som er forbundet med rolig, fredelig atferd.

Dersom man skal bruke fôrbelønning med høns, må kroen være tømt, da høner med full

Foto: Lene H. Wilberg

kro ikke vil vise interesse for fôret. Det anbefales å tilby slikt fôr fra en egen 'belønningsskål', og ikke la høna ta opp fôret fra bakken eller et bord. Dette fører til at høna vil oppsøke fôret på egen hånd uten å vente på tildelt belønning. Ved bruk av tørrfôr til belønning trenger høner tilgang til friskt vann.

Kun humane treningsmetoder, eller trening som bygger positiv forsterkning er tillatt.

Humane treningsmetoder innebærer at dyrets egenart og uttrykksmåter står i sentrum. Metodikken inkluderer empatisk observasjon for å kunne oppnå følelsesmessige bånd med dyret. F.eks. når DAA-fagarbeideren slapper av bevisst og senker pustefrekvensen, vil dette påvirke dyret.

Systemiske metoder for dyretrening tar hensyn til spillet mellom dyr og deres omgivelser. Metoden tolker dyrets atferd i forhold til helheten i menneske-dyr-omverden. For eksempel, må en ta hensyn til hønas hakkeorden. Det gir ikke mening å lære ei høne som står langt nede på den sosiale rangstigen å sette seg på den øverste vaglepinnen fordi denne vil ofte tilhøre høner med høyere rang.

Atferdsorienterte eller læringsteoretiske metoder for dyretrening styrer dyrets atferd innenfor stimulus-responskonseptet. For eksempel kan høna belønnes med fôr for atferden «lengre opphold på fanget til deltakeren», og dermed bli sittende i stadig lengre tid.

Viktige elementer i disse treningsmetodene er kroppsspråk og ikke-verbal kommunikasjon, forsiktig kroppskontakt, motivasjon og belønning.

Treningsmetoder som er basert på straff, negativ forsterkning eller fysisk tvang, blir strengt avvist, fordi disse kan utløse frykt, skuffelse og frustrasjon hos dyret. Disse reaksjonene hos dyret kan siden bli emosjonelt overført til deltakeren, slik at resultat kan bli uuhensiktsmessig svært negativt. Det er et overordnet mål i arbeid med DAA å fremme helse og livsmestring. Da blir relasjonsbygging og omsorg sentrale faktorer. Hvordan dyreholder viser omsorg og kjærlighet til dyra vil påvirke deltakerne i aktiviteten positivt, og fungere som et eksempel på DAA-fagarbeiders omsorgsfulle egenskaper, noe som kan bidra til å styrke relasjonen mellom deltaker og fagarbeider (Fine, 2019)

Detaljerte beskrivelser av humanistiske, systemiske og atferdsorienterte/læringsteoretiske treningsmetoder finnes på <https://oekl.at/webshop/tgi-schriften/>

TABELL – Overblikk over treningsmetoder

	Humanistisk	Systemisk	Atferdsorientert / læringsteoretisk
Treningsmetoder	Kroppsspråk, ikke-verbal kommunikasjon (bakkearbeid, tillitsskapende berøring)	Kroppsspråk, ikke-verbal kommunikasjon (bakkearbeid)	Shaping Freeshaping Microshaping Capturing Targeting Mimicry
Bakgrunn, mental tilnærming	Egenverdi, likhet, samsvare, overensstemmelse og empati	Gjenkjenne mønstre, reflektere over kommunikasjonen og tyde atferd. Samhørighet med andre individer; hvordan påvirker handlinger denne samhørigheten.	Belønning og/eller straff iht. læringsteori (straff er ikke tillatt i DAA).
Samspill menneske-dyr	Samspillet menneske-dyr tilpasses ved å bygge opp en arena for relasjonsutvikling via ikke-verbal kommunikasjon.	Samspillet menneske-dyr tilpasses ved å observere og reflektere over den ikke-verbale kommunikasjonen	Mennesket opparbeider ønsket- og fjerner uønsket atferd hos dyret ved hjelp av klassisk- og instrumentell betinging.
Mål	Utvikling, tillit i forholdet menneske-dyr, iakttagelsesprosess og atferdsendring	Utvikling, tillit i forholdet menneske-dyr, iakttagelsesprosess og atferdsendring	Atferdsendring

Kilde: ÖKL, Silke Scholl og Monika Wildauer-Scherf

Humanistiske og systemiske modeller

Kroppsspråk og ikke-verbal kommunikasjon

Enkelte elementer av hønas kroppsspråk og kommunikasjon kan brukes målrettet i innlæringsarbeidet. Ved hjelp av mimikk, kroppsspråk, kroppsholdning, kroppsspenning og pusten blir dyrets ikke-verbale kommunikasjon observert. Dyrets naturlige kroppssignaler blir registrert, reflektert og tolket – dyrets språk «leses».

Eksempel: Treneren øver på oppgaven «vike unna». Trener går ned på huk og gjør en håndbevegelse fra seg mot høna i dyrets øyehøyde. Høna rygger tilbake og gir treneren mer plass – tilsvarende atferden høner viser seg imellom.

Atferdsorienterte / læringsteoretiske holdninger omfatter:

SHAPING – FORME ATFERD

Shaping innebærer å planlegge små skritt i retning av den ønskede atferden. Det brukes belønning inntil ønsket atferd er oppnådd.

Eksempel: Før å lære ei høne å «skille mellom former og peke på en gjenstand», belønner man hver tilnærming til den ønskede formen som høna viser.

FREESHAPING – FRI UTFORMING AV ATFERD

Freeshaping fungerer nokså likt shaping, men her belønnes dyrets egen tilnærming til målatferd, dvs. atferd som dyret viser uten påvirkning av treneren.

Eksempel: For å lære ei høne å «bestige en kasse med begge ben», venter man til høna har satt ett ben på kassa og gir da belønning.

CAPTURING – FANGE ATFERD

Hele atferdsmåter, som dyret tilfeldigvis viser uten påvirkning utenfra, belønnes.

Eksempel: Ønsket atferd er «høna flyr over bena til deltakeren». Når høna flyr plutselig av seg selv over deltakerens ben, uten hjelp utenfra, belønnes høna.

TARGETING – MÅLTRENING

Dyret berører en målgjenstand («target»), f.eks. ei bjelle som henger i ei snor, med en bestemt kroppsdel (f.eks. nebbet) og belønnes for det.

Eksempel: Høna berører bjella med nebbet.

MIMICRY – ETTERLIGNING

Et dyr ser på et annet dyr, og etterligner dets atferd.

Eksempel: Ei høne som allerede har lært å utpeke en målgjenstand på bakken, utfører denne atferden. Etterpå forsøker man å få en annen høne til å etterligne dette.

Treningsmetoden «modellering» (manipulering) er ikke tillatt, fordi dyret tvinges i en bestemt posisjon (f.eks. presse dyrets overkropp bort) med fysisk kraft. Dette kan være ubehagelig for dyret.

Treningsmetoden «baiting» (lokking) bør kun brukes tidlig i treningen og i korte perioder, siden den kan føre til at dyret blir «fôrfiksert». Dette kan igjen føre til at dyret ikke tenker selv og ikke lærer.

Trening og DAA-innsats skal ta hensyn til god dyrevelferd, dvs. være tilpasset til dyrenes naturlige atferd. Høner tilbringer en betydelig del av dagen med å lete etter mat – gitt at de har mulighet til det, og driver hvileatferd som å ta sandbad, sole seg og hvile i høyden. Hanen viser høna hvor de kan finne god mat, passer på rangordningen, varsler ved farer og kan forsvare flokken.

Treningsoppgaver som sikrer god dyrevelferd for høner omfatter oppgaver som tillater høna å være i bevegelse, lete etter/utpeke noe eller hvile. Eksempler er kort opphold på trenerens arm eller fang, hopping/flaksing over benene eller ryggen, utpeking av gjenstander eller å skille mellom ulike former.

Høner belønnes som regel med fôr, men noen høner opplever at det å bli klappet under vingene også er belønning.

Kommunikasjon

Hønas sanseapparat

SYNET

- Sidestilte øyne – fluktdyr – ca. 300 graders synsfelt
- Utpreget bevegelsesoppfatning, godt form- og fargesyn
- Ser opptil 50 m avstand
- Foretrekker fargene gul og rød framfor blå og grønn
- Kan se UV lys (høner har 4 tappetyper på netthinnen, mennesker kun 3 typer)
- Ser veldig godt i skumringen
- Dårlig dybdesyn

HØRSEL

- Sensitiv hørsel
- Kan høre lokkerop fra 50 m avstand
- Svært god balansesans (flyvedyktig)
- Rugehøne og kylling kan allerede kommunisere før klekkingen

LUKTESANS

- Underordnet betydning

BERØRING

- Følsom nebb (temperatur, mekaniske stimuli og smerte)

ANDRE SANSER

- Som flygende dyr orienterer høner seg etter jordens magnetfelt
- Vibrasjonsorganer på bena – med disse kan de sanse svingninger i luften og på bakken (varsel om fiender)

Visste du at kyllinger og høner har kognitive evner og at dette er vitenskapelig dokumentert? Høner og kyllinger har et svært godt syn og et bredere fargespekter enn mennesker, de kan oppfatte lyder mennesker ikke kan høre og har evnen til å orientere seg etter magnetiske felt. Fem dager gamle kyllinger har numerisk kompetanse, kan være klar over objekters eksistens selv når objektet (maisen) er skjult. Høner og kyllinger har et komplekst kommunikasjonssystem, de kan forutse hva som kan skje basert på tidligere erfaringer og utvise selvkontroll, noe menneskebarn først greier når de er fire år! Høner og kyllinger kan vise empati og lære av andres atferd ved å observere (Sollund, 2021).

Uttrykksmåter

Uttrykker: (sinnsstemning)	Lyduttrykk	Kroppsspråklig uttrykk
Avslappet	Lav kurring; ryt- misk, jevn kakling	Lav hodestilling; høneflokken er spredt; hals og hode trukket inn, (halv-)lukkede øyne; kroppen holdes i ro, særlig nebbet eller halskragen, mens en annen høne hakker forsiktig på disse stedene
Positiv forventning	Lav kakling, klukking	Klart, rolig, oppmerksomt og interessert blikk; henvender seg til mennesker (går/løper imot, lett berøring)
Økt oppmerksomhet	Korte, lyse lyder; hanen klukker; kort "uo"	Hevet hode; utstrakt hals; fikserende/oppmerksomt blikk rettet mot ytre stimuli
Stress	Høyt, opphisset, skarp kakling; kort, presset «korr» eller «kirr» avslutningsvis, søker dekning; skarpe skrik	Dukker, flykter, senker hode raskt og hever vingene til beroligelse; fjærene inntil kroppen; spriker med fjærene under kaklingen; gjemmer ansiktet/hodet
Aggressivitet	Høyt, bestemt «ææk», «agakk» eller «ekkekk»; kort plystring; skarpe skrik	Kraftige hakkebevegelser med lukket eller lett åpnet nebb mot hode, halskrage eller andre følsomme/fjærløse steder på en annen høne; løper og slår vingene mot andre høner; griper disse på kammen, hakelapp eller fjær med sprikende halskrage og hos hanen ved hjelp av føttene; fjærplukking hos andre høner; stiller seg opp med bredsidene; retter halen mot motstander; løfter ytre skulder og senker indre skulder; oppreist kroppsholdning med fjærene inntil kroppen, hevet vingeforkant og tydelig senkede vingespisser (lukkede vinger), oppreist halskrage, utslått hale
Imponere	Galing	Hanen slår med vingene; omkretser artsfrender med sprikete vinger
Lokke/tilkalle	«tuck tuck tuck»	Peker på gjenstand (f.eks. mat) med hode/nebb

Høner kan kommunisere med over 30 ulike lyder. For eksempel kan varsellyder ha forskjellige toner og intensitet.

Høner i DAA – Egenskaper og eksempler

I profesjonelt dyreassistert arbeid ligger tyngdepunktet på individuelt arbeid med både dyr og deltaker. Etter at målene for deltakeren er blitt fastsatt, kan passende dyreassisterte aktiviteter ofte gjennomføres med flere husdyrarter. For eksempel, kan utvikling av sosial kompetanse (mål) ved føring av et dyr i fri følge (dyreassistert intervensjon) oppnås med høns, sau, esel, hest, etc.

Faktorer som påvirker dyrs individuelle egenskaper kan være:

- Dyrets medfødte individuelle personlighet. For eksempel: ei høne pleier ikke å flakse, mens en annen gjør det. Det ene dyret spiser fra hånden veldig tillitsfullt helt av seg selv, men en annen holder seg i bakgrunnen.
- Dyrepasserens personlighet. Dyr speiler også atferden til sine kontaktpersoner.
- Dyrets biografi. Hvordan var dyrets oppvekstmiljø? Hvordan ble det trent? Har det hatt overveiende gode/dårligere erfaringer?

I tillegg til individuelle og artsovergripende særtrekk, kan også genetisk bestemte, artstypiske atferdsmåter og en dyrearts fremtoning være verdifulle ressurser for DAA. Slike «spesialegenskaper» til en dyreart gjør det mulig å differensiere og utvidet dyreassisterte arbeidet enda mer. Ulike raser innenfor en art kan ha ulike egenskaper. Jærhøns er en kvikk og våken rase. Disse kan være nervøse rundt mennesker og være vanskelige å få håndtamme. De tyngre rasene, som for eksempel kochin eller wyandotte, er ofte svært rolige og tillitsfulle (Brubakkenoppdrett.com).

Som fugl, kan høner fly, gå på to bein og legge egg. Med sin fjærdrakt, nebb, klør og kam skiller hønas utseende seg nokså drastisk fra våre andre husdyrarter. Atferdsmessig er høna preget av sitt livlige vesen – de er stadig i bevegelse og aktivitet. Høner er svært årvåkne og reagerer raskt, og har utpreget bevegelses-, form- og fargesyn.

Det er interessant at hønas livlige vesen virker beroligende på mange deltaker i DAA. Fordi høner reagerer så kjapt på ytre stimuli, blir deltakere nødt til å beholde roen for å kunne samhandle med dyrene. Deltakere som selv er livlige har lett for å identifisere seg med de kjappe dyrene. Deltakerne merker hvordan det virker på andre når man selv er stadig i bevegelse, viser uro og prater i ett sett. Kontakten med høner fører til at deltakere oppdager uvanlige/uventete ting: Fjærene er uventet myke, høna mangler ytre ører, øyelokkene lukker seg nedenfra og opp og neseborene sitter på nebbet.

DAA-fagarbeideren må vite hvor de enkelte høna står i hakeordningen for å unngå konflikt mellom høna. Hvis hele flokken brukes i DAA-innsatsen, og fagarbeideren vil helst bruke en av de lavere-rangerte høna, kan det hende at høner som står høyere på rangstigen presser seg fram og tvinger den lavt-rangerte høna til å trekke seg tilbake.

Dersom DAA-fagarbeideren velger høner som er høyt på rangstigen for arbeidet med deltakere, er det ikke noe problem at lavere-rangerte høner er til stede samtidig. Skulle fagarbeideren derimot bruke ei høne som er lavt på rangstigen, bør denne høna brukes alene. Hvis høyt-rangerte høner likevel er til stede, bør disse aktiviseres med noe annet.

Man må huske at høner som er lavt på rangstigen kun sitter på de nederste vaglene og kun får lov til å verpe på de nederste rugeplassene. Det kan være en sikkerhetsrisiko for deltakeren å løfte opp en lavt-rangert høne, eller sette den opp på hodet: Høyt-rangerte høner kan nemlig hakke i retning av den lavt-rangerte og komme i fare for å skade deltakeren. Dette kan løses ved å avlede de høyt-rangerte dyrene med fôr eller å fjerne dem fra innsatsområdet.

Foto: Lene H. Wilberg

Eksempler på aktiviteter med høner

De følgende tre dyreassisterte aktiviteter er eksempler på hvordan man kan utnytte hønas artstypiske atferd og deres spesielle fremtoning:

1. Løfte og holde høna på riktig måte

Fugler, fjær, nebb, klør og kam – Motorikk, ansvar, hensyn, iakttagelse

For å løfte og holde ei høne korrekt: Gripe under dyret med en hånd, bruk fingrene til å stabilisere brystbeinet. Ved behov kan man legge den andre hånden over vingene for at høna ikke begynner å flakse.

2. Finger-fjærspill for barn

Fjær – Observasjon, iakttagelse, konsentrasjon, utholdenhet, språkutvikling

Barnet velger seg en fjær – helst en med skikkelig skaft. DAA-fagarbeideren bør alltid ha rene fjær på lager. Disse kan gjerne tilbys barn dersom de ikke finner rene, passende fjær i hønsehuset.

Barnet tar på sin egen hånd med fjæra, først med den myke enden, så med skaftet. Så skal en og en finger berøres. Barnet velger en finger, og sier «Nå vekker vi (f.eks.) tommelen» mens det tar på tommelen med fjæra.

DAA-fagarbeideren synger følgende sang sammen med barnet (Melodi: La Cucaracha): «*God morgen tommelen, god morgen tommelen; Nå må du sannelig stå opp; Jeg ønsker tommelen, jeg ønsker tommelen, en dag som blir helt topp!*»

Så spør man barnet: «Er tommelen nå virkelig våken?» Svarer det ja, går man videre til neste finger. Svarer det nei, prøver man å vekke tommelen med fjæra en gang til. Tommelen er våken når barnet har strekt den ut. På denne måten blir alle fingre vekket. Når tommelen og alle fingre er våkne, skal barnet se på og bevege de. DAA-fagarbeideren sier: «Dette (fingrene) er våre unge høner og de trenger frokost.» Spørsmål til barnet: «Hva spiser så unger høner?» Diskuter med barnet, hva slags mat høner liker. Høner spiser f.eks. korn, så kan man si «nå skal mamma koke grøt til dem.»

Tekst	Aktivitet
Høna så søt – koker grøt	Tegne sirkler på håndflaten med fjæra
En tallerken her – og en tallerken der	Berøre hver finger for seg med fjæra
Og vesle Pippi skal gå og legge seg	Berøre lillefingeren, og kile barnet bak øret med fjæra ved «skal legge seg»

Fingerspillet kan også gjøres som sang. Etterpå setter DAA-fagarbeideren barnet i gang med følgende lek/samspill med høna:

«Hvor mange høner i hønsehuset er våkne akkurat nå?» Barnet går gjennom hønsehus/-gård og teller våkne høner.

«Hva kan våkne høner drive med?»

Barnet skal finne ut hva høna holder på med (lete etter mat, ruge, sosial kroppsspleie med andre høner, krangle med andre høner, etc.). Deretter spiller fagarbeider og barnet disse aktiviteter som rollespill, f.eks. en våken høne som sitter i rugekasse, leter etter mat, etc.

Barnet opplever kjærlig omsorg ved den forsiktede «vekkingen» av fingrene med en hønsefjær. Barnet forbinder gjennom spillet fjær med noe positivt. Denne lille øvelsen skjerper iakttagelsen og barnet får et innblikk i hønseverdenen. Barnet erfarer med sine sanser at ei høne ikke har fingre, men vinger og fjær. For småbarn tjener denne DAA-øvelsen også som språktrening (navn på fingrene, etc.).

3. «Henrietta» svever

Fugl – gå på to ben – Motorikk, tett samspill med dyret

Følgende øvelse skal kun utføres av kvalifiserte fysioterapeuter.

Eksemplet er hentet fra yrkeshverdagen til en fysioterapeut som bruker høner i DAA sammen med personer med lammelser og til fot- og beinaksetrening. Konkret handler det om en pasient med spastisk tetraparese, dvs. delvis lammelse av armer og bein. Pasienten klarer ikke å sette hele foten rett ned på bakken. Pasient-

en klarer bare å sette ned tærne med beinet vendt innover, og kan dermed ikke utvikle vanlig gange. Leddene kommer kun i normalstilling når pasienten sitter eller står.

Pasienten begynner med å sitte på en halvhøy krakk. Pasienten har kun sokker på, og føttene hviler på bakken uten belastning. I dette tilfelle brukes høna «Henrietta», siden hun er av den nokså lette Sussex-rasen. Henrietta mister heller ikke fatning av pasientens rykkvise bevegelser. Etter at pasienten og høna har blitt kjent, vil Henrietta klatre opp på foten fra fotens ytterside og hvile der. Mesteparten av hønens vekt er på fotens 'stortå-side' – dette fører til at pasienten under øvelsene må heve fotens innside mer enn yttersiden for å holde høna i balanse. Med høna på foten er pasienter mer motivert til å gjennomføre den fysioterapeutiske oppgaven, fordi de ikke vil at høna mister balansen og forlater foten.

Nå skal pasienten løfte høna rett opp fra bakken – begynnende med fotens innside – uten at høna mister balansen. Øvelsen kan bli gjort mer avansert ved å be pasienten å «reise opp» stortåa, for å så legge et korn på den, som høna kan spise (flate maiskorn eller havregryn er lettere å legge på tåa enn runde korn).

Samme øvelsen kan også gjennomføres stående, med ett bein på bakken, og ett på en lav krakk. Slik kan høna først gå på krakken og derfra på foten. Heretter løftes foten som allereide beskrevet, og høna skal ikke miste balansen. Foten må settes veldig langsomt ned på krakken igjen for å unngå rykk som kan skremme dyret.

Eksempel på flere aktiviteter med høna

- «Solo»-spillet; tilbringe en time alene med høna og studere høna og deretter fortelle hva en så. Dette krever tålmodighet, konsentrasjon, sitte eller ligge stille, følsomhet
- Lete etter egg, berøre fjær, studere hønemor

med kyllinger, studere hønas ulike lyder

- Høna kan også lære sirkusnummer; plukke opp bestemte gjenstander, hoppe gjennom hjul, kjenne igjen farger og former, dreie seg rundt sin egen akse.

Anbefalinger om god dyrevelferd i DAA

Bruk av unge og eldre høner	Unge dyr kan tas opp og holdes for en kort stund, hvis dyret allerede er blitt sosialisert og man er sikker på at deltakeren vil behandle det forsiktig. Husk at kyllinger er skjøre og ikke tåler hard håndtering. Lær barna at de må sitte på bakken slik at kyllingen ikke faller ned.
Bruk av haner	En hane tilfører ro i en hønseflokk, den megler ved krancling i flokken og høna føler seg sikre. Særlig høner med lite opplæring og som først og fremst fungerer som observasjonsdyr, er mindre tilgjengelig i nærvær av en hane. Disse høna oppholder seg helst hos hanen og vender seg bort fra DAA- deltakere. Tamme haner kan godt brukes som del av et DAA-opplegg. Avhengig av den sosiale atferden til de aktuelle hanene, kan man i noen tilfeller holde flere haner sammen. Haner som har vokst opp sammen, er som regel lettere å holde sammen som voksne dyr.
Innsatstider (Hyppighet, intensitet, hvileperioder)	Hvor ofte og hvor lenge høns kan benyttes i aktiv DAA avhenger at hønas individuelle egenskaper. En god regel er å avslutte mens høna ennå er motivert for arbeid. Det er viktig å gi høna nok tid med flokken, tid til å lete etter mat, hvile og utøve normal atferd. Dyrene må ha mulighet til å trekke seg tilbake og få nok pauser. Hvileperioder skal ikke forstyrres av at mennesker er til stede hele tiden. Den maksimale daglige brukstiden må reduseres blant annet ved særlig varmt vær, fysisk anstrengende DAA-aktiviteter, intensiv kroppskontakt med deltakere og arbeid med personer med sterk nedsatt funksjonsevne.
Flokkstørrelse (Antall høner)	En flokk skal omfatte minst fem høner. Det er tillatt å skille ut enkeltdyr til bruk i DAA i kortere perioder, forutsatt at høna har blitt trent opp tilsvarende og at dyret ikke viser tegn til stress under separasjonen. Det optimale er å bruke to høner samtidig. Hvis flokken blir for liten, kan det oppstå uro i gruppen fordi de enkelte dyr ikke føler seg trygge. Hvis det da tas ut noen dyr, blir flokken ytterligere redusert. Nykomlinger kan vise seg å ikke gå overens med de etablerte hønene.
Transport	Deltakere skal fortrinnsvis komme til gården for å unngå transport av høner. Dersom høna skal transporteres til terapeutiske, pedagogiske eller sosiale institusjoner, skal de forberedes på dette med positiv trening. Dyrene må delta frivillig. Alle forskrifter vedrørende dyretransport må overholdes.

4. ESEL

I dag finnes esel som tamdyr over hele verden og de blir brukt til frakt av varer over lange avstander. Esler er veldig sterke og kan bære opp til 100 kilo på ryggen. Fordi trenger esler mindre vann og mat sammenliknet med hester, kan de være godt egnet som dyr på en gård som tilbyr dyreassisterte aktiviteter.

De nåværende eslene er etterkommere av ville esler som bodde i Afrika. De ble temmet for rundt 6000 år siden når de først ble brukt til å trekke tunge lass. De er tøffe, sterke dyr som er i stand til å leve i veldig varme miljøer med lite tilgang til vann. Som i ørkenen. På den andre siden kan de ha problemer med å overleve i kalde klimaer.

Esler er planteetere og spiser en mye mer variert kost enn de fleste andre i den gruppen. De foretrekker allikevel å spise gress, høy og buskas. De liker godt grønnsaker og trenger mindre mat i forhold til andre dyr på samme størrelse. De tar godt vare på vannet de får i seg fra alle plantene de spiser. Dette betyr at de drikker veldig lite og aldri vann fra urene kilder. Nesten alle esler er vant til å bære eller trekke tunge lass og gjør en veldig god jobb. Dette på tross av at de som regel må gjøre det i tøffe klimaer eller uten noen særlige pauser. De er tøffe dyr som fint tåler et travelt liv med mye arbeid som ville vært vanskelig, hvis ikke umulig, for mange andre dyr.

Grunnet fordommer har ordet "esel" eller "ass" som de sier på engelsk, blitt en fornærmelse i mange kulturer. På tross av dette er esler veldig skarpe og intelligente dyr. Selv om de kanskje er litt trege i bevegelsene og aldri virker som de har dårlig tid, er de smarte og i stand til en del problemløsinger. I tillegg har de veldig god hukommelse, hvilket lar dem huske steder og ruter etter lang tids mellomrom.

Esler blir sjeldent sinte. Allikevel kan de i selvforsvar sende ut et ganske kraftig spark eller til og med bite ganske hardt. Dette skjer veldig sjeldent, rett og slett fordi de er veldig fredelige og lite aggressive.

De har også rykte på seg for å være sta.

Sannheten er at når de ikke vil gjøre noe, er det veldig vanskelig å få dem til å endre mening. Men dette er fordi de er veldig forsiktige dyr når de værer fare mens de utfører en oppgave eller følger ordre (Kilde: <https://myanimals.com/nb/dyr/esler-trekk-adferd-og-habitat/>)

Opplæring av esler til DAA

Opplæring av esler til bruk i DAA skal fremme potensialet i deres naturlige atferd og utnytte deres artstypiske og individuelle egenskaper optimalt. Eslenes læreevne brukes til å lære dem nye og spesifikke atferdsmønstre til bruk i samhandling med DAA-fagarbeidere og deltakere. Avhengig av aktivitetene, blir eslenes naturlige atferd, som hovedsakelig består av beiting, utvidet med spesielle aktiviteter (f.eks. å gå over en presenning).

Metodene som brukes til sosialisering, tilvenning og trening må sikre at dyret får glede av både treningen og kontakten med mennesker. Esler må for all del ikke oppleve frykt eller stress i forbindelse med dyreassisterte aktiviteter. Esler er kun nyttige til dyreassistert arbeid over lengre tid dersom de gjerne deltar av seg selv.

Målet med opplæringen er å utvikle et svært godt forhold mellom menneske og dyr. Forholdet skal være preget av gjensidig interesse og glede ved samspillet og samtidig oppfylle kravene til dyrets velferd. Når et esel først har tillit til et menneske, kan man lære det mange øvelser. Men det tar lengre tid og mer tålmodighet å bygge opp tillitsfulle relasjoner til esler enn til andre husdyr, i og med at esler har en spesielt rolig og forsiktig natur.

Dyrets individuelle evner kan utvikles optimalt når en velger opplæringsmetoder som appellerer til dyrets egen vilje og motivasjon, og som forsterker dyrets atferd i positiv retning (f.eks. shaping, capturing, targeting). God vurdering av dyrets kapasitet gjør at både over- og underbelastning unngås. Dette er vesentlig når man jobber med esler, som ofte ikke tilgir overbelastning. Har du krevd for mye av et esel litt for ofte, kan det nekte videre samarbeid.

Valg av dyr

Et veloverveid valg av DAA-dyr danner grunnlaget for suksess i både opplæringen og selve DAA-arbeidet. Esler som brukes i DAA bør:

- søke og/eller tolerere kontakt med mennesker
- være rolig og behersket (ikke lettskremt, vise toleranse for høy lyd, plutselige bevegelser og berøring)
- kunne samarbeide med mennesker
- være lærevillig
- være omgjengelig og vennlig
- være nysgjerrig
- ha robust helse (ingen arvelige sykdommer, god hovhelse, friske ledd)

Dyr som er veldig redde, menneskeskye eller påtrengende, eller som viser tendens til aggressiv atferd er ikke egnet for DAA.

Ikke alle dyr passer til enhver deltaker. Valg av dyr til bruk i DAA er nært knyttet til målgruppers forutsetninger og tilsvarende DAA-opplegg. For eksempel, er det lettere for deltakere med sterk nedsatt psykisk

funksjonsevne å bygge relasjoner med langsomme, forsiktige dyr.

Esler kan være forskjellige. Modige og nysgjerrige dyr egner seg for eksempel bedre til eselvandring enn skeptiske dyr. Noen esler elsker å gå gjennom en ferdighetsløype, mens andre vil helst nyte en skikkelig øremassasje.

Sosialisering

Sosialisering er dyrs tilpasning til sitt sosiale miljø etter hvert som det blir eldre. Dette skal sikre dyrets vellykkede sosiale integrering. Til dette hører også tilvenning eller sosial binding av unge dyr til sosiale partnere som de vil ha kontakt med gjennom livet.

Siden dyr som brukes i DAA skal kunne inngå tette bånd med både DAA-fagarbeidere og deltakere, skal disse dyrene sosialiseres med både artsfrender og mennesker. Ved å tidlig få omsorgsfull og intensiv sosial kontakt med forskjellige personer kan husdyr utvikle evnen til å inngå nære, tillitsfulle forhold til mennesker, til tross for at mange av disse dyrene fra naturens side har en utpreget fluktatferd.

Utover dette, tjener sosialiseringsfasen også til læring av atferd som er egnet for senere DAA arbeid. Tilnærming og berøring i omgang med unge esler bør bygges opp gradvis. Dette vil øke sannsynligheten for at dyret opplever kroppskontakt med mennesker som noe trivelig, og at de tillater eller til og med oppsøker kontakten uten å bli påtrengende. Siden esler gjerne smaker og knasker på det meste, må man allerede hos føll passe på at de ikke får bite på klærne eller kroppen til de som står i nærheten.

Føll må være sammen med sine mødre i det første leveår, for at de skal bli skikkelig sosialisert. Føll utvikler tillit til mennesker raskere dersom mødrene deres allerede er godt sosialiserte.

Det anbefales å venne føll til menneskelig kontakt fra ung alder. Dette omfatter klapping av bena, løfting av føllet ved å gripe rundt hovene, og berøring på hele kroppen. Massering av tenner og tannkjøtt er god trening for se-

nere veterinære tiltak. Hos unge esler som er sosialiserte kan man gjerne trene litt røffere berøring (f.eks. klappe dyret mot retningen av hårveksten, gripe pelsen hardt), for at de senere ikke mister roen hos litt mer klønete deltakere.

Oppdrett av føll som flaskeføll skal kun skje i nødstilfelle, f.eks. hvis mora dør, ikke har nok melk eller avviser føllet. Dyr som kun vokser opp med mennesker gir større fare for feilsosialisering.

Det aller viktigste er at dyrets samarbeid med mennesker er frivillig. Hvis et dyr føler seg under press eller ikke trives, må det kunne trekke seg tilbake. Målet i DAA, er å oppnå et tillitsforhold mellom dyr og menneske. Dette kan kun skje når man ikke løper etter dyra, tvinger dem til å være et bestemt sted, eller bruker andre former for fysisk makt. Tiltak som fremmer tillit hos esler er blant annet: Å oppholde seg i flokken, observere esler fra nært hold, gjøre noe sammen med eslene eller synge ute på beitet. Esler blir spesielt kontaktsøkende ved god stemning og glede.

Det er ikke formålstjenlig å bruke føring i forbindelse med sosialiseringen, da dette fører til at dyrene blir mer fokusert på føret enn på personene. Dersom man «kjøper» seg dyrets oppmerksomhet med fôr, risikerer man å bli uinteressant for dyret når man ikke har noe godbit. Hvis et dyr i et DAA-opplegg snur seg bort fra en deltaker fordi det ikke får noe å spise, kan det bli skuffende for deltakeren og ha en negativ effekt på suksessen til DAA innsatsen.

«God sosialisering» betyr ikke at dyrene i DAA må tolerere hva som helst, eller at de via signal tvinges til å gå med på alt mulig. Dette ville i så fall ha fire uønskede konsekvenser:

- Dyret beskyttes ikke fra unødvendig stress
- Et stresset dyr kan ikke speile deltakerens følelser og oppførsel
- Dyrets trussel-atferd undertrykkes og man kan dermed ikke se om dyret muligens er overbelastet. Dette kan utgjøre en sikkerhetsrisiko.
- Sosial læring er ikke lenger mulig, siden evnen til å ta hensyn til andres behov mangler.

Tilvenning (habituering)

Habituering er definert som dyrets tilvenning til stimuli. Tilvenningen bør allerede begynne når dyret er ungt. Jo mer esler blir stimulert som unge dyr, jo mer avslappet vil de kunne takle nye ting og situasjoner. I denne prosessen blir dyret gjort fortrolig med gjenstander, steder og situasjoner som vanligvis ikke inngår i dets naturlige miljø, eller som ikke er av betydning. Dyret skal lære å betrakte slike ting og situasjoner som vanlige, harmløse deler av hverdagen.

Sikkerheten til både dyrene og menneskene sikres ved tilstrekkelig tilvenning. Særlig dyrenes toleranse for høye lyder eller brå bevegelser er viktig av sikkerhetshensyn. Under tilvenningen er det gunstig å inkludere flest mulig av de situasjoner og gjenstander, som eslene vil bli konfrontert med ved senere DAA-innsats. I denne sammenheng er det en fordel å foreta en tidlig vurdering av hvilke deltakergrupper man skal jobbe med og hvordan DAA-tilbudet kan utformes i tråd med disse vurderingene. For eksempel er det nærliggende å venne esler til trafikkstøy, forbikjørende fartøy og landbruksmaskiner dersom dyrene skal tas med på eselvandring.

En bør være forutseende for å unngå senere stress hos dyrene i sin DAA-hverdag. Siden esler ofte plages av stikkende og bitende insekter om sommeren, bør man venne dyrene til å bli sprayet med insektmidler. Det er også nyttig å venne dyrene til ulike klesplagg og redskaper som trillebår, spader og koster.

Tilvenningsmetoden innebærer at stimuli gradvis forsterkes, og satt slik at de ikke utløser flukt- eller forsvarsatferd hos dyret.

Som ved sosialiseringen, brukes heller ikke generell belønning i tilvenningsarbeidet. Det anses ikke som en del av tilvenningen å belønne dyrene med fôr. Belønning ville føre til at dyret oppfatter aktuell stimulus som noe spesielt, og sette dyret i en forhøyet, om enn positiv, spenningstilstand.

Trening

For å være en god trener må man være positivt innstilt, ha glede av å omgås dyr, og ikke være stresset eller syk. Disse forutsetningene er viktige fordi vårt kroppsspråk påvirkes av vår mentale og fysiske tilstand.

Også dyrets fysiske og psykiske tilstand er viktig. Smerter eller stridigheter i flokken kan stå i veien for vellykket trening. Eslene må kunne føle seg sikre og ha tillit til menneskene.

Treningsinnhold

Treningsopplegget til dyret som skal brukes i DAA er hovedsakelig bestemt av DAA-tilbudets utforming og aktuelle målgrupper.

Grunnleggende oppgaver i et treningsopplegg er blant annet:

- Dyrets oppmerksomhet (syn/hørsel)
- «På plass»
- Gå i bånd ved ulike hastigheter
- Stopp og stå på signal
- God oppførsel – dyret tigger ikke og trenger seg ikke på
- Adskillelse av ett eller flere dyr fra flokken
- Dyret beholder bena på bakken ved berøring
- Dyret løfter bena
- Dyret holder seg ved dyrepasserens side i minst 2 minutter

Videregående oppgaver er blant annet:

- Vike unna eller komme nærmere med enkelte kroppsdeler
- Stå på en stor stein med forbena
- Gå/hoppe over Cavaletti (bommer)
- Gå gjennom ringer
- Gå over en bro eller vippe

Dersom man planlegger eselvandringer, anbefales å trene følgende i forveien:

- Gå gjennom vann
- Passere trange steder
- Gå under hindringer som befinner over dyrets hodehøyde, f.eks. trestammer/grener i skogen
- Dyret blir stående mens det er bundet fast
- Gå inn og ut av dyrehengeren ved transport
- Gå på støyende eller løst underlag, f.eks. trebro eller grusvei

For å ivareta sikkerheten, kan eselvandringer

kun gjennomføres med dyr som er vant til støy og er lette å føre. Eslene må ha lært å gå på rad og rekke og ikke gå forbi hverandre. De må være flinke til å adlyde alle kommandoer, som «stå», «kom», «tilbake», etc. Personen som leder vandringeren må være konsekvent, blant annet ved å ikke la eslene spise mens de er underveis. Eslene må også være vant til å bli transportert i en dyrehenger/dyretransport, f.eks. dersom vandringeren skal skje et stykke unna eller et dyr blir skadet og må fraktes tilbake.

Treningsmetoder

DAA bygger på tillitsfulle forhold mellom DAA-fagarbeideren og dyret, og videre mellom disse og deltakerne. Grunnlaget for treningen bør være kunnskap om dyrenes sanseapparat, atferd og kroppsspråk, grunnleggende læringsteori samt en anerkjennelse av dyrenes egenverdi.

Det er ønskelig å bruke treningsmetoder der dyrets egenart og uttrykksmåter står i sentrum. Dette innebærer empatisk observasjon for å kunne oppnå følelsesmessige bånd med dyret. Her blir innsikt i dyrets kroppsspråk overført til konkret samhandling, f.eks. ved å nærme seg dyret forfra og stirre på det, får man dyret til å vike unna.

Treningsmetoder som tar hensyn til samspillet mellom dyr og deres omgivelser tolker dyrets atferd i forhold til helheten i menneske-dyr-omverden-systemet, f.eks., der personer opptrer som «lederdyr» som eslet følger. Det optimale er når trener/fagarbeider integreres i dyrets sosiale struktur, ved f.eks. å overta en sosial rolle.

Atferds- eller læringsteoretiske metoder for dyretrening styrer dyrets atferd innenfor rammen av stimulus-reaksjonskonseptet, f.eks. når atferden «på plass» belønnes med klapping, stimuleres dyret til å komme stadig lettere. Ved bruk av læringsteoretiske metoder skal dyrene ikke bare behandles som «stimulus-reaksjonsobjekter», men det er viktig å kunne utvikle positive relasjoner.

Viktige elementer i alle treningsmetoder er kroppsspråk og ikke-verbal kommunikasjon, forsiktig kroppskontakt, motivasjon og belønning. Men verbal kommunikasjon kan også være en

viktig del av treningsopplegget, f.eks. når man kaller på et dyr ved navn. Dette ligner på kommunikasjonen mellom esler, som når hoppene «roper» etter sine føll eller omvendt. Treneren kan bruke stemmen til å berolige dyrene med langtrukne vokaler, («rooolig») eller aktivere dyrene med korte, gjentatte, raske lyder («hopp, hopp, hopp»).

I forbindelse med DAA-trening er det viktig å ha kunnskap om både klassisk- og operant betinging, og om virkningen av positiv (R+) og negativ (R-) forsterkning, og positiv (P+) og negativ (P-) straff.

Ved klassisk betinging setter hjernen to etterfølgende stimuli i sammenheng – og her må stimulusen som skal utføres (f.eks. klikket) komme før opprinnelig stimulus (f.eks. godbit). På den måten får en i utgangspunktet ukjent stimulus betydning for dyret. Klassisk betinging er atferdsuavhengig, dvs., at dyret lærer uavhengig av om det sitter, ligger, går eller spiser.

Operant betinging er derimot atferdsavhengig. Det vil si at dyret lærer basert på om en bestemt atferd fører til belønning eller ikke.

«Operant betinging» er faguttrykket for læring gjennom prøving og feiling. Ifølge denne teorien gjennomfører dyr (og mennesker) så å

si fortløpende forsøk med sin atferd, og trekker konklusjoner basert på resultatene. Dersom en atferd «fungerer», dvs. når den gir direkte belønning eller behagelige resultater, øker sannsynligheten for at dyret vil gjenta atferden i tilsvarende situasjoner. Dersom dyret straffes, påføres ubehag eller ignoreres, vil atferden vil bli utført sjeldnere eller ikke i det hele tatt i tilsvarende situasjoner.

Behagelige konsekvenser virker forsterkende (R = Reinforcement) på dyrets oppførsel. Det skilles mellom R+ (en behagelig tilleggsopplevelse, f.eks. dyret kommer og blir klappet, og kommer deretter stadig oftere) og R- (dyret opplever lettelse ved å avslutte noe ubehagelig, f.eks. spenningen i båndet avtar så snart dyret tar et skritt mot treneren; deretter går dyret stadig oftere med løst bånd i nærheten av treneren).

Ubehagelige konsekvenser fungerer som straff for dyret (P = Punishment), og adferden unngås. Det skilles mellom P+ (en ubehagelig tilleggsopplevelse, f.eks. dyret kommer ikke med en gang, men når det etter hvert kommer, får det et lite knuff og blir irettesatt; deretter kommer dyret raskere) og P- (en positiv opplevelse trekkes tilbake, f.eks. dyret blir værende på en bakketarget, belønningen trekkes tilbake; deretter oppholder dyret seg stadig mindre på bakketarget-gjenstanden).

Operant betinging

Positiv (+) forsterkning Dyrets adferd får noe til å skje (+) Noe (positivt) tilføres og atferden skjer oftere Eks: Eselet går over en bro, vi belønner med godbit, adferd forsterkes.	Positiv (+) straff Dyrets adferd får noe (ubehagelig) til å skje (+) Adferden skjer sjeldnere Eks: Hunden gjør noe vi ikke liker, vi svarer med nei, eller rykker i båndet, vi påfører hunden ubehag. Adferd reduseres.
Negativ (-) forsterkning Dyrets adferd får noe til å opphøre (-) Noe (ubehagelig) tas bort- adferden skjer oftere Eks: Hesten får ettergift fra tøylen når den stopper. Noe ubehagelig (stram tøy) tas bort, hesten opplever forsterkning, atferden forsterkes.	Negativ (-) straff Dyrets adferd får noe (behagelig) til å opphøre (-) Adferden skjer sjeldnere Eks: Vi klapper en valp og den begynner å bite, klappingen opphører. Noe behagelig fjernes, adferden reduseres.

Treningsmetoder som er basert på straff eller negativ forsterkning skal unngås, fordi disse kan utløse frykt, skuffelse og frustrasjon hos dyret. Disse reaksjonene hos dyret kan siden bli emosjonelt overført til deltakeren, slik at resultatet kan bli svært kontraproduktivt.

Som del av dyrets sosiale samspill forekommer også modellæring, dvs. læring ved observasjon eller imitasjon. Dette skjer f.eks. når et ungdyr etteraper atferden til et foreldredyr. I DAA er modellæring for så vidt nyttig (tidsbesparende), siden utrente dyr kan lære enkelte atferdsmønstre ved observasjon av trente dyr.

Kroppsspråk og ikke-verbal/verbal kommunikasjon

Ikke-verbal kommunikasjon foregår mellom og innen arter ved hjelp av mimikk, kroppsspråk, kroppsholdning, kroppsspenning og pusten hos både mennesker og dyr. For at et dyr skal kunne lese menneskelig kroppsspråk, må det være tydelig. Hvis dyret ikke reagerer som ønsket eller forventet, bør man stille spørsmål ved eget kroppsspråk. Mennesker må være bevisst på hvilke signaler de sender ut, f.eks. kan det å stirre på et dyr oppleves som truende for dyret.

Vårt eget kroppsspråk kan bli påvirket av vår mentale og fysiske tilstand. For eksempel kan usikkerhet eller smerter komme til syne i vår kroppsspenning.

Tilsvarende må treneren være oppmerksom på dyrets kroppsspråk for å tilpasse sin egen oppførsel i treningen. Dyrets naturlige kroppssignaler registreres og tolkes, dvs. dyrets språk "blir lest", f.eks. om det er anspent eller avslappet. Det handler om å ikke overbelaste dyret og dermed opprettholde dyrets motivasjon. *Eksempel: Treneren øver å «føre eselet». Hun eller han vender blikket mot målet, hever sin kroppsspenning og begynner å gå. Eselet oppfatter bevegelsesenergien og følger etter.*

Atferdsorienterte / læringsteoretiske metoder

Atferdsorienterte, eller læringsteoretiske, treningsmodeller omfatter:

SHAPING – FORME ATFERD

Shaping innebærer å planlegge små skritt i retning av den ønskede atferden. Det brukes belønning inntil ønsket atferd er oppnådd. En fordel med denne metoden er at man alltid kan gå tilbake et par trinn ved tilbakeskritt i dyrets atferdsutvikling. Videre er det liten fare for frustrasjon, siden dyret opplever all belønnet framgang som suksess.

Eksempel: For å lære et esel å gå gjennom vann, blir dyret belønnet hver gang det nærmer seg vannet, og når det setter føttene ned i vannet.

FREESHAPING – FRI UTFORMING AV ATFERD

Freeshaping fungerer nokså likt shaping, men her belønnes dyrets egen tilnærming til målatferd, dvs. ønsket atferd som dyret viser uten påvirkning av treneren. Denne metoden fremmer særlig selvstendig tenkning, kreativitet og selvsikkerhet hos dyret. Ønsket atferd oppnås gradvis av dyret selv, og dermed er atferden godt forankret når treningsperioden er ferdig. Metoden krever mye kunnskap og innlevelse hos treneren, ellers er faren for frustrasjon hos dyret stor.

Eksempel: For å lære et esel å gå gjennom en ring, venter man til eselet av egen vilje strekker et forben gjennom ringen før man gir belønning.

CAPTURING – FANGE ATFERD

Hele atferdsmåter, som dyret tilfeldigvis viser uten påvirkning utenfra, belønnes. Fordeler med denne metoden er at den krever lite treningsinnsats og at atferd som dyret viser ofte, blir lett å kontrollere med signaler. Derimot finnes ingen mulighet for å gå tilbake noen trinn ved tilbakefall i atferden. Metoden er dessuten uegnet for atferd som sjeldent opptrer.

Eksempel: Ønsket atferd er at eselet skal hente en hatt og slippe den ned i hånda til treneren. Så tar eselet plutselig hatten i munnen, går mot treneren og slipper hatten – og belønnes for dette.

TARGETING - MÅLTRENING

Dyret berører en målgjenstand («target»), f.eks. en teppebit som bakketarget, med en bestemt kroppsdel (f.eks. hoven) og belønnes for det. Med denne metoden kan dyr enkelt føres, posisjoneres på et bestemt sted eller bringes i en bestemt stilling uten fysisk påvirkning.

Eksempel: Eselet går opp på en teppebit og blir stående der.

MIMICRY - ETTERLIGNING

Et dyr observerer et annet dyr eller et menneske, og etterligner den observerte atferden. Fordelen med metoden er at når et dyr først har forstått konseptet, kan det fort lære mange atferdsmønstre vist av andre dyr.

Eksempel: Et esel som allerede har lært å klare på en plattform, utfører denne atferden. Etterpå forsøker man å få et annet esel til å etterligne dette.

IKKE-ANBEFALTE TRENINGSMETODER

Treningsmetoden «baiting» (lokking) bør kun brukes tidlig i treningen og i korte perioder, siden den kan føre til at dyret blir fôrfiksert. Dette kan så føre til at dyret ikke tenker selv og ikke lærer.

Treningsmetoden «modelling» (manipulering) frarådes, fordi dyret tvinges i en bestemt posisjon (f.eks. endre stilling til dyrets bakdel) med fysisk kraft. Dette kan være ubehagelig for dyret.

TRENING SOM SIKRER GOD DYREVELFERD

Trening og DAA-innsats skal ta hensyn til god dyrevelferd, det vil si være tilpasset til dyrenes naturlige atferd. Treningsoppgaver som sikrer god dyrevelferd for esler, omfatter oppgaver som tillatter dyrene å bevege seg eller hvile sammen med andre, forsvare sin komfortsone eller passere hindringer. Eksempler er øvelser som å gå på en stor stein med forbena, hoppe over Cavalettibommer, etc.

Ved bruk av esler i DAA, er belønning ved sosial kontakt (klapping, kløing) absolutt å foretrekke framfor fôrbelønning. Et unntak er situasjoner der særlig vanskelige øvelser skal innlæres. Her

kan fôrbelønning føre til raskere suksess, men denne belønningsformen bør benyttes sparsomt. Ved opplæring av alle nyttedyr anbefales det dermed å legge mest vekt på sosial kontakt som belønning og mindre på fôrbelønning, blant annet fordi:

- Har man først innført fôring av esel sammen med deltakerne, vil flere ønske å føre dyrene. Dagsrasjonen blir fort oppnådd og det er fare for overfôring og stoffskiftesykdommer.
- Eslenes grådighet etter mat gjør at de lett blir påtrengende og hektiske. Eslenes kroppsstørrelse og bevegelighet kan utgjøre en sikkerhetsrisiko for deltakerne.
- Trekanten DAA-fagarbeider – deltaker – dyr blir forstyrret: Eslenes hovedfokus er ikke lenger rettet mot deltakeren eller DAA-fagarbeideren, men mot fôrbelønningen. I verste fall, vender eselet seg bort fra folk hvis det ikke får fôr.

Eselets sanser

SYNET

- Sidestilte øyne, nesten 360 graders synsfelt, men til gjengjeld redusert dybdesyn. Godt dybdesyn kun i det lille synsfeltet som dekkes av begge øyne.
- Høyre og venstre øye kan oppfatte ulike bilder samtidig. For å fokusere på et punkt med begge øyne, senker esler hodet.
- «Dødvinkel» hos esler finnes umiddelbart foran, bak, over og under dyret.
- Dårlig skarpsyn, men utpreget bevegelsesoppfatning i en stor omkrets. Dette er viktig for deres overlevelse som fluktdyr.
- Bedre syn i skumring enn hos mennesker.
- Dikromat syn: Esler ser kun fargene grønn og blå og alle kombinasjoner derav (gulgrønn, blågul, blågrønn, etc.)

HØRSEL

- Esler har en betydelig bedre utviklet hørsel enn mennesker.
- Hører i et stort frekvensområde.
- Med sine spesielle ører kan esler høre potensielle farer (f.eks. steinras) tidlig og komme seg i sikkerhet.
- Ørene kan beveges uavhengig av hverandre, og kan rettes mot lydkilden. Ofte vender de

ørene i hver sin retning for å ha kontroll over lydene i området.

- Som regel hører esler at noe skjer før de ser det.
- Med gunstig vind kan esler kommunisere med hverandre over flere kilometer ved hjelp av lyder.

LUKTESANS

- Esler har en god luktesans.
- Lukt brukes til å bedømme fôrplanter, sosialisere med andre esler og til å analysere og legge igjen luktmarkeringer.
- Ved hjelp av Vomeronasalorganet (Jacobsons organ, et sanseorgan for lukt) kan esler sanse spesielle lukter, som f.eks. seksualduftstoffer. Dette skjer ved at dyrene trekker overleppen oppover med en karakteristisk grimase kalt flehmen. Flehmen forekommer hos alle esler, men er hyppigst hos hingster i nærvær av brunstige hopper.

SMAKSSANS

- Smakssansen er nært koblet til luktesansen. Esler spytter ut mat de ikke liker umiddelbart.
- Esler er svært mistenkelig overfor ukjent fôr, medikamenter, etc.

BERØRING

- Esler bruker sine lepper til å undersøke fôr, gjenstander og andre organismer. I tillegg bruker de sine værhår rundt øyne og mulen.
- Hovene brukes til å undersøke underlaget.
- Esler bruker hele kroppen som passivt sanseorgan. Mange kroppsområder er følsomme for temperatur, fuktighet, berøring og trykk. Overføring av sanseintrykk fungerer også gjennom den tykke vinterpelsen.
- Esler har en god likevektssans.

Uttrykksmåter

Uttrykker: (sinnsstemning)	Lyduttrykk	Kroppsspråklig uttrykk
Avslappet	Prusting	Underleppa henger avslappet ned; halv-åpne øyne; ørene ligger avslappet bakover, halen henger slapt ned; avspent muskulatur
Positiv forventning	Høylytt «I-A-H», med avsluttende prusting og grynting	Oppmerksomt og interessert blikk; ører rettet mot det som skaper forventningen; henvender seg til mennesker; snuser og lukter med nesa
Glede		Halen beveges i sirkel; hevet hode; leke-atferd hos unge dyr: løping, hopping og sparking
Økt oppmerksomhet		Ørene rettet fremover; blikket rettet mot ytre stimuli; hodet strukket lett fremover; anspent munn med utstrakt overleppe; økt muskelspenning
Stress	«alarm-prusting», skryting (individuelle kontaktlyder når ei hoppe avviser en hingst)	Heftig ørespill; tettsittende ører; halen klemte mellom bakbena; pukkel (redsel); anspent muskulatur; nekter å stå stille; kaster på hodet; skrapet med forhovene; gjesping
Aggressivitet	Vedvarende høye lyder	Truer med hodet senket og dreid til siden; tettsittende ører; ansente nesebor; truende blikk.

Esler i DAA - Egenskaper og eksempler

I profesjonelt dyreassistert arbeid ligger fokuset på individuelt arbeid med både dyr og deltaker. Etter at målene for deltakeren er blitt fastsatt, kan passende dyreassisterte aktiviteter ofte gjennomføres med flere husdyrarter. For eksempel, kan deltakere utvikle sin sosialkompetanse (mål) ved å lede dyret i fritt følge (dyreassistert intervensjon). Dette kan oppnås med sau, esel, hest, etc.

Faktorer som påvirker dyrets individuelle egenskaper:

- Dyrets medfødte individuelle personlighet. For eksempel: Noen dyr liker ballspill, andre gjør ikke det. Esler er forskjellige: Noen kan krysse broer eller lignende uten å nøle, mens andre blir stående foran slike hindringer og trenger tid før de går videre. Enkelte esler elsker øremassasje, mens andre liker ikke å bli berørt på ørene i det hele tatt.
- Dyrepasserens personlighet. Dyr speiler også atferden til sine kontaktpersoner.
- Dyrets biografi. Hvordan var dyrets oppvekstmiljø? Hvordan ble det trent? Har det hatt overveiende gode/dårlige erfaringer?

I tillegg til individuelle og artsovergripende særtrekk, kan også genetisk bestemte, artstypiske atferdsmåter og en dyrearts fremtoning være verdifulle ressurser for DAA. Slike «spesialegenskaper» hos en dyreart gjør det mulig å differensiere og fordype det dyreassisterte arbeidet enda mer.

Eselet utmerker seg ved sin selvstendighet, som antageligvis henger sammen med den mindre utpregede rangordningen i eselflokken. Selv om esler slutter seg til en flokk, går de også sine egne veier. Denne egenskapen er for så vidt en fordel i DAA, siden esler dermed kan vie mer oppmerksomhet til deltakerne. DAA-dyret blir mindre forstyrret av resten av flokken, og vil heller ikke vende fort tilbake til sine artsfrender. Selv om andre husdyr også har individuelle personligheter, er esler ufravikelig tro mot sin natur, og lar seg som regel ikke påvirke av menneskenes vilje.

For DAA-arbeidet med esler trenger man derfor utholdenhet og en tydelig lederstil for å lykkes med samarbeidet. Selv om esler er egenrådige, må denne egenskapen ikke forveksles med stahet. Esler tenker selv og tar sine egne avgjørelser. Når et esel blir konfrontert med en ny situasjon, blir dyret stående og gruble over hva det burde gjøre. Denne typiske sinnsroen kan føres tilbake til eslenes opprinnelige levested i fjellområder. For å forhindre at de faller i bratt lende, må esler passe på hvor de setter sine ben. Denne roen som esler utstråler, blir også forsterket av sine langsomme bevegelser, nøyaktige observasjoner og hyppige pauser.

En av grunnene til at esler appellerer til oss, er deres barnslige utseende. Selv voksne esler har et stort hode i forhold til kroppen, noe som er typisk for barn og unge dyr. Dette «søte» utseende understrekes også av de lange ørene. Det viser seg at deltakere raskt utvikler tillit til esler på grunn av deres tiltalende utseende.

Med sin sinnsro viser esler, i motsetning til hester, sjeldent panikkreaksjoner. Dessuten, når et esel først finner en aktivitet meningsfull, kan det være svært utholdende. På grunn av disse egenskapene er esler særlig godt egnet for å trene sosiale og kommunikative prosesser i et DAA opplegg.

Eksempler på DAA-aktiviteter med esler

De tre følgende dyreassisterte aktiviteter er eksempler på hvordan man kan utnytte eslenes artstypiske atferd og deres spesielle fremtoning:

ESELØREMASSASJE

Lange ører – kroppskontakt, empati, respekt og motorikk

DAA-fagarbeideren oppfordrer deltakerne til å hilse på eselet i forkant av øvelsen. For eksempel, kan eselet børstes som en første kontakt. Etter hvert kan deltakeren begynne å klappe eselets hode og observere hvordan dyret reagerer på dette. Hvis eselet ser ut til å like denne berøring, kan deltakeren forsøke å rette ut ørene. Eselet holder hodet stille og slapper

mer og mer av hvis det nyter øreberøringen, slik at hodet henger ned. Fagarbeideren viser deltakeren hvordan eseletets ører skal masseres. Man begynner ved øret og stryker fingrene utover.

Målet med denne øvelsen er å trene empatien – deltakerne skal lære å oppfatte om eselet liker berøringene, og i så fall hvilke. Deltakerne skal via innlevelse i dyret, finne ut, hvor, hvor sterkt, i hvilket tempo, etc. massasjen er mest behagelig for eselet.

ESELVANDRING

Individualitet/selvstendighet, egenrådighet, ro og «refleksjon», tålmodighet, konsentrasjon, utholdenhet og sosial læring.

På grunn av sin historie, har mennesker et gammelt, nært og positivt forhold til eselet. Dette forholdet kan bevisstgjøres ved felles opplevelser i naturen. Eselvandringer er bra for både esler og mennesker. Esler er vandredyr, og det er en del av deres vesen å følge sine artsfrender over lange avstander. Lange vandringer er ingen problem for dyrene så fremt de har fått trent opp sin kondisjon.

Eksempel fra østerriksk landsby:

Mennesker som opplever sosial utestenging kan oppleve positiv, vennlig kontakt med andre mennesker når de fører esler gjennom landskapet. De som har psykososiale problemer slipper for en gangs skyld å løpe etter andre, men opplever plutselig å være de som oppsøkes: I landsbyer kommer folk ut av husene sine, tilbyr mat og drikke, etc. Barn og ungdom med atferdsvansker blir 'jordet' av å gå. Barn på eselvandring går som et «esel-lag» for å kunne bytte på lederrollen. Det er anstrengende å lede esler fordi det krever vedvarende konsentrasjon. Opplevelsen forsterkes ved å legge opp til flere dagers vandringer, der gruppen trekker fra gård til gård, overnatter i telt og lager mat over et bål. Eslene skal tas hånd om først (sette opp innhegning, gi mat og vann), og deltakerne etterpå.

Ved denne DAA-aktiviteten står sosial læring i forgrunnen: Opplevelsen av å lede eselet (positiv lederrolle), kommunikasjon med de

andre deltakerne på esel-laget, organisering av leirplassen (telt, bål, matlaging), etc. Viktige stikkord er å bryte opp, slå seg ned, oppholde seg på leirplassen sammen, nå målet, ha omsorg for et dyr, oppleve fellesskap. For å kunne oppleve og oppnå disse målene, anbefales det å være underveis for en stund, for eksempel, i 3-4 dager. Man bør tilpasse seg til eseletets skrittempo. Dette gir følelsen av å gå sakte men likevel legge store avstander bak seg. Målet er å gå i takt med eseletets hjerterytme.

PARKOUR

Individualitet/selvstendighet, ro og «refleksjon». Motivasjons- og motorikktrening, kroppsbevissthet, balansetrening og metode- og handlingskompetanse.

FØRSTE ØVELSE: Kjegler eller bøtter settes opp slik at esel og fører kan gå gjennom i slalåm.

ANDRE ØVELSE: «Stjernen». Man trenger fire stenger (ca. 4 m lengde) og noe å legge disse på, f.eks. en halmballe. Legg en ende av stengene på støtten. Tilpass høyden slik at esel og fører kan tråkke over stengene selv på det høyeste punktet. Øvelsen innebærer at esel og fører går over stengene i halvsirkel. Første gjennomgang er der stengene er lavest og så øker man høyden for hver runde.

TREDJE ØVELSE: «Vippen». Man trenger en 3 m lang planke på ca. 50 cm x 5 m. Lengden er nødvendig for at esel og fører kan gå etter hverandre langs planken uten problem. Rundstokken som støtter 'vippepunktet' bør ikke være for stor, ellers vil vippen bli for voldsom og kan føre til skade på eseletets føtter og ben. Ønsket virkning oppnås også ved hjelp av en lav bjelke. Øvelsen fungerer bra når esel og fører går fremover langs vippen. Den kan også prøves baklengs.

Med slike allsidige øvelser kan man oppnå en helhetlig styrking av deltakerne. Øvelsene fremmer mentale, fysiske, psykiske og sosiale evner, og bidrar også til utvikling av lagånd, kroppsbevissthet og metode- og handlingskompetanse.

Anbefalinger om god dyrevelferd

Bruk av ungdyr og eldre dyr	Ungdyr yngre enn 3 år er ikke tillatt til aktiv bruk, og 3-5 år gamle esler skal kun brukes unntaksvis. Esler regnes som voksen ved ca. 6 års alderen. Esler som er yngre enn 1 år skal ikke børstes av deltakere, fordi børsting av den fine babypelsen kan være ubehagelig for føllene. Ungdyr kan være passive deltakere sammen med mora, men de skal ikke forstyrres i sosialiseringsprosessen av personer uten tilstrekkelig treningserfaring. Eselhopper som går med føll skal ikke brukes i DAA, fordi føllenes spontane bevegelser gjør dem uberegnelige. Unge esler skal ha en oppvekst uten arbeid og sterk påvirkning. Til spesielt krevende DAA-innsats (f.eks. mye kroppskontakt, innsats over lengre tid, krevende deltakergruppe) skal kun voksne esler (eldre enn 6 år) brukes. Det skal tas individuelle hensyn til eventuell nedsatt fysisk og psykisk kapasitet hos eldre dyr. Esler viser ikke overbelastning eller smerte før det har gått en stund, og en må derfor være forutseende i forhold til belastningen de utsettes for. På våre breddegrader er det ikke mulig å drive med regelmessig DAA-aktiviteter med esler på helårsbasis – esler trives ikke under våte forhold og i kald vind. Man bør ikke foreta eselvandringer ved regn, snø eller storm.
Bruk av hingst	På grunn av deres artstypiske roller og atferd, er hingster av sikkerhetshensyn som regel utelukket fra bruk i DAA. Spesielt godmodige hingster, som ikke viser den typiske, stadig aggressive hingstatferden, kan brukes i DAA.
Innsatstider (Hyppighet, intensitet, hvileperioder)	Maks. 5 innsatser per uke, og minst 2 fridager uten DAA (eller annen) innsats. Maks. innsats per dag er avhengig av: Eselets alder, individuell karakter og helsetilstand; samt belastningen fra deltakere. Maks. 5 innsatser per uke, og minst 2 fridager uten DAA (eller annen) innsats. Maks. innsats per dag er avhengig av: Eselets alder, individuell karakter og helsetilstand; samt belastningen fra deltakere og ulike miljøfaktorer. Ved optimale forhold kan et esel brukes i maksimalt 3 timer per dag. I forbindelse med eselvandringer kan dyrene være i lenger aktivitet, så lenge det gis god tid til spisepauser underveis. En må huske å ha med regndekke for å beskytte eslene mot fuktighet. Den maksimale daglige brukstiden må reduseres blant annet ved kaldt og fuktig vær, fysisk anstrengende DAA aktiviteter, intensiv kroppskontakt med deltakere og arbeid med personer med sterk nedsatt funksjonsevne. Dyrene må ha mulighet til å trekke seg tilbake og få nok pauser. I tillegg skal esler ha terapipauser, der de kan tilbringe hele dager sammen med artsfrrender – flere dager i strekk. Dette kan enten være én lengre periode (flere uker eller måneder) eller flere kortere perioder (dager eller uker). Personen som er ansvarlig for dyras velferd skal dokumentere at kravene til innsatstider og terapipauser overholdes. Eselets DAA-innsats skal avbrytes før en ser synlige tegn på overbelastning. Tegn på overbelastning er blant annet gjentatte forsøk på tilbaketrekning, redusert aktiv interesse og kroppsspråk som uttrykker stress.

Flokkstørrelse (Antall esler)	En flokk/gruppe skal omfatte minst 2 voksne esler. Det er tillatt å skille ut enkeltdyr til bruk i DAA i kortere perioder. Det anbefales dog å holde minst 4 esler sammen, for å sikre at et esel ikke blir værende alene dersom et dyr tas ut av flokken. Nykomlinger kan vise seg å ikke gå overens med de etablerte dyrene.
Bruk av flaskeføll	Esler som er føret opp med flaske som 'flaskeføll', kan ofte være feilsosialisert. Deres innsats i DAA må tilpasses det enkelte dyrets kapasitet og de pedagogiske behov i den enkelte situasjonen.
Transport	Deltakere skal fortrinnsvis komme til gården for å unngå transport av eslene. Dersom esler skal transporteres til terapeutiske, pedagogiske eller sosiale institusjoner, skal de forberedes på dette med positiv trening. Dyrene må delta frivillig. Alle forskrifter vedrørende dyretransport og smittevern må overholdes.

5. GRIS

Opplæring av griser til DAA

Griser er lærevillige, smarte og sosiale dyr. De vil gjerne undersøke sine omgivelser. De trives best når de har noe å gjøre og er tilpasningsdyktige. På 90-tallet fant en amerikansk forsker, Stanley Curtis, ut at han kunne lære to griser, Hamlet og Omelette, å spille dataspill.

Hensikten var å dokumentere dyrs mentale evner uten at forskerne selv ble latterliggjort. På 60- og 70-tallet hadde flere forskere, blant annet Jane Goodall som studerte ville sjimpanser, forsøkt å bevise at dyr kunne ha egenskaper, som så langt bare var forbundet med mennesker. Forskernes påstander ble avvist og latterliggjort. Derfor ønsket Curtis` å finne en metode der resultatene kunne tale for seg selv, og ha ryggen fri ved å vise til konkrete spillresultater. Dataspillet hadde allerede vært prøvd ut på sjimpanser og aper med svært gode resultater. Curtis var overbevist om at griser var smartere enn hunder og han ble overrasket da grisene begynte å rivalisere med primatene. I spillet skulle grisene, ved hjelp av en joystick, føre en prikk på skjermen over til et farget felt. Curtis og teamet hans ble svært overrasket da de oppdaget at grisene ikke bare fant glede i spillet og belønningen, men at de også hadde interesse av spillet i seg selv! Når grisene hadde løst oppgavene i spillet, måtte forskerne dra grisene bort fra spillkonsollen med makt. Det ble med andre ord klart at grisene i tillegg til

å ha komplekse mentale evner, også hadde en stor glede av å bruke dem!

Curtis forskning var finansiert av den amerikanske kjøttindustrien. Så snart resultatene ble publisert, forsvant pengene (Hatteland Endresen, 2020).

METODER

Opplæring av griser til bruk i DAA skal fremme mulighetene i deres naturlige atferd og legge vekt på deres artstypiske og individuelle egenskaper. Grisenes læreevne brukes til å lære dem nye og spesifikke atferdsmønstre til bruk i samhandling med DAA-fagarbeidere og deltakere. Avhengig av aktiviteten i programmet blir grisens naturlige atferd, som hovedsakelig består av å lete etter mat og utforske omgivelsene sammen med flokken, utvidet med aktiviteter som til dels har lite å gjøre med artens naturlige atferd (f.eks. parkour). En vesentlig forutsetning i denne sammenheng er at dyret har det bra. Det grisen har lært via sosialisering, tilvenning og øvelse skal som regel kunne brukes av dyret med glede i DAA arbeidet - i enkelte situasjoner i alle fall uten stress. Et dyr er kun brukbart til dyreassistert arbeid over lengre tid dersom det gjerne deltar av seg selv.

Målet med opplæringen er å utvikle en autentisk sosial kontakt mellom menneske og dyr. Dersom denne kontakten håndteres riktig, blir også kravene til dyrets velferd oppfylt.

Opplæringsmetodene skal appellere til dyrets frivillighet og motivasjon, og forsterke dyrets atferd i positiv retning (f.eks. shaping, capturing, targeting). En må også ta hensyn til dyrets individuelle kapasitet. Et dyrs spesielle egenskaper bør videreutvikles, samtidig som både over- og underbelastning må unngås.

VALG AV DYR

Et veloverveid valg av DAA-dyr danner grunnlaget for suksess i både opplæringen av dyret og selve DAA-arbeidet. Griser som brukes i DAA bør:

- tolerere og/eller søke kontakt med mennesker, være rolig og behersket (ikke være lettskremt, men vise toleranse for høye lyder, plutselige bevegelser og berøring)
- kunne samarbeide med mennesker
- være lærevillig
- være omgjengelig, vennlig og mild
- være nysgjerrig
- ha robust helse (ingen arvelige sykdommer, god klauvhelse og friske ledd)

Dyr som er veldig redde, menneskeskye eller viser tendens til aggressiv atferd, er ikke tillatt i DAA. Griser kan være ulike, og mens noen egner seg til å delta i spill, foretrekker andre fysiske utfordringer.

Dyr som skal brukes i DAA, bør velges ut ifra deltakernes forutsetninger og målet med intervensjonen. For eksempel, deltakere med sterk nedsatt (fysisk og/eller psykisk) funksjonsevne har lettere for å bygge relasjoner med langsomme, forsiktige dyr. Noen individer er muligens lettere å inkludere i DAA enn andre.

SOSIALISERING

Med sosialisering mener man tilvenning eller binding av unge dyr til sosiale partnere, også mennesker, som de vil ha kontakt med gjennom livet. Siden dyr som brukes i DAA skal kunne inngå tette bånd med både DAA-fagarbeidere og deltakere, skal disse dyrene sosialiseres med både artsfrender og mennesker. Ved å tidlig få omsorgsfull og intensiv sosial kontakt med

forskjellige personer, kan husdyr utvikle evnen til å inngå nære, tillitsfulle forhold til mennesker, til tross for at mange av disse dyrene fra naturens side har en utpreget fluktatferd.

Kroppsholdning, blikkontakt, berøringsteknikker og mange andre faktorer brukes metodisk og målrettet for å få dyret til å oppleve kroppskontakt med mennesker som behagelig eller til og med ønskelig. Menneskers tilnærming og berøring av dyrene bygges opp gradvis og forsiktig.

Det er ikke formålstjenlig å bruke føring i forbindelse med sosialiseringen, da dette fører til at dyrene blir mer fokusert på føret enn på personene. Dersom man «kjøper» seg dyrets oppmerksomhet med føre, risikerer man at det ikke oppstår en reell sosial kontakt. Menneskene kan fort bli uinteressante for dyret når de ikke lenger forbindes med føre. Hvis et dyr i et DAA-opplegg snur seg bort fra en deltaker fordi det ikke får noe å spise, kan det bli skuffende for deltakeren og ha en negativ effekt på deltakerens utbytte.

God sosialisering betyr ikke at dyrene i DAA må tolerere hva som helst, eller at de via kommando tvinges til å gå med på alt mulig. Dette ville i så fall ha fire uønskede konsekvenser:

1. Dyret beskyttes ikke fra unødvendig stress.
2. Et stresset dyr kan ikke speile deltakerens følelser og oppførsel.
3. Dyrets trusselatferd undertrykkes og menneskene kan dermed ikke se om dyret muligens er overbelastet. Dette kan utgjøre en sikkerhetsrisiko.
4. Sosial innlæring av dyret er ikke lenger mulig, siden evnen til å ta hensyn til andres behov mangler.

Dyrets frivillige samarbeid med mennesker er vesentlig. Hvis et dyr føler seg under press eller utilpass, skal det ha mulighet til å trekke seg unna. Det ønskede tillitsforholdet mellom person og dyr oppnås kun ved fravær av oppførsel som å jage eller dra i dyret eller andre former for tvang.

Sosialisering omfatter også aktiviteter som pleietiltak som dyret liker, øvelser som forberedelse til veterinære tiltak, samt tiltak som forbereder dyret til røffere berøring, f.eks. av deltakere med nedsatt motorisk funksjon.

Det er absolutt nødvendig at ungdyr tilbringer de første ukene etter fødselen med sine mødre for å lære viktig sosiale atferd. Ungdyr utvikler tillit til mennesker raskere dersom mødrene deres allerede er godt sosialiserte.

Ved ubehag lager griser intensive hyle- og skrikelyder. Dette bør unngås, siden lydene virker alarmerende på både morddyrene og hele flokken. Flaskemating av grisunger skal kun skje i nødstilfelle, f.eks. hvis purka ikke har nok melk eller avviser grisungen, eller ved hennes død. Oppfostring av dyr av mennesker gir større fare for at dyret ikke utvikler sin naturlige atferd.

Tilvenning (habituering)

Ungdyret må tidlig tilvennes sine fysiske omgivelser. I denne prosessen blir dyret gjort fortrolig med gjenstander, steder og situasjoner som vanligvis ikke inngår i dets naturlige miljø, eller som ikke har noen betydning. Dyret skal lære å betrakte disse tingene som vanlige, harmløse deler av hverdagen.

Under tilvenningen er det gunstig å inkludere flest mulig av de situasjoner og gjenstander, som dyret vil bli konfrontert med ved senere DAA-innsats. I denne sammenheng er det en fordel å foreta en tidlig vurdering av hvilke deltakergrupper man skal jobbe med og hvordan DAA-tilbudet skal utformes.

I tilvenningsfasen har dyrenes toleranse for høye lyder eller brå bevegelser av sikkerhetshensyn en særlig betydning. Dyrene skal ikke bli redde når deltakere opptre høylytt eller uberegnelig, f.eks. når DAA deltakerne er barn.

Dyrenes tilvenning til redskaper som senere brukes i dyreassistert arbeid, omfatter en stor bredde av gjenstander: Baller, kasser, stoffer, tau, dekk, target-gjenstander, etc. Det er også nyttig å tilvenne dyrene til diverse redskaper

(trillebår, spade, rive, kost, etc.).

Tilvenningsmetoden innebærer at stimuli gradvis forsterkes, og utføres slik at de ikke utløser flukt- eller forsvarsatferd hos dyret.

Generell belønning brukes hverken ved sosialisering eller ved tilvenning av dyrene. Belønning vil føre til at dyret oppfatter aktuell stimulus som noe spesielt, og vil sette dyret i en forhøyet, om enn positiv, spenningstilstand. Et unntak er målrettet tilvenning til enkelte gjenstander eller situasjoner.

Trening

Treningsopplegget til dyret som skal brukes i DAA er hovedsakelig bestemt av DAA-tilbudets utforming og målgruppe.

Grunnleggende oppgaver i et treningsopplegg er blant annet:

- Dyrets oppmerksomhet (syn/hørsel)
- Å komme «på plass»
- Target «basic»: Target-gjenstand holdes ca. 0,5 m foran dyret, f.eks. i øyehøyde eller litt til venstre/høyre/oppe/nede, og dyret skal berøre gjenstanden. Så fjerner man target fra dyret, som følger etter. På den måten kan man styre dyret.
- God oppførsel – dyret må ikke tigge og ikke trenge seg på (positiv verdsatt atferd: holder avstand, vender hodet bort, går tilbake; negativ verdsatt atferd: tigger påtrengende, maser slitsomt og forsyner seg grovt av mat).
- Adskillelse av ett eller flere dyr fra flokken
- Dyret holder seg ved dyrepasserens side i minst 2 minutter
- Stopp og stå på signal, etc.

Videregående oppgaver er blant annet:

- Fri følge (følge fritt)
- Rulle ut et teppe, rulle det sammen igjen
- Dytte en ball, rulle en rundstokk
- Krype gjennom dekk
- Beger-leken (bruk av trynet til å finne og peke på ting)
- Gå/hoppe over et par ben

Treningsmetoder

Det er tillatt å bruke alle treningsmetoder som er basert på en humanistisk holdning eller en systemisk tilnærming, eller som bygger på atferdsorienterte eller læringsteoretiske metoder som bruker positiv forsterkning.

Humanistiske treningsmetoder innebærer at dyrets egenart og uttrykksmåter står i sentrum. Metodikken inkluderer empatisk observasjon for å kunne oppnå følelsesmessige bånd med dyret, f.eks. ved å etterligne dyrets bevegelsesmåte for å komme så nær dyret som mulig.

Systemiske metoder for dyretrening tar hensyn til spillet mellom dyr og deres omgivelser. Metoden tolker dyrets atferd i forhold til helheten i menneske-dyr-omverden-systemet. For eksempel, der personer opptrer som «lederdyr» som en del av førertrening i flokken.

Atferdsorienterte eller læringsteoretiske metoder for dyretrening styrer dyrets atferd innenfor rammen av stimulus-responskonseptet, f.eks. når atferden «på plass» belønnes med klapping, stimuleres dyret til å komme stadig lettere.

Viktige elementer i disse treningsmetodene er kroppsspråk og ikke-verbal kommunikasjon, forsiktig kroppskontakt, motivasjon og belønning.

Treningsmetoder som er basert på straff eller negativ forsterkning blir strengt avvist, fordi disse kan utløse frykt, skuffelse og frustrasjon hos dyret. Disse reaksjonene hos dyret kan siden bli emosjonelt overført til deltakeren, slik at de gode resultatene uteblir.

Humanistiske og systemiske modeller

GRISENS KROPPSSPRÅK

På grunn av grisens anatomi (lav hodestilling) og sanseapparat (nærsynhet) spiller bruken av kroppsspråk en mindre rolle i treningsopplegget for gris. Kommunikasjonsaspektet som har størst betydning er grisens mange og differensierte lydytringer.

Ved hjelp av mimikk, gestikk, kroppsholdning, kroppsspenning og pusten blir dyrets ikke-verbale kommunikasjon observert. Iakttagelsene kan brukes til å tolke dyrets tilstand.

Bakkearbeid bidrar til gymnastisering og utvikling av en bedre kroppsbeherskelse hos dyret. Det fremmer også dyrets selvsikkerhet, oppmerksomhet og tillit. Det er viktig å bruke positive bakkearbeidsmetoder, som bruker tillitsskapende, bevissthetsfremmende og helsebringende berøring.

Eksempel: Treneren øver på «fri følge». Som sosiale flokkdyr kan griser lett øves opp i fri

følge. Treneren begynner å gå foran grisen, som da 'smittes' av bevegelsen og følger etter.

Grisens sensitive nervesystem reagerer svært følsomt på både positive og forstyrrende stimuli fra omgivelsene. Oppfatnings- og uttrykksevnen som griser har, lar seg godt integrere i avslappingsøvelser i forbindelse med DAA arbeidet.

5.7 Atferdsorienterte / læringsteoretiske metoder

Atferdsorienterte, eller læringsteoretiske, treningsmodeller (utviklet av Karen Pryor, beskrevet av Anna Oblasser-Mirtl) omfatter:

SHAPING - FORME ATFERD

Shaping innebærer å planlegge små skritt i retning av den ønskede atferden. Det brukes belønning inntil ønsket atferd er oppnådd.

Eksempel: For å lære en gris å rulle ut et teppe, belønner man enhver bevegelse framover som grisen gjør på teppet; og tilsvarende belønnes hver del av teppet som grisen ruller sammen med sitt trykke.

Freeshaping – fri utforming av atferd

Freeshaping fungerer nokså likt shaping, men her belønnes dyrets egen tilnærming til målatferd, dvs. atferd som dyret viser uten påvirkning av treneren.

Eksempel: For å lære en gris å dytte en ball, venter man til grisen snuser på ballen med trynet før man gir belønning.

MICROSHAPING

– forme atferd med svært små skritt

Ved microshaping jobbes det med ørsmå skritt, som utenforstående ofte ikke ville legge merke til (f.eks. muskelbevegelser).

Eksempel: For å lære en gris å legge seg ned, belønnes ørsmå muskelbevegelser i retning bakken.

CAPTURING – Fange atferd

Hele atferdsmåter, som dyret tilfeldigvis viser uten påvirkning utenfra, belønnes.

Eksempel: Ønsket atferd er at grisen dytter en ball til treneren. Så går grisen plutselig og uten hjelp utenfra til ballen, og dytter den med trynet såpass hardt at den triller bort til treneren. Grisen belønnes for dette.

TARGETING – Måltrening

Dyret berører en målgjenstand («target»), f.eks. en pinne med en treskive på, med en bestemt kroppsdel (f.eks. trynet) og belønnes for det.

Eksempel: Grisen dytter en gjenstand med trynet.

MIMICRY – Etterligning

Et dyr ser på et annet dyr, og etterligner dets atferd.

Eksempel: En gris som allerede har lært å utpeke en målgjenstand, utfører denne atferden. Etterpå forsøker man å få en annen gris til å etterligne dette.

Treningsmetoden «modellering» (manipulering) er ikke tillatt, fordi dyret tvinges i en bestemt

posisjon (f.eks. endre stilling til dyrets bakdel) med fysisk kraft. Dette kan være ubehagelig for dyret. Treningsmetoden «baiting» (lokking) bør kun brukes tidlig i treningen og i korte perioder, siden den kan føre til at dyret blir fôrfiksert. Dette kan igjen føre til at dyret ikke tenker selv og ikke lærer. Hvis mulig, bør fôrbelønning av griser unngås. Et unntak er innlæring av spesielt vanskelige oppgaver. I slike tilfeller kan fôrbelønning fremme læringssuksess, men en bør uansett være varsom med å bruke fôrbelønningen som treningsmetode.

Foto: Susann Heiberg

TABELL – Overblikk over anbefalte treningsmetoder

Metode	Fordeler	Ulemper
Humane og systemiske tilnærminger		
Kroppsspråk / ikke-verbal kommunikasjon		
Observasjon og målrettet bruk av kroppssignaler (mimikk, kroppsspråk, kroppsholdning, kroppsspenning og pusten) i dialog med dyret Tillitsskapende berøring	Utnytter dyrets naturlige atferd Dyret blir ansporet til å aktivt følge med og være med Helhetlig tilnærming som ikke bare former atferd, men som også utvikler koordinering, balanse, samarbeid og konsentrasjon Svært empatisk metode, forutsatt fravær av fysisk manipulasjon Det er mulig å oppleve tett kontakt med dyret Oppbygging av vedvarende tillitsforhold Tidligere, negative atferdsmønstre kan korrigeres uten angst Utvikling av varig atferd Høy grad av sikkerhet også når dyret er i stressende situasjoner, pga. solid tillitsgrunnlag	Krever mye kunnskap og innlevelse hos treneren – må kunne 'lese' og etterligne dyrets kroppsspråk Treneren må ha svært god observasjonsevne Nøyaktig og detaljert utførelse er nødvendig Treningsprosess som bruker taktil belønning kan ta mye lengre tid enn ved bruk av førbelønning
Atferdsorienterte / læringsteoretiske tilnærminger		
Shaping – Forme atferd	Trinnvis mot målet Dyret blir ansporet til å følge med Man kan alltid gå tilbake et par trinn (ved atferds-sammenbrudd) Liten fare for frustrasjon – hvert trinn som belønnes oppleves som suksess av dyret	Krever mye kunnskap og innlevelse hos treneren Treningsprosess som bruker taktil belønning kan ta mye lengre tid enn ved bruk av førbelønning

Freeshaping – Fri forming av atferd	Fremmer selvstendig tenkning Fremmer kreativitet Fremmer selvsikkerhet Ønsket atferd oppnås gradvis av dyret selv Atferden er godt forankret når treningsperioden er ferdig	Ikke egnet for usikre dyr eller dyr uten treningserfaring Treningsprosess kan ta svært lang tid Krever mye kunnskap og innlevelse hos treneren – ellers stor fare for frustrasjon hos dyret
Microshaping – Forme atferd med svært små skritt	Dyret får veldig klare beskjeder Trinnvis innlæring av vanskelig/kompleks atferd	Treneren må ha svært god observasjonsevne Krever god kjennskap til dyrets anatomi og fysiologi God «timing» ved markering av atferden nødvendig
Capturing – Fange atferd	Atferd som dyret viser ofte, er lett å sette kommando-ord på	Ingen mulighet for å gå tilbake noen trinn ved atferds-sammenbrudd Uegnet for atferd som sjeldent opptrer
Targeting – Måltrening	Ideelt for dyr som ikke har treningserfaring Dyr kan enkelt føres, posisjoneres på et bestemt sted eller bringes i en bestemt stilling uten fysisk påvirkning	Krever mye kunnskap og innlevelse hos treneren
Mimicry – Etterligning	Når et dyr først har forstått konseptet, kan det fort lære mange atferdsmønstre vist av andre dyr	Komplekst treningsopplegg, som krever mye kognitiv innsats av dyret Treningsprosess kan ta svært lang tid Ideelt kreves to trenere som jobber med hvert sitt dyr

Kilde: ÖKL, Silke Scholl; Animal Training Center, Anna Oblasser-Mirtl

Trening og DAA-innsats skal ta hensyn til god dyrevelferd, det vil si være tilpasset til dyrenes naturlige atferd. Griser, f.eks., bruker helst en betydelig del av dagen til å utforske omgivelsene sine og rote i jord eller halm med trynet sitt.

Treningsoppgaver som sikrer god dyrevelferd for griser omfatter oppgaver som tillater dyrene å bruke trynet, blant annet for å dytte gjenstander bortover. Eksempler på slike oppgaver er å rulle ut et teppe, rulle det sammen igjen, dytte en ball, finne gjenstander gjemt under et beger, etc.

Det kan være hensiktsmessig å belønne griser brukt i DAA med små mengder fôr. Dette er aktuelt i læring av nye oppgaver i visse situasjoner og under hensyn til krav om sikkerhet og smittevern. Men som for andre landbruksdyr, anbefales det likevel å legge mest vekt på belønning med sosial kontakt og mindre på fôrbelønning, blant annet fordi:

- Har man først innført føring av gris sammen med deltakerne, kan flere av deltakerne få lyst til å føre dyrene. Dagsrasjonen blir fort oppnådd og det er fare for overføring, særlig hos mindre griseraser.
- Grisenes grådighet etter mat gjør at de lett blir påtrengende og hektiske. På grunn av grisenes kraftige kroppsbygning kan innpåsletne dyr bli farlige for deltakerne.
- Trekanten DAA-fagarbeider – deltaker – dyr blir forstyrret: Grisenes hovedfokus er ikke lenger rettet mot deltakeren eller DAA-fagarbeideren, men mot fôrbelønningen. I verste fall, vender seg grisen bort fra personen hvis den ikke får fôr.

Alternativet til fôrbelønning er belønning med sosial kontakt, f.eks. klapping og kløing. Særlig i startfasen og hos engstelige deltakere kan det være lurt å foreta de første fysiske kontaktene på trygg avstand. Dette kan oppnås f.eks. med en fjær festet til en lang pinne.

Vurdering av grisens egnethet i DAA

- Sikkerhetsaspekter (Er dyret rolig? Hvordan reagerer det på plutselige bevegelser?)
- Er dyret trent til å utføre oppgaven? (f.eks. ulike aktiviteter)
- Profesjonalitet i DAA-arbeidet (Hvordan oppnår DAA-fagarbeideren pedagogiske/ terapeutiske/sosiale mål i samarbeid med dyrene, og hvordan passer treningen i forhold til måloppnåelse? Har DAA-fagarbeideren omsorg for både dyret og deltakeren? Er fagarbeiderens opplæring faktisk tilpasset til deltakergruppen som vedkommende skal jobbe med?)

Den som foretar vurderingen må kunne vise til teoretisk kunnskap og praktisk erfaring fra treningsarbeid, samt erfaring fra DAA med gris.

GRISENS SANSEAPPARAT SYNET

- Frontstilte øyne – rovdyr – ligger langt bak på hodet
- Liten øyehule
- Nærsynt
- «Dødvinkel» bak grisen
- Griser ser farger, men har vanskelig for å skille mørke fargetoner fra hverandre.
- Dikromat syn: Griser ser kun fargene grønn og blå og alle kombinasjoner derav (gulgrønn, blågul, blågrønn, etc.).
- Stor binokulær overlappingssone; hjernen oppfatter synsinntrykk fra begge øynene samtidig og dette gir forbedret dybdesyn.
- Øyene spiller en underordnet rolle for grisens kommunikasjon.

HØRSEL

- Sensitiv hørsel
- Griser kan oppfatte lyder med frekvenser mellom 42 Hz og 40,5 kHz. Den beste hørselen ligger rundt 8 kHz.
- Bortsett fra trynet, er øret grisens viktigste sanseorgan.
- Ørene kan beveges uavhengig av hverandre, og kan rettes mot lydkilden.
- Griseraser med hengeører kan kun løfte ørene litt, noe en må ta hensyn til ved tolkning av ørestilling.
- Grisens hørsel er viktig for å kommunisere, gjenkjenne individer og sanse farer.

LUKTESANS

- Utmerket luktesans
- Griser har 1000-ganger bedre luktesans enn mennesker. De kan f.eks. gjenkjenne en person ved hjelp av lukten på 300 m avstand. Griser kan også lukte trøfler 60 cm under jorden.
- Griser kommuniserer svært intensivt via utveksling av luktinformasjon.
- Luktesansen spiller en avgjørende rolle ved leting etter mat, gjenkjenning av individer, seksualferd og revirmarkering.
- Griser har spesielle luktkjertler: øyekjertel, karpalkjertel og preputialkjertel.

BERØRING

- Grisens følsomme tryne muliggjør et svært differensiert inntak av mat.
- Tryneskiven inneholder like mange sensoriske nerveceller som begge menneskehender til sammen.

SMAKSSANS

- Med sine 15 000 smaksløker har grisen en bedre utviklet smakssans enn mennesker (900 smaksløker).
- Kan skille mellom søtt, salt, bittert og surt.
- Griser har en forkjærlighet for søte smaker, og unngår salt og surt fôr. De har ikke noe imot bitterstoffer.

Uttrykksmåter

Uttrykker: (sinnsstemning)	Lyduttrykk	Kroppsspråklig uttrykk
Avslappet	Behagelig «brumming», rolig grynting	Halvåpne øyne; tettsittende ører; rett hale; klart, rolig blikk; avspent muskulatur
Positiv forventning	Grynting, høyt og krevende'	Forsiktig berøring med trynet (snusing); klart, rolig, oppmerksomt og interessert blikk; ørene rettet fremover; henvender seg til mennesker (går/løper imot, dytter, lener seg mot); logrer med halen; ungdyr er lekne: Løper, ruller, hopper sammen
Økt oppmerksomhet	Lave, lyse gryntelyder/ingen lydytringer	Ørene rettet fremover; krøllet hale; hevet hode; oppmerksomt blikk mot ytre stimuli; økt muskelspenning
Stress	Høye, lyse gryntelyder, høy hyling, «bjeffing» ved redsel, prusting og kraftig grynting samtidig, varselslyder som smatting og tannskjæring	Gjentatt, kort lukking av øynene; mørke tårerenner; urolige ører; tettsittende ører; halen henger ned eller klemt mellom bakbeina; anspent muskulatur; hundaktig sittestilling; bøyd rygg; ligger tett sammen ved kuldestress; observerer «fienden»; stivner; tygger med tom munn; ruller tunga
Aggressivitet	Meget høylytt «bjeffing» og skriking	Senket hode; viser bredsidan; fikserende blikk; åpen munn; oppreiste nakkehår; ved angrep dytter grisen motstander med skuldra for at den mister balansen; slenger motstander bort, rammer med hode, biter

Gris i DAA - Egenskaper og eksempler

I profesjonelt dyreassistert arbeid ligger fokuset på individuelt arbeid med både dyr og deltaker. Etter at målene for deltakeren er blitt fastsatt, kan passende dyreassisterte aktiviteter ofte gjennomføres med flere husdyrarter. For eksempel, kan utvikling av sosial kompetanse (mål) ved føring av et dyr i fri følge (dyreassistert intervensjon) oppnås med sau, esel, hest, gris, etc.

Komponenter som påvirker grisens individuelle egenskaper er:

- Dyrets medfødte individuelle personlighet. For eksempel: Noen griser er lettlærte og ønsker å delta i trening, mens andre er mer tilbaketrukket. Den ene grisen ruller et teppe langsomt ut, mens en annen gjør det fort.
- Dyrepasserens personlighet. Dyr speiler også atferden til sine kontaktpersoner.
- Dyrets biografi. Hvordan var dyrets oppvekstmiljø? Hvordan ble det trent? Har det hatt overveiende gode/dårlige erfaringer?

I tillegg til individuelle og artsovergripende særtrekk, kan også genetisk bestemte, artstypiske atferdsmåter og en dyrearts fysikk være verdifulle ressurser for DAA. Slike «spesialegenskaper» hos en dyreart gjør det mulig å differensiere og fordype det dyreassisterte arbeidet enda mer.

Grisen utmerker seg ved sin utpregede villighet til å kommunisere, være aktiv og ha kontakt med mennesker. Dyrets tydelige og differensierte lydytringer kan raskt tolkes og forstås av deltakerne, noe som skaper trygghet. Griser er svært nysgjerrige dyr. Grisens utforskningstrang, fremragende luktesans og sterke behov for å bruke trynet sitt byr på tallrike muligheter for felles aktiviteter mellom menneske og dyr.

Griser er svært intelligente og elsker å lære nye oppgaver. Denne kombinasjonen gjør at

trening av griser kan være både målrettet og avvekslingsrik, til fordel for DAA-arbeidet med deltakerne.

Avhengig av rase, har griser ulik størrelse, kroppsbygning og dermed også bevegelsesdynamikk. Også grisens bust varierer med rase: Noen er myke og krøllete, mens andre kan være harde og stive. Folk blir ofte fascinert av grisenes morsomme fremtoning og deres spontane atferd.

Ved hjelp av sitt vennlige vesen og sin klare kommunikasjon, klarer griser ofte raskt å få med seg deltakere på ulike aktiviteter. Grisens direktehet minsker eventuell frykt hos deltakere og gjør det enkelt for mennesker å komme i kontakt; man kan si at griser skaper en «lett stemning». På grunn av disse egenskapene er griser ideelle som inngang til dyreassistert arbeid på gård eller for arbeid med personer som av ulike (psykiske eller fysiske) grunner nøler med å delta i slike aktiviteter.

Kommunikasjonen grisene imellom skjer via gryntelyder og lukter som de skiller ut. Griser har en svært god luktesans og kan lukte og gjenkjenne individuelle dyr eller personer over store avstander. Ved direkte kontakt kan griser kjenne igjen den spesielle lukten til sine artsfrender, som skilles ut av kjertlene mellom dyrenes tær. Denne atferden ser man også når en gris tar kontakt med mennesker: Den går mot en person og tar den første kontakten ved å lukte på skoene til vedkommende. Denne oppførselen er, med litt forklaring, lett å forstå for deltakere i DAA.

Mennesker opplever grisens måte å ta kontakt på som veldig respektfull. Det er et ritual som ligner mye på menneskenes måte å hilse på (håndtrykk). For deltakere som skal lære passende nærhets- og avstandsatferd i sin egen kommunikasjon, gir griser en perfekt læringsarena på grunn av deres umiddelbare og tydelige signaler. Mange personer blir glade, ler og får økt velvære av grisenes livlige og nysgjerrige vesen.

Når grisunger stimulerer purkas spener, legger hun seg i sideleie. Denne refleksen utløses også når en person masserer spenene eller magen med rolige, kraftige bevegelser.

Eksempler på DAA-aktiviteter med griser

De følgende dyreassisterte aktiviteter er eksempler på hvordan man kan utnytte grisenes artstypiske atferd og deres spesielle fremtoning:

Grisene observeres sammen med en deltaker eller en gruppe, og man forsøker å finne paralleller til kjent atferd i deltakerens omgangskrets, f.eks. hos søsken, andre familiemedlemmer eller barn i klassen. Dette gir DAA-fagarbeideren muligheten til å vri fokus over på familien eller skolen. For eksempel er grisenes spiseatferd godt egnet til å snakke om temaet strid og konflikt, og derfra lede samtalen til temaet konfliktløsning. Deltakerne blir på denne måten ikke direkte konfrontert med sin egen væremåte, men ved å observere og diskutere grisenes oppførsel, finner man løsninger for enkelte dyr i flokken. Slike løsninger kan f.eks. være å innføre et ritual under fôringa, eller at hver gris får sin egen fôringsplass.

Det er viktig å finne løsninger som deltakerne kan overføre til sin egen hverdag. Ideelt sett kan deltakerne bruke løsninger som de diskuterte for dyrene i lignende situasjoner, i deres egne sosiale miljøer, forhåpentligvis med tilsvarende positive resultater som avklaring og mestring.

Hvis denne DAA-aktiviteten utføres i grupper, kan potensielle sosiale ferdigheter og roller til enkelte gruppemedlemmer (f.eks. familiemedlemmer, elever i en klasse) identifiseres. Dette gir DAA-fagarbeideren viktig informasjon for å videreutvikle DAA-arbeidet.

Grisene observeres sammen med en deltaker eller en gruppe. Deltakerne får i oppgave å tolke kommunikasjonen grisene imellom, og samtidig oversette grisenes kommunikasjon til menneskelig språk.

Et eksempel: En gris kommer løpende mot en deltaker, lukter på skoene hennes, tar kontakt og grynter lavt. Nå skal deltakeren sette ord på grisens oppførsel. Det kan f.eks. være: "God morgen, Thea! Har du sovet godt? Så fint at du er her."

Dette krever observasjonsevne, konsentrasjon, fantasi og empati av deltakerne.

Griser legger stor vekt på "høflighet". En langsom, vennlig og målrettet tilnærming fører til at deltakerne raskt kommer i kontakt med dyrene. Deltakerne ønsker å berøre grisene, dermed er motivasjonen for samarbeid mellom deltaker, DAA-fagarbeider og dyr svært høy. Deltakerne lærer slik å etablere øyekontakt og hilse på grisen med et ritual. Forløpet er bevisst konstruert på en lignende måte som mellom to personer, for å lette overføringen til hverdagen.

Griser kommuniserer med forskjellige lyder i høye og dype toner. Tolkning av de forskjellige lydene er en flott læringsarena for deltakere som må jobbe med sin empatieevne. Grisene meddeler sine behov ved hjelp av lyder i både aktive og rolige situasjoner, og i kontakt med hverandre.

GRISE-TRAFIKKLYS

Deltakerne er vanligvis svært engasjerte under denne øvelsen, hvis de først blir fortalt hvor «magisk» situasjonen er: "Grisen legger seg bare ned for å bli børstet hvis den føler seg trygg, hvis den stoler på deg." Det er viktig at personen som børster grisen, er mentalt til stede og har fullt fokus på dyret.

Det er viktig at også deltakeren er avslappet, først da kan man oppleve den positive energien som får grisen til å legge seg på siden. Hvis dette skjer, kan DAA-fagarbeideren tydelig oppfatte stemningen i situasjonen og bidra til at deltakeren får oppleve et tillitsfullt forhold til dyret. Dette gir deltakeren mye trygghet, og er spesielt verdifullt for personer med kontaktproblemer og angstlidelser.

Deltakeren blir bedt om å finne fram til de stedene som grisen liker spesielt godt å bli børstet eller klappet på, og samtidig huske de stedene som var ubehagelige for grisen. Dette utføres ved å prøve seg frem, og ved å kommunisere med dyret.

Observasjonene blir avmerket på en tegning av en gris, som ble laget sammen på forhånd: Rødt for ubehagelige områder og grønt for positive steder. Fargene symboliserer det samme som et trafikklys: Rød betyr stopp, «Du må ikke røre meg!» Grønn gir tillatelse, «Du kan ta på meg, du kan fortsette.» Deretter blir prinsippet overført til deltakeren:

Deltakeren legger seg på et stort papirark eller papirrull og DAA-fagarbeideren tegner omrisset av kroppen. Etterpå tegner deltakeren sitt ansikt på omrisset, og man bruker rød og grønn stift til å markere områder på kroppen der deltakeren liker/ikke liker å bli berørt. Slik kan man lett snakke om temaet «følelser». Visualiseringen gjør det ofte mye lettere for deltakeren å sette ord på følelsene sine. DAA-fagarbeideren spør f.eks.: «Hvor føler du sinne, sorg, angst, glede, etc.?». Dette kan tegnes inn og merkes med blå stift.

Purkas refleks til å legge seg ned når ungene vil die, utløses ikke bare ved berøring av spenene eller mageområdet, men også når grisen ellers er avslappet, f.eks. når den børstes eller klappes på et «grønt» område på kroppen. Disse stedene kan være forskjellige fra gris til gris, og deltakerne må lære å finne dem ved å prøve seg frem og kommunisere med grisen.

Denne øvelsen skal hjelpe til å oppfatte sitt selv bilde, fremme egen-identitet og lære å uttrykke ønsker.

LETESPILL / BEGERSPILL

Til dette spillet trenger man to til tre forskjelligfargede begre, samt noen eple- eller gulrotbiter. Deltakeren legger en eplebit i et av begrene og plasserer begge begrene på bakken. Grisen skal bruke luktesansen til å finne begeret med eplebiten. Den velter begeret og får lov til å spise eplet. Hvis grisen klarer oppgaven, feires suksessen med mye applaus. Spillet kan gjentas så mange ganger en vil. Det er også mulig å legge på visuelle og akustiske signaler, f.eks. ved at deltakeren slår fingeren på det fylte begeret og dermed gir grisen et tegn.

Begerspillet krever mye konsentrasjon og koordinasjon, siden grisene blir svært aktive i dette spillet. Spillet egner seg til å lære deltakeren om farger på en enkel måte, eller til å kartlegge deltakerens fargekunnskaper.

OVERRASKELSESPAKKE

I fellesskap fyller DAA-fagarbeider og deltaker en flat, stor pappeske med høy, halm eller blader fra skogen. Så kutter man forskjellige frukt- og grønnsakssorter, alt etter årstid, i mindre biter. Griser foretrekker epler, gulrøtter eller kokte poteter. Om sommeren eter griser også gjerne friske løvetannblad eller litt kløver. Godbitene blandes i fyllmaterialet i eskene. Overraskelsepakken leveres til grisene i fellesskap. Det er moro å se grisene lete etter matbitene med trynet sitt. Deltakerne får en hyggelig tilbagemelding for sitt arbeid i form av grisenes fornøyde grynting. Dette spillet kan gjerne være knyttet til kommunikasjons- og kontakttrening. I denne aktiviteten trenes motoriske ferdigheter, likevektsansen og handlingskompetanse. Målet er å gjøre noe for andre, og øvelsen inneholder elementer av sosial læring. I tillegg lærer deltakerne om hvor sunt eller usunt enkelte fôrtyper er for grisene og hva grisene liker spesielt godt.

Anbefalinger om god dyrevelferd i DAA

Bruk av ungdyr og eldre dyr	Ungdyr yngre enn 6 mnd. anbefales ikke i aktiv bruk. Ungdyr kan være passive deltagere sammen med mora, men de skal ikke forstyrres i sosialiseringprosessen av personer uten tilstrekkelig treningserfaring. Det er ok å bruke diende purker, så lenge velferden til både purka og grisungene er sikret. Grisunger skal ha en oppvekst uten arbeid og sterk påvirkning. For særlig krevende innsats (f.eks. mye kroppskontakt, lange økter, deltakere med tunge psykiske lidelser) anbefales det at grisen er over et år. Det skal tas individuelle hensyn til eventuell nedsatt fysisk og psykisk kapasitet hos eldre griser.
Bruk av råner (Ukasterte hanndyr)	På grunn av deres artstypiske roller og atferd, er råner av sikkerhets-hensyn som regel utelukket fra bruk i DAA.
Innsatstider (Hyppighet, intensitet, hvileperioder)	Hvor mye grisen skal delta i DAA er avhengig av: Grisens alder, individuell karakter og helsetilstand, samt belastningen fra deltakere og ulike miljøfaktorer. Den maksimale daglige brukstiden må reduseres blant annet ved særlig varmt vær, fysisk anstrengende DAA aktiviteter, intensiv kroppskontakt med deltakere og arbeid med personer med sterk nedsatt funksjonsevne. Dyrene må ha mulighet til å trekke seg tilbake og få nok pauser. Det anbefales at grisene får terapipauser og samvær med andre griser i flere dager i strekk. Dette kan enten være én lengre periode (flere uker eller måneder) eller flere kortere perioder (dager eller uker). Personen som er ansvarlig for grisens velferd bør dokumentere bruk av grisen i DAA. Denne personen er også ansvarlig for grisens psykiske helse og skal avbryte bruken av dyret i DAA før en ser synlige tegn på overbelastning, som blant annet gjentatte forsøk å trekke seg tilbake, mindre aktiv interesse og kroppsspråk som uttrykker stress.
Flokkstørrelse	En flokk skal omfatte minst to voksne griser, men det anbefales minst tre. Rokeringer i en griseflokk kan være vanskelige dersom det er for få griser i utgangspunktet. Det er tillatt å skille ut enkeltdyr til bruk i DAA i kortere perioder, forutsatt at grisen har blitt trent opp tilsvarende og at dyret ikke viser tegn til stress under separasjonen.
Bruk av flaskefôret gris	Griser som er oppfôret av mennesker kan ofte være feilsosialisert. Deres innsats i DAA må tilpasses den enkelte grisens kapasitet og de pedagogiske behov i den enkelte situasjonen.
Transport	Deltakere skal fortrinnsvis komme til gården for å unngå transport av grisene. Dersom grisene skal transporteres til terapeutiske, pedagogiske eller sosiale institusjoner, skal de forberedes på dette med positiv trening. Dyrene må delta frivillig. Alle forskrifter vedrørende dyretransport og smittevern må overholdes.

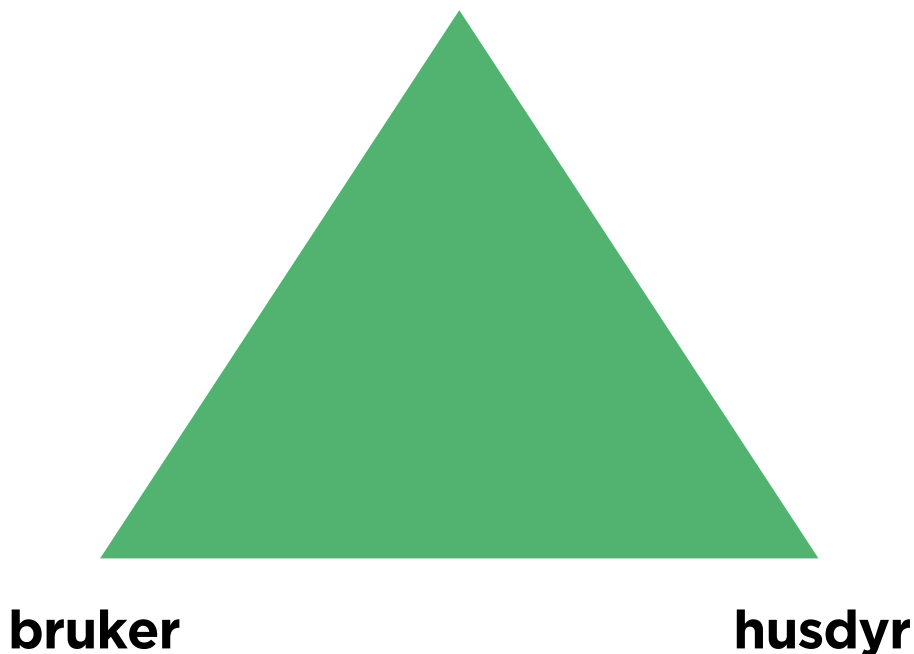
10. OPPSUMMERING

Hvordan kan samspill med gris fremme helse og livsmestring hos mennesker ?

Virkningen fra DAA-arbeidet er avhengig av flere forhold hos deltakeren:

- Av diagnose, individuell personlighet, tidligere erfaringer og preferanser hos deltaker
- Av utdanning, driftsopplegg/dyreholdet, foring, alder, dagsformen til husdyrene
- Av IPT-bondens profesjonalitet, dvs. utdanning, forhold til dyra og brukerne

INN PÅ TUNET-BONDEN

Litteraturliste

Berget, B., Krøger, E., Thorød, A.B. (2018)
Antrozologi. Samspill mellom dyr og mennesker.

Dyrevelferdsloven (2009). Lov om dyrevelferd (LOV-2009-06-19-97). Lovdata. Lov om dyrevelferd - Lovdata

Fine, A. H (2019). Håndbok i dyreassisterte intervensjoner. Faglig grunnlag og retningslinjer. (1. utg 2019). Bergen. Fagbokforlaget.

Forskrift om velferd for småfe (2013).
Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2005-02-18-160>

Waiblinger og Otterstedt, 2012. Kompetansekrav i norsk landbruk, Fafo-rapport 463.

Hatteland Endresen, K. (2020). Litt som oss. En fortelling om grisen. Oslo. Spartacus Forlag A/S

IBIO RAPPORT / VOL 1 NR 46 2015.
Hentet fra: [rapport_46_2015_gulv_til_sau_og_alternative_liggeunderlag_utredning.pdf](https://unit.no/rapport_46_2015_gulv_til_sau_og_alternative_liggeunderlag_utredning.pdf) (unit.no)

Jensen, P. (1993) Dyras atferd, om husdyra våre og deres ville forfedre.
Hentet fra: <https://www.nb.no/nbsok/nb/fe176d71a17a6eade57c086a1e4151b3?lang=no#0>

Lovdata. Forskrift til velferd for småfe, 2005 (FOR-2005-02-18-160).
https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2005-02-18-160#KAPITTEL_3

Mattilsynet (21.04.2022). Krav til kunnskap om dyrehelse når du driver et næringsrettet dyrehold. Hentet fra: https://www.mattilsynet.no/dyr_og_dyrehold/produksjonsdyr/kompetansekrav_i_husdyrhold/krav_til_kunnskap_om_dyrehelse_naar_du_driver_et_naeringsrettet_dyrehold.31376

Myanimals.com (25.05.2022). Esler: trekk, adferd og habitat. Hentet fra: <https://myanimals.com/nb/dyr/esler-trekk-adferd-og-habitat/>

Sollund, R. A. (2021). Bare et dyr. Oslo. Solum bokvennen.

ÖKL-Schrift TGI Nr. 1 - Einsatz von Schafen in der tiergestützten Intervention.

1. Auflage (2016)

ÖKL-Schrift TGI Nr. 2 - Einsatz von Schweinen in der tiergestützten Intervention (2017)

ÖKL-Schrift TGI Nr. 3 - Einsatz von Hühnern in der tiergestützten Intervention (2018)

ÖKL-Schrift TGI Nr. 4 - Einsatz von Eseln in der tiergestützten Intervention (2018)

ÖKL-Schrift TGI Nr. 5 - Einsatz von Ziegen in der tiergestützten Intervention (2018)

ÖKL, Silke Scholl; Animal Training Center, Anna Oblasser-Mirtl

Scholl S. et al. (2016) Tiergestützten Intervention mit landwirtschaftlichen Nutztieren. Grundlagen, Methoden und Beispiele aus der Praxis. Österreichisches Kuratorium für Landtechnik und Landentwicklung (ÖKL), Wien

Julius et al. (2014) Bindung zu Tiere, Hogrefe Verlag, Göttingen

Waiblinger S. und Otterstedt C.(2012) Haltung und Einsatz von Tieren in Rahmen der Tiergestützten Intervention

Ellingsen W., Folkenborg K. og Jacobsen S.E. (2004) Kompetansekrav i norsk landbruk. Behov, innhold og organisering. FAFO-rapport nr. 463

Forsberg E.M. og Johannesen R. (2017) Samspill mellom dyr og mennesker, Fylkesmannen i Oslo og Viken. Rapport nr.1/2017

www.Brubakkenoppdrett.com

www.innpatunet.no

Kompendiet er laget med støtte fra: